Майже всі свої дитячі хвороби я пережила на Калінчаковій вулиці номер три в однокімнатній квартирі, де ми мешкали разом із мабабусею та її наймолодшим сином Імріхом, правду кажучи, найстрашнішим грубіяном, про що, аби картина була повною, я мушу згадати.

Судячи з мабабусиннх слів, великий Імріх робив хіба що дві речі в своєму житті: кілька років працював санітаром у лікарні й завжди завдавав клопоту нам обом. Якщо пам'ять мене не зраджує, він не проминув жодного дня в році, аби не нагадати мабабусі, що в її власних інтересах було б краще, коли б вона "цю шибайголову" віддала до дитбудинку й не ганьбила більше себе і всієї родини.

— Бо колись, зрештою, я не витримаю і любесенько зроблю це сам,— щоразу додавав він після хвилини значущої тиші, під час якої він уважно вивчав мою зовнішність, і то з таким виглядом, ніби йому пощастило побачити двоголове курча. Я була переконана, що великий Імріх не лише здатен закинути мене до найвіддаленішого сирітського притулку, а й залюбки прикінчити за найближчим рогом без жодних докорів сумління. Причина того, чому він не любив мене, мабуть, була якось пов'язана з непереборною відразою, яку він відчував до всіх окрилених істот, обов'язком яких є приносити людям малюків. Бо тільки-но, бувало, почує, як мабабуся розповідає про лелеку, що приніс мене на світ, він хапається за голову і гримає:

— У твоєму віці я б того лелеку об двері хряснув і дожидався б краще онучат! А як повелася ти?

На щастя, мабабуся ніколи не втрачала присутності духу-і, не змигнувши оком, відповідала: вона знає, що робить, і мене хтось віддасть до сирітського притулку, хіба що переступивши через її труп. Це завжди заспокоювало настільки, що я переставала тремтіти й розмірковувати про те, як заманити великого Імріха на церковну вежу й намовити його зіграти в куці-бсбу.

Назавжди лишиться для мене загадкою, що робив великий Імріх, коли не спав, не скаржився на ввесь цей триклятий світ, де треба за кілька мізерних дрібняків гнути спину від ранку до смерку, коли не роздобував десь грошей, не проклинав своєї долі й не погрожував мені, що коли бодай раз іще побачить, як я плутаюсь у нього під ногами, він мені в'язи скрутить або випотрошить, наче курку.'

Друге, чим він мучив більше мабабусю, аніж мене, були дівчата. Водив він їх до нас досить часто і завжди увечері, коли ми вже спали і головне — коли вже спали й наші сусіди, що було справді дуже важливо, бо для великого Імріха мало неабияке значення, аби про ці відвідини ніхто не дізнався. Дівчата, які до нас приходили, всі, як одна, були істотами з блідим обличчям, пітними руками, й вони завжди з тугою в очах переконували, що їх приб'є батько, мати, брат, двоюрідний брат, хрещений батько, дід або якийсь член родини, коли їх не витягне з цієї халепи пан Імріх. Це завжди так розжалоблювало мене, що я ураз з'їдала цілий пакетик подарованих цукерок навіть з паперовими обгортками, тоді як у кімнаті великий Імріх уже всоте повторював: ніхто ні про що не довідається, дівчина буде мабабусі до смерті вдячна, а за нього не треба боятися, бо в цій справі він лише посередник.

— Зрештою, за ці роки в лікарні я також дечого навчився і якби схотів, міг би зробити це й сам,— погрожував великий Імріх, скрегочучи зубами, на що ма-бабуся відповідала тихим, незворушним голосом:

— Я не повторюватиму того, про що вже казала кілька разів. Але запам'ятай, сину мій: дорога, на яку ти ступив,— це ота найкоротша дорога, котра може привести тебе до в'яз-ниці!

Розлютований Імріх виштовхнув дівчину з кухні і хряснув дверима, аж мені на голову посипалася штукатурка.

— Слабосила він людина,— промовила мабабуся, хитаючи головою, а я не переставала чудуватися: як може хтось вважати слабосилою

людину, що здатна однією рукою підняти шафу, а мізинцем задавити вівчарку,

Єдиною світлою рисою у великого Імріха було те, що час від часу він щезав на цілі місяці, а одного разу — маїШе #а чотири роки. Мабуть, завдяки саме цим загадковим і довготривалим зникненням мені пощастило вирости з пелюшок, перенести кір,— коклюш, вітряну віспу, кілька грипів, ангій, запалення легенів й одне запалення надкісниці. Неперевершений оздоровчий метод моєї мабабусі неабияк загартував моє здоров'я, але відтоді в мене виникла просто-таки хвороблива відраза до ромашкового чаю, підсиленого краплями ментолового спирту, половинкою лимона та цілим літром сибруміну. Поки я, загорнена в мокре простирадло, задихалася від гарячки, мабабуся не переставала переконувати, що мені до біса пощастило, коли я підхопила лише ангіну, а не падучу хворобу. Я і досі не знаю, до якої категорії хвороб належить падуча, але рада, що я на неї не захворіла, бо це, безперечно, була єдина хвороба, від якої мене не порятувала б мабабуся навіть гектолітром її спеціально приготованого чаю.

У нашій квартирі на Калінчаковій вулиці нас відвідувала й мабабусина донька Валерія, видатний фахівець із питань розладу травлення, але щодо всього іншого вона мала "дві руки ліві й серце в гаманці з грошима", як її характеризувала сама мабабуся. Коли вона постаршала, а особливо поважчала, з нашої Валерії зробилася особа астрономічних розмірів, тож я часто, дивлячись на її поставу, намагалася відгадати, чи вистачило б мені цілих літніх канікул, аби обійти її довкола. Під час відвідин Валерія відкривала нам таємниці свого жовчного міхура, який містив у собі кілька "диявольських камінців завбільшки з кулак", а також складного процесу травлення, яке знову-таки здебільшого "не фунгувало", що свідчило лише про те, що шлунок нашої Валерії відмовлявся працювати в чотири зміни.

— Я не можу з'їсти без труднощів навіть звичайного шматка хліба,— сумно зауважила Валерія, коли в її погано фунгуючій утробі зникло останнє печиво з кілограмової пачки, і я ураз вирішила послати останнє

"прощай" калачу з родзинками, який саме вгледіло на буфеті її пильне бко.

Другу доньку моєї мабабусі звали Йозефка. Вона жила в Модрі, звідки надсилала запашні ящички з яблуками, виноградом або сливами. Вона ніколи не приїздила до нас у гості, але вряди-годи писала коротенького листа про те, як помітно "поліпшується ота смішна справа з моїми ногами". "Якогось дня зненацька забіжу до вас, і я вже радію, що вас обох побачу, а тим часом бувайте, яблука поставте в погріб".

Йозефка мала п'ятдесят років, вишколеного пса з незвичним ім'ям Каркуля і нерозлучну приятельку Северину, яка доглядала її відтоді, як Йозефці після операції на хребті паралізувало ноги. І хоча Йозефка не вставала з постелі добрих десять років, у кожному своєму листі вона кудись "бігала" або "була така страшна буря, що я хотіла кинутися світ за очі".

Тому в моєму уявленні Йозефчине ліжко поставало у вигляді летючого килима, і мене зовсім не здивувало б, якби котрогось дня вона влетіла на ньому до нас у відчинене вікно.

— Нещастя чіпляються їй до ніг так само, як нашому бідолашному татусеві Шімону, іще щастя, що вдача у неї моя,— констатувала мабабуся щоразу, коли дочитувала черговий "непосидючий" Йозефчин лист. І потім довго пильно дивилася на стіну. Я не знала татка Шімона, бо він помер невдовзі після мого народження, коли йому було шістдесят дев'ять років, як мені здавалося, у цілком пристойному віці, особливо якщо врахувати оті безупинні невдачі, які раз по раз чіплялися йому до п'ят.

Татусь Шімон мав бути для мене взірцем витривалості, чесності й відваги.

Він не хникав отак ні з того, ні з сього, не робив із мухи слона, а головне — умів поглянути правді в очі й мовчки зносив усе добре й лихе, що приносило йому життя. Окрім того, що татусь Шімон навчив ма-бабусю жити за принципом "ніколи не буває так зле, аби не могло бути ще гірше" й "навіть зло може обернутися на добро", він устиг іще висловити побажання назвати мене Шімонкою, із чим я згодом змирилася, також, мабуть, завдяки його принципу "ніколи не буває так зле, аби не могло бути ще гірше", й дякувала випадку, який допоміг мені уникнути імені Балта-зарка, Сервацка або Клеофашка.

Подиву гідна відвага, якою татусь Шімон відзначився під час першої, другої й кількох менших воєн, а передусім його незламна воля, з допомогою якої він долав усі перепони в житті, навіть глухоту, часто додавала мені гірких хвилин, надто коли моя дорога мабабусенька, розмахуючи перед моїм носом його фотографією, заходжувалася перераховувати всі проступки, злочини та різні інші слабості, властиві дітям мого віку.

Мої симпатії солдат Шімон здобув аж тоді, коли я довідалася, як він утратив слух. Я промину довгі описи геройських учинків, що їх здійснював Шімон до цієї хвилини, коли він захотів поспати на свіжоскошеній траві на лужку, не підозрюючи, що через якихось пів-годиики до вуха йому влізе дурна оса, котра, замість того щоб, обійшовши вушну раковину, пошукати дорогу на свободу, піддалася паніці й так нещадно покусала його, що він оглух на все життя.

Щоправда, з мабабусиної версії не було цілком ясно, чи до вуха солдата Шімона влізла звичайна оса, чи то був добре замаскований лютий ворог, що в такий спосіб знешкодив цього доблесного солдата.

— Отак постраждав, бідолашний, а йому ж за те й найнікчемнішої медалі не дали! Ти тільки подумай: на усе життя — глухий мов пень!

— Але ж він мав ще одне вухо, хіба ні,— практично зауважила я, своїми словами ураз привівши маба-бусю у стан бойової готовності номер один. Вона стисла губи до вузенької риски, трохи поміркувала над моїм запитанням, а тоді розповіла мені, як берегти здорове вухо, коли на друге ми не чуємо.

— Потрібен звичайний шмат вати і трохи воску. Знаєш, коли б не це, його протягувало б щонайменше двічі за день і тричі за ніч, свята правда!

Ха! Така сама, як і те, що татко Шімон зі своїм заоровим, залитим воском вухом до кінця життя не ПОЧУВ жодного слова!

Всупереч тому, що Валерія страждала від шлункових недуг, Йозефка була паралізована, небіжчик-тато Шімон — глухий, а мабабуся, окрім своєї невичерпної енергії, мала ще астму й горб, і ми, власне, могли заснувати родинний клуб інвалідів, усі, окрім великого Імріха, за будь-яких обставин просто іскрилися здоровим гумором й одностайно намірялися дожити до похилого віку. Я не пам'ятаю, щоб мабабуся скаржилася, а щоб вона нарікала—таке й на думку не могло спасти. Жалість ,ю себе та різні печалі ма"

бабуся вважала за дуже шкідливу звичку. А відколи вона довідалася, що організм людини складається переважно з води, сльози для неї стали злочинним триньканням життєдайної рідини. Можливо, її оптимізм передався і нашим сусідам, бо в ті часи ми справді частенько зустрічали в коридорі найбільшого буркуна з нашого дому, пана поштаря Фріма, який, маючи високу температуру, аж розпливався від щастя, що він не зламав ногу, не схопив запалення легенів, а всього лишень — звичайнісінький грип!

Ще однією характерною рисою вдачі моєї мабабусі було те, що вона з великим завзяттям будь-що порола, перешивала, плела на спицях і крючком, і це б мені, зрештою, аж ніяк не вадило, якби того самого вона

не вимагала й від мене. Цілими днями я висиджувала біля неї і з ритріщеними від подиву очима стежила, як вона накидає, скидає, додає і поєднує петлі, та я однаково і при стоп'ятдесятій спробі навчитися плести "прямі-зворотні" скидала зі спиці петлі на півкілометра, а другу — раз по раз скеровувала до власного ока. Курс плетіння крючком таїв у собі менше підводного каміння, можливо, тому і шкоди робила я менше, хоча проколений палець болів досить довго й загоївся аж весною. Зате вовну на клубок я намотувала так блискавично, що мабабуся не переставала дивуватися. Втім, мушу підкреслити, що подив її іще збільшився, коли вона почала плести на спицях і помітила, що в кожному клубку було щонайменше по сто вузликів, які я спритно робила, коли під час намотування рвалася нитка.

— Наука з неба не падає,— підбадьорювала мене мабабуся, посміхаючись, але їй явно полегшало, коли довгі зимові вечори разом з навчанням ручної роботи поминули, і я знову повернулася у двір до дітей.

Наш двір на Калінчаковій вулиці був вузький, довгий і кишів дітьми різного віку. Тієї весни, коли я відзначила свій десятий рік народження, в нашому будинку оселилася родина Кечкешовців, завдяки чому дітей побільшало на сім душ, разом з одним хлопцем, який відрізнявся від своїх братів і сестер тим, що мав чорні очі, кучеряве волосся, звали його Іво, і взагалі він не звертав на мене уваги. Першого ж дня я переграла його на всі кульки, тричі підставила йому ногу* горлала, аж захрипла, бігаючи за ним: "Іво, Іво — кухоль пива". Я добилася хіба того, що Іво Кечкещ крутив пальцем біля лоба, тільки-но помічав мене, а крадькома малював сердечка на дверях Ірени Герино-вої. Окрім Іво, Імре, Ігоря, Івиці, Інгріди, Івони та Ізабелли Кечкешовців у наш двір приходили Петер, Душан, Штефан і Феро Арвайовці, троє Крайчіровців, два Матейковці, два Гериновці та ін. Ми, власне, щовечора сходилися у дворі й аж донесхочу грали у "ва-риться-печеться", у "квача" і в "хованки".

У цьому місці слід згадати, що я найбільше вирізнялася у грі в хованки. Моєї винахідливої криївки не знайшла навіть пронозлива

Ізабелла Кечкешова, і я клякла на смітнику ще й тоді, коли всім уже набридло мене шукати й усіх захопила нова гра. У свої одинадцять років я удосконалилася не лише в лазінні на електричні стовпи, а й навчилася далеко плювати, ба навіть ішлося до того, що я могла б очолити пашу ватагу, якби не було одного сонячного червневого дня, коли мій найбільший суперник Лойза Герин упав у каналізаційний колодязь, вибив собі передні зуби, заслуживши тим захоплення й повагу всіх дітей двору.

— Нехай мене грім поб'є, коли отой пацюк у каналі був не такий, як Бубліна,— хвастався Лойза Герин, хоч це була суща брехня, бо ж Бубліна — то пес, завбільшки з теля. Він у Арвайовців жер меблі, коли його забували нагодувати, й тому найбільший у світі пацюк не міг бути таким, як він.

Втім, я мовчала, бо Лойза Герин перевершував мене не лише тим, що впав у колодязь до пацюків, він удруге ходив до четвертого класу, не боявся вчителів, на Різдво підпалив ялинку, а ще — із заплющеним;! очима вистояв на проіржавілому риштаку на даху нашого будинку цілу годину! Єдиною втіхою в моєму становищі було те, що з порядної відстані я час від часу спостерігала, як завжди роздратована пані Кечкешова, розпалившись, забувала й гамселила у дворі не лише сімох своїх удатних паростків, а й Лойзу Герина.

Можливо, задля того, аби не заздрив.

Улітку ми лишались надворі до пізнього вечора, граючи у "викуп". Пригадую, ще в липні гра мала цілком ліричний характер і на запитання, що зробимо з провинним, заставу якого я тримаю в руці,— ми звичайно пропонували: нехай тричі оббіжить цвинтар, нехай викличе дух старого Матейка або сходить до корчми І закричить біля шинквасу: "Ходіть спати, пияки!"

Згодом, мабуть, під згубним впливом виснажливої спеки, ми почали частувати одним, двома, трьома ляпасами, одним, двома або трьома стусанами, тож за якихось півгодини після початку гри вже товкли одне одного куди попало, аж доки з дому вибігав хтось із батьків, відраховував кілька дітей і, не дозволивши ніякісіньких виправдовувань, гнав їх до ліжка. Внаслідок такої практики часом траплялося, що хтось із дітей Арвайових спав у Кечкешів, бо геть замучена пані Кечкешова, хоч і гнала додому зграйку дітей, ніколи не мала стільки часу й сили, аби перевірити їхні імена.

Під осінь ми знову почали грати у "квача". Почасти для того, аби налагодити порушені грою у "викуп" стосунки поміж нами, а ще для того, аби зігрітися.

Я ходила до п'ятого класу разом з Душаном і Фе-ро Арвайовими, з Дежо Крайчіром та Іреною Герино-вою. Наш клан із п'яти осіб невдовзі став страховищем для всіх дівчаток з бантами, на яких ми нападали без жалю, де б вони не з'явилися, а їхніми пишними бантами прикрашали поручні на сходах нашого дому. Щоправда, за такі вчинки ми діставали записи до шкільних щоденників, але й це не пригнічувало нас. Я ще тоді одного дня на уроці географії одержала від незнайомого адресата таємною поштою записку з коротким освідченням у коханні: "Ти подобаєшся мені, бо ти як хлопець, та мені не подобається, що ти все-таки дівчина".

У грудні випав сніг. Івона, Ізабелла та Івиця занедужали на вітряну віспу, а Лойза Герин при всіх дітях у дворі назвав мене вишкребком, і то тільки за те, що я ненароком збила голову сніговикові, якого він виліпив!

— Він сказав, що я вишкребок і що багато собі дозволяю, бо ж маю таку стару маму, що вона не подужає вже бодай раз на день мене як слід випороти,— розповіла я мабабусі.

Мабабуся тільки й відповіла:

— Не зважай на них, нехай говорять, добре так, як воно є,— а потім з якоюсь незрозумілою гіркотою подивилася на портрет бідолашного татуся Шімона і ще трохи постояла мовчки, лише похитуючи головою. Щодо мене, то я спокійно собі вечеряла, бо ж анітрохи не мріяла про те, аби хтось постійно лупцював, повчав і при першій-ліпшій нагоді гримав на мене, як це з великою охотою робила більшість батьків дітей нашого дому.

Хоч моя мабабуся не вміла грати в карти, не їздила на мотоциклі й нікого не витягала з каналізаційного колодязя, де повно здоровезних пацюків, я однаково не заздрила Лойзі. Бо на власні очі бачила, як його батько ганявся за їхньою мамою навколо столу з ножем у руці й горлав на цілий двір, що він із них усіх котлету зробить. Тож я поняття не мала, чому мабабуся так довго мовчить і вивчає портрет татуся Шімо-на, хоч це вона, до речі, робила завжди, коли її розгнівить єдиний син, або коли траплялася якась інша неприємність. І тому я запитала, що її гнітить. Мабабуся відповіла: її, власне, ніщо не пригнічує, тільки вона має сумнів, чи варто мені вірити в те, що я не маю нікого, хто б міг мене день у день як слід лупцювати.

— Надаю тобі під зад, коли твоя душа забажає,— лагідно запевнила вона, рішуче стукнувши ополоником об стіл. Я не мала певності, чи щоденне лупцювання буде достатнім доказом того, що я не вишкре-бок, але вирішила не спокушати долю запитаннями, принаймні доти, доки мабабуся тримає у руці ополоника. Зрештою, ми пішли мирно спати, але перед тим вона ще показала мені свою весільну фотографію.

Трохи згодом, коли я вже лежала в теплі й захистку її згорбленої спини, мабабуся заходилась згадувати всіх своїх дітей, ба навіть Імріха, який пропав безвісти на цілих чотири роки. Краще б вона його взагалі не згадувала, бо... Бо вранці наступного дня, ще не встигла я й очі протерти, відчинилися двері — й у всій своїй красі з'явився великий Імріх. І не тільки великий Імріх, але, як невдовзі з'ясувалося, і — хто б міг подумати! — його дружина! Тітка Еріка (як вона ласкаво дозволила мені себе називати), окрім того, що зовні була геть подібна до пісочного

годинника, відзначалася ще й тим, що все в нашій квартирі міняла місцями, критикувала і бурчала навіть тоді, коли й великий Імріх уже починав дратуватися. Через місяць після її господарювання в нашій квартирі ми з мабабусею вже спали у коридорчику між ванною та кухнею на вузькій кушетці, де можна було зручно спати лише за умови, коли б я обернулася на зубо* чистку, а мабабуся на карловарський рогалик. Незрозумілим у всій цій ситуації було те, що маблбуся терхшія присутність тітки Еріки в нашій квартирі без жодного слова опору і кожну мою ідею — як знешкодити Імріха й тітку водночас — відкидала, заперечливо махнувши рукою.

— Я почекаю,— підкреслювала вона, коли великий Імріх зачиняв двері і з кімнати до нас линув голое тітки Еріки — уривчастий і одноманітний, мов кулеметна черга.

Я не бачила жодної розумної підстави, чому ми мали чекати, і щовечора, засинаючи за мабабусиною спиною, присягалася, що видряпаю тітці Еріці очі, коли вона ще бодай раз наважиться гарикнути на мабабусю лише за те, що вона мені перед вечерею відрізала шмат хліба.

— Я ж не повинна її годувати! Чи, може, повинна?— огризнулась тітка Еріка, коли великий Імріх зауважив їй, аби не лаялася за кожен шмат хліба, а мабабуся уперше підвела голову і сказала:

— Ви не повинні годувати ані її, ані мене. Ми жили тут без чужої допомоги й не померли, як бачите.

Як на мене, тітка Еріка була гірша за бабу-ягу, але мабабуся твердила, що в неї важкий характер і вона легко втрачала витримку. Мабабуся поділяла людей тільки на добрих або слабовольних, причому в другій категорії вона пізніше почала вирізняти людей із важким характером і людей із слабкими нервами. Мені, проте, втрачати витримку вона суворо заборонила, тож я мусила без виправдовувань

терпіти тітчине безнастанне стеження — чи я не витираюся її рушником, чи не розчісуюсь її гребінцем, чи не користуюся її милом. Мені несказанно полегшало, коли мабабуся запропонувала поїхати в гості "на невизначе-ний час" до Валерії. Навіть кам'яне серце тітки Еріки на диво розм'якло, коли ми спакували валізи і зняли зі стіни портрет татуся Шімона.

— Не майте на мене зла, пані Студенкова. Ваш син здирник, ви сама це знаєте! Відколи його випустили з холодної, він сидить на моїй шиї, а в мене ж також одні руки. І будьте обережні, надворі слизько,— з турботою в голосі додала вона, коли ми спускалися сходами. Ну, я вже мала всього цього по саму зав'язку! Бачте, здирник! Та коли великий Імріх був здирник, а він таки ним, мабуть, був, тоді тітка Еріка була

бдирником номер два, бо ж навіть тхір стосовно до неї — надто вишукане слової

Наша мила Валерія прийняла нас буквально з розкритими обіймами, а її четверо дітей на відміну від неї — з розкритими ротами. Чоловік Валерії, інженер Павел Барта, нас узагалі не прийняв, оскільки вже рік був на монтажних роботах у Конго, І я невдовзі зрозуміла чому. Якби я була чоловіком нашої Валерії і батьком чотирьох иайшмаркатіших, найзарюмсані-ших, найдокучливіших шибеників з усієї Центральної Європи, то поїхала б на монтажні роботи не лише в Конго, а й на північний полюс! Майже щоранку, перед тим як піти на роботу, Валерія запевняла мабабу-сю, що все приготовлене слід лише вкинути до каструлі й трохи поварити. Кілька разів ми ловилися на цей гачок і потім годинами ламали собі голову, що вона мала на увазі, бо оте "все" могло бути справді всім — центнером картоплі починаючи і центнером борошна закінчуючи. Зрештою, мабабуся здалася й варила, що їй на думку спадало, тоді як я вдягала, перевдягала, витирала носи, перев'язувала коліна й перевіряла домашні завдання в чотирьох шмаркачів, які невідступно ходили за мною. За ті півроку, що ми надривались у Валерії, я залюбки опанувала всі види домашньої роботи, а окрім того, я чудово проявила себе як прибиральниця, вихователька,

нянька і мийниця посуду. Можна сказати, наша Валерія просто квітла, тоді як ми з мабабусею вечорами мріяли про давні золоті часи, коли в нашій квартирі на Калінча-ковій вулиці мили дві тарілки, дві виделки, дві ложки, дві чашки і прали раз на два тижні. Наше перебування у Валерії скінчилося весною, коли тяжкі астматичні приступи прикували мабабусю до постелі, з якої вона не підводилася майже цілих два місяці. За цей час Імріхові при активній допомозі нашої господарки пощастило знайти для мабабусі мальовниче містечко із затишною кімнаткою, регулярним харчуванням І досконалим доглядом. Вони швидко залагодили формальності, склали наші валізи й зняли із стіни портрет татуся Шімона.

— А що буде з Шімонкою? — запитала мабабуся, забувши про мою звичку підслуховувати під дверима.

На це великий Імріх відповів:

— Маєш тільки те4 що сама хотілаї

ІЗ

Потому мабабуся вже мовчала й не озвалася, навіть коли її усадовили в таксі, запевнивши, що усе в повному порядку,— і повезли. Я поїхала автобусом. Наша нова домівка була у центрі міста в будинку, на якому, окрім таблички з порядковим номером, була ще одна з написом: "Дім пенсіонерів".

II

Звичайно, це правда, що великий Імріх був страшним грубіяном, хамлом і негідником усіх часів минулих і майбутніх, як я вже казала, але правда й те, що тільки завдяки його заслугам нам пощастило уникнути нестерпних причіпок тітки Еріки, виснажливої праці у нашої Валерії та її чотирьох шмаркачів. І хоча затишна кімнатка у мальовничій місцевості

мала якихось тринадцять квадратних метрів, нагадувала коридор і з її єдиного вікна відкривався не дуже мальовничий краєвид на двері витверезника та його галасливих мешканців, ми однаково не нарікали. Почепили порг* рет татуся Шімона над ліжком, помили вікно, двері, нічний столик і стару пані Фаціні, яка мешкала з нами в одній кімнаті і яка лише недавно перенесла другий інсульт, утратила мову й відтоді, як ми уперше зайшли до кімнати, виявляла радість від нашої присутності вдячним "гло-гло". Менше як за місяць мабабуся вже знала імена всіх мешканців і мешканок нашої нової домівки, чого спершу я не могла як слід збагнути, бо, як на мене, всі бабусі були подібні одна до одної, а дідусі відрізнялися хіба тим, що один мав вуса, інший бороду, а дехто і вуса, і бороду. А чого я вже зовсім не могла зрозуміти, так це загадкової переміни самої мабабусі. Вона й словом не згадала давніх золотих ча:ів на Калінчаковій вулиці, навіть більше: трималася так, ніби мешкала в будинку для старих відтоді, як уперше розплющила очі. Що б не сталося в нашому будинку пенсіонерів, нехай навіть найнесподіваніше, а таке справді траплялося по десять разів на день, мабабусю ніщо не могло вивести з рівноваги. Вона втихомирювала посварених бабусь, вичитувала неохайній бабці Маргареті, умовляла душевнохвору Геленку, умивала пані Фаціні, й по всьому в неї ще лишався час на те, щоб утовкмачувати мені в голову, нібито всі бабусі на нашому поверсі — "чудові дівчата".

І тому, мовляв, я повинна їм допомогти, іти назустріч і ставитися з повагою до їхньої сивини. Я запитала в мабабусі, що, на її думку, такого чудового в бабки Пешкової з кімнати номер вісім, яка тайком пила, брутально лаялася, а однієї ночі ввалилася до нас у кім* нату, на смерть перелякавши бідолаху Фацінку. Проте мабабуся суворо зміряла мене очима, а тоді не менш суворо заходилась повчати, що я не смію судити людину лише за її слабості і щоб я краше позамітала перед власним порогом й не пхала свого носа в чул^б нещастя, Я хотіла було заперечити, але промовчала, бо, як поведеться мабабуся, часом просто неможливо було передбачити. Цілу ніч, скалимо, вона сиділа і тільки те й робила, що укривала мене, увече-рі обнімала або раз по раз твердила, що я її єдина втіха, а вранці одразу про все це забувала і гнала до

умивальні, як пастух козу. Щоправда, була-таки трохи справедлива, бо гнала не тільки мене, а й усіх отих "чудових дівчат". Щоранку мабабуся дбала передусім про те, аби ми умилися, і то як слід, і не забули про вуха, бо дехто з чудових сімдесятирічних дівчат воду просто ненавидів. А з усіх найдужче охкала бабка Куцкова. Жалісливо зиркала на мабабусю і просила:

— Згляньтеся, пані Студенкова. Дак вода ж холодна, мов лід!

Мабабуся не мала жалю і милася під крижаною водою, показуючи гідний подиву приклад.

— Мій чоловік — царство йому небесне! — мився під крил<аною водою двічі на день, пані Куцкова, і в свої сімдесят видерся на дерево, як і молодий зять.

Звичайно, вона й словом не згадала, як татусь Шімон упав із дерева й зламав собі в'язи.

— Але, пані Студенкова, я л< не повинна уже лазити по деревах. У моєму віці.

— А я й не кажу, що ви повинні лазити по деревах. Я кажу, що маєте умиватися!

Рішучість, з якою умивалася мабабуся, була нездоланна, бо бабка Куцкова зрештою намочила руки й потерла пучками очі. Часом у мене було таке відчуття, що вона не здавалася бабці Куцковій ані відразливо холодною, ані такою влсе неприємною, тільки ж, якби вона не зітхала, хто б узагалі нею поцікавився?! Куцкова була немов дитина і своїм постійним охканням домагалася уваги. Через день вона тайкома продавала "Католицьку газету", і коли поверталася увечері, обидві кишені в неї були набиті дрібняками. Вона намагалася навшпиньках

пройти повз кімнату, але мабабуся була на сторожі й тільки-но, бувало, за-гледить її, підхоплювалася, немов прул<ина.

— Куцкова?

— Ох! Добрий вечір, пані Студенкова!

— І не соромно!

— А хіба що?

— І не соромно! У такому віці — жебрати!

— Та я ж за ту газету нічого не просила. Вони самі...

— І не соромно!

Бабка Кудкова бурмотіла, мов заведена, потім плентала до своєї кімнати й заходжувалась рахувати. А я, щоправда, дістала своє і за бабку Куцкову.

— Отак воно потім буває,— обурювалась мабабуся.— Запам'ятай! Ти не смієш принижуватися. Краще мені не дожити до того часу, коли ти приймеш від когось милостиню. Краще б я до цього не дожила. Запам'ятай! Якщо бодай раз ти це зробиш, я і з могили встану!

Мабабуся мала рацію, коли час від часу докоряла мені за те, що я не можу знайти собі у новій школі подруги, хоча, на відміну від мабабусі, мене це не засмучувало. І якщо мене щось засмучувало, то тільки те, що наш дім на Калінчаковій вулиці нежданo розва-ляли, великий Імріх одержав розкішну квартиру в новому районі, і я не мала анінайменшого уявлення, де хто з моїх давніх друзів тепер мешкає. В новій школі я ходила до сьомого класу, де майже всі дівчата уникали хлопців, що

робили явно для того, аби могли бігати за ними потім, немов навіжені, і це мене страшенно дивувало. У грудні раптово перестала звірятися зі своїми душевними таємницями і Вєра Ковачова, мені так і не пощастило з'ясувати — чому, можливо, і їй не подобався фасон моєї сукні або їй вадило, що я не вмію сміятися. Щоправда, сміятися я вміла і добряче, тільки — і в цьому, певно, був камінь спотикання— не вміла сміятися отак ні з того ні з сього, тільки-но забачивши хлопців.

Андреа Дунакова, Іва Герцогова, ба й Вєра Ковачова заходилися сміхом, коли на горизонті з'являлося бодай якесь створіння чоловічого роду, і сміялися так довго, що озиралися не лише хлопці, а й чотириногі друзі людини. Одного разу я виявила необережність і спитала у Вєри Козачової, чого вона без упину регоче, та, мабуть, це запитання я мала тримати при собі. Бо Вєра Ковачова враз закопилила губу. Потому вона довго дивилася на мене так, ніби я блекоти об'їлася і геть з глузду зсунулася.

— Передовсім, аби ти знала, я сміюся не тому, що мені аж так смішно, а тому,— підкреслила вона багатозначно,— що деочтг— тміх~ надзвичайно при-

М

ваблює чоловіків. Розумієш, дитинко? Коротше кажучи, такий сміх їх просто зачаровує!

Я ніколи не думала, що мене отак знічев'я щось може вивести з рівноваги, та коли я слухала Вєру Ковачову, в мене мимоволі розтулилися уста, нижня щелепа відвисла, а коли я пішла від неї, мало не перечепилася. Я спробувала потім засміятися отак перед Якубом, але той аж здригнувся, так ніби за спиною в нього зненацька стартувала "Татра-111". Трохи заспокоївшись, він досить виразно попросив подібні жарти лишати для себе або для когось іншого, хто глухий мов пень.

— Ти цього просто не розумієш,— затято мовила я. Якийсь час у мене ще крутилося в голові — чи мій сміх мало привабливий, чи Якуб не доріс до чоловіка. Зрештою, інстинкт самозахисту спонукав мене прийняти другий варіант. Водночас я вирішила, що не буду за це ставитися до Якуба з погордою. Я терпіти не могла дівчат, які зверхньо розмовляли з молодшими школярами, а перед старшими щось корчили з себе. Із нашого класу не викручувалися хіба що Ружена Банфалвіова та Каміла Колекова, решта ж майже всі були страшні кривляки. У школі я нормально розважалася з дівчатами і хлопцями, але надто не дружила ні з ким. Одного разу я піддалася на вмовляння Андреї прийти до неї в гості, й відтоді подібні гульки стали мені поперек горла. Андреа запросила двох дівчат з нашого класу, Марека Руснака з дев'ятого "А", Матю Бурду з дев'ятого "Б" і нашого Кирила, бо він у класі з усіх найвищий. Мені парубки з дев'ятого не дуже імпонували, зате Андреї імпонували далі нікуди. Вона без упину реготала, аж поки їй дух забивало. Я не знаю, чому Марек Руснак підсів саме домене і чому він дивився так, ніби розмірковував, чи, бува, мені не потрібна суха пелюшка.

— У малечі немає настрою? — запитав він, запалюючи сигарету.

— Страшенно люблю парубків, особливо тих, що курять,— відповіла я з лагідною посмішкою на губах. Коли я сама цього хотіла, то вміла бути якнайлюб'яз-нішою. Андреа пропливла повз нас у такій міні-сукні, що я не була певна, чи то часом не поясок; вона знову засміялася отим своїм привабливим сміхом і запропонувала мені також закурити.

— Дякую, я не курю. Уже майже тринадцять років!

— Ой-ой-ой,— поблажливо сказав мій співбесідник.— Майже тринадцять років! Це велике досягнення! Шана і хвала! Справді сила волі. Але один разочок... заради мене.

Ну, це вже було занадто! Мовляв, заради нього! Добре, що я хоч сиділа, бо інакше зомліла б від щастя після такого освідчення! Всі очікувально дивились на нас. А той телепень Марек із дев'ятого тримав пачку сигарет у мене майже перед носом і дивився просто в очі. Коли б іще він мав привабливі очі, та, як на мене, Марек був не кращий, аніж каправий Дюко Бекелін з нашого будинку для старих, хіба що молодший.

— Принципово курю тільки "Смарт-експорт",— сказала я лише для того, аби щось сказати, хоча могла б спокійно пропустити його слова повз вуха.

Андреа вилетіла, мов ракета, й почала запевняти мене, що сигарети, якими вона частує гостей, виключно з валютного,— знаєш, батечко щоразу привозить з "Тузексу" 1 безліч речей, а сигарет — цілі вагони, бо коли він пише, смалить одну за одною. Вона розповідала з таким захопленням, що забула навіть про сміх. Я мусила визнати: вона приголомшила мене не так скоромовкою, що нею усе це висипала, але передовсім тим, у який спосіб познайомила з їхнім життєвим рівнем.

Мені спало на думку, що було б з Андреєю, коли б у нашому дворі помилково її підхопила пані Кечке-шова й коли б їй довелося спати з Івіцою, Івоною, Ізабеллою та Інгрідою на одній розкладній тахті й цілу ніч боротися за ковдру, як вони це робили ніч у ніч. Мабуть, не пережила б цього!

Я не хотіла маніритися, але не мала ні відрази, ні бажання пити лимонад з валютного, курити сигарети та п узагалі, тож підвелася й почала вдягатися. Ка-міла дивувалася, коли я прийняла запрошення Андреї на цю гулянку, зараз я й сама цьому дивувалась. Я не можу сказати, що хтось мене аж так затримував. Ірена Белешова-Форситова тим часом ввімкнула магнітофон. Не знаю, чи й він був з "Тузексу", та хоч увімкнули його на повну силу й співав мій улюблений виконавець, я однаково почула, як Андреа комусь пояснювала, що я, очевидно, затрималася у розвитку

1 Т у з е к с — валютна к,— апиця.

й, окрім того,— ви помітили? — вдягається геть допотопно!

Коли я повернулася додому, то одразу ж пішла до старого пана Феста, який перешивав мені одежу, й ніби ненароком запитала, чи йому, бува, не здається, що я затрималася у розвитку, а особливо, чи не вдягаюсь я допотопно. Старий пан Фест з незвичайним інтересом оглянув мене з голови до ніг. У ^кожному разі, минуло досить часу, перш ніж його обличчя знову прибрало нормальної для нього сіро-зеленої барви.

Старий пан Фест, окрім привітної вдачі, вирізнявся ще й тим, що постійно тримав у руці довгі кравецькі ножиці, якими він досить небезпечно вимахував зараз у мене перед носом. Я вже починала побоюватися, чи не стану жертвою його закрійницької пристрасті, коли пан Фест зрештою настільки заспокоївся, що навіть сів, витяг пляшку кетчупу і добряче хильнув. У пляшці з-під кетчупу було червоне вино, але я вдавала, що не помітила цієї деталі, чим дуже полегшила становище пана Феста. Він витер губи тильним боком руки, помахав ножицями, а тоді привітно всадив мене в крісло; знесилена тягарем обох важких питань, я тихенько сиділа. Я взагалі не могла збагнути, що його так схвилювало. У пана Феста була не така запальна, сварлива вдача, як у пана Спіхульського, він майже ніколи не ремствував. А зараз він ходив від дверей до вікна, мов розлютований тигр і розповідав якусь біблійну історію. Адам і Єва. У раю. Перше вбрання. Фіговий листок. Тоді, передовсім, шкура спійманої тварини. Від утоми в мене злипалися очі. Зненацька я пробудилась. Пан Фест із комічною швидкістю перейшов до сучасної моди. І тут у нього почав не лише пришвидшуватися крок, але явно і пульс, бо вигляд він мав такий, ніби в наступну хвилину мав перервати фінішну стрічку.

— Наприклад, моя бідолашна Сабіна,— вихопилося в нього.

Пан Фест замовк і озирнувся довкола, ніби сподівався, що десь-таки побачить свою дружину, хоч померла вона вже майже двадцять років тому. Щоразу, згадуючи її, він отак замовкав і пильно озирався.

— Пане Фесте!

Він дививсь на мене, але здалека, дуже здалека. Певно, був у цю хвилину молоднн-молодиД й ОСКІЛЬКИ

він отак дивився, шкіра на вилицях у нього на мить напнулася й порожевіла, ніби він справді от-от помолодіє. Але за хвилину це знову був старий пан Фест.

Вже значно пізніше я збагнула, що перенестися на ціле півсторіччя назад — це привілей хіба що дуже старих людей.

— Ось поглянь. Моя Сабіна була красуня, це скаже кожен, хто її знав, але була бідна. Коли ми одружувалась, шлейф мала-—чиста правда! — майже десять метрів. Вона заощаджувала на нього цілих три роад, Отакі жінки! Хотіла мати шлейфі Десятиметровий, розумієш, Шімонко? А капелюхи — які були капелюхи! Отакі — круглі. А нагорі — ти не повіриш! — нагорі капелюха цілий зелен-сад! Грушки, яблука, виноград! І сукні аж до п'ят! А зараз що? Мовляв, нова мода! Нічого нового. Все крутиться, крутиться, крутиться! Я кравець і знаю цю карусель. Кажуть — допотопно. Боже борони і не карай мене!

Настала довга астматична пауза. У пана Феста свистіло в трахеях. Я сто разів пошкодувала про своє запитання. І намагалася щиросердно втішити його. Тільки ж дипломатія ніколи не була моєю сильною стороною.

— Мені справді подобається все, що ви мені перешиваєте, але дівчата...

Пан Фест махнув ножицями й опустив очі. Коли він зрештою озвався, голос у нього був якийсь на диво безсилий, стомлений.

— Річ не в тому, чи допотопні. Такий світ. Світ не змінюється. Люди змінюються. У всіх у нас однакові очі, і не від барви залежить, що кожен з нас бачить щось інше. Добрий — добре, злий — зле.

Він перевів подих і відклав ножиці.

— Пане Фесте, я просто так запитала...

— Не має значення... Але я тобі щось розповім.

Він подивився на мене, і я угледіла на його обличчі вираз, який, безперечно, свідчив про те, що він збирається висловити при мені якесь дуже важливе пророцтво. На хвилину він заплющив очі. Повіки в нього були прозорі. Здавалось, він молиться.

— Одежа — це не головне,— тихо мовив він.— Головне те, чи все гаразд у людини тут,— він пальцем доторкнувся чола,— і тут!—Другою рукою, міцн) стиснутою в кулак, він сильно вдарив ліворуч у груди. Аж наче грім загримів, і старий пан Фест закашлявся. Геть збита з пантелику, я ледь доплелася до мабабусі й умить шмигнула в теплу місцинку під її горбом. Від того дня мені на думку більше не спадало розмірковувати про те, чи я вдягаюся допотопно, чи не допотопно.

Моя мабабуся часом справді не мала ані краплі жалю, і це знову проявилося на Різдво, коли стара пані Пешкова ганялася за мною з коцюбою по коридору. Коли пані Пешкова випивала трохи більше, у неї, мабуть, двоїлося в очах, і тоді кожного, хто входив до її кімнати, вона вважала за своїх невдячних близнюків і дуже гнівалася. Розгнівалася вона й на мене, коли я зайшла до неї з добрим і найщирішим наміром побажати їй щасливих свят, і можу сказати, що розгнівалася вона просто жахливо. Я не ступила в її кімнаті ще й двох кроків, коли вона з-

поза шафи кинулася до мене і коцюбою притисла до стіни. Мені зробилося моторошно від її білого, аж прозорого обличчя, яке світилося в сутінках, наче місяць над калюжею.

— Щенята,— з похмурою люттю кинула стара пані Пешкова, притискаючи мене до стіни залізною коцюбою. Не зводячи з мене вологих невидющих очей, вона повела далі незмінним голосом: — Більше ніжками не перебиратимете, не ганьбитимете матір! Закинули її до притулку, але зараз та мати вас попросту заб'є, богом присягаюся, порішу цієї ж миті й обох одразу!

В обличчя мені вдарив дух вина. Стара пані Пешкова на хвилину втратила рівновагу, сперлася на коцюбу, і я, вивільнившись із полону, взяла ноги на плечі — і гайда! Я тікала геть, а за мною бігла бабка Пешкова. Можу сказати, що, як на сімдесят років, у неї це виходило неймовірно моторно. Мабуть, вона б мене наздогнала, якби не порятував пан Спіхуль-ський, який несподівано вийшов з кімнати й заступив бабці Пешковій дорогу.

— Ого, як розстрибалася,— засміявся пан Спіхуль-ський, про людське око пригрозивши бабці Пешковій ціпком, аби не думала, що він злякався її крику. Серце мені калатало десь аж у горлі, а Пешкова погрожувала порішити мене, аби змити бруд з обличчя світу і спокійно померти. Сховавшись за спиною пана Спіхульського, я прислухалась, як цокотять у мене зуби. Пан Спіхульський, помовчавши трохи, відкашлявся, тоді здивовано подивився на галасливу бабку Пешкову і затупав кованими солдатськими чобітьми. Бабця Пешкова одразу стихла.

— Ну, розбалакалася стара, розбалакалася,— примирливо озвався пан Спіхульський, поплескавши бабку по широкій згорбленій спині.— Розбалакалася понад міру— а що з того? Собі клопоту завдала й дівчинку налякала! Так, так! Краще поплач, тобі полегшає, криком нічого не допоможеш, діти далеко, а коли б і ближче були, вуха собі позатуляли б, аби нічого не чути. До мене вже третій місяць ніхто не

приходив, а я ж також маю чотирьох! Що поробиш! Ні тобі бог, ані чорт не допоможе. З ранку до вечора чекаю на них, без жодної лайки, хіба що вряди-годи якесь нечемне слово із вуст злетить. А ти що це задумала! Світ не перевернеш догори ногами, дітей не зміниш.

Бабка Пешкова вже сиділа на лавочці, голова в неї хилиталася з боку в бік, як у заснул.ого вершника. В глибоких зморшках біля рота блищала слина. Я подивилась на пана Спіхульського, сподіваючись, що він озветься до мене, але він лише дивився на бабку Пешкову, похитував головою і, бурмочучи, заходився натоптувати люльку. Руки в нього тремтіли, і він уже навіть не глянув. Так ніби мене там і не було. Я повернулася до мабабусі, аби хоч вона пожаліла, та мабабуся не пожаліла мене. Виждала, поки я розповім пригоду до кінця, тоді заломила руки і болісним, протяглим голосом, точнісінько таким самим, як перед тим пан Спіхульський., почала бідкатися:

— Напилася, голубка сива, до самісіньких риз, неборака стара.

— Ха, ха!—зухвало сказала я.— Тепер вона "голубка сива", а коли украла в тебе нічну лампу, тоді була "горласта пащекуха, онуча безбожна і..."

— Ти цього не розумієш, кажу тобі, а тому по-мовч,— перебила мене мабабуся на диво нормальним голосом, та за хвилину знову почала своєї:

— Паскудний світ, у якому будують почекальиі смерті, паскудні діти, які закидають до них матерів. Про це я завжди говорю й говоритиму до кінця свого життя.

Вона замислилася, накрутила сиве пасемко на вказівний палець і втупилася кудись у порожнечу. Потім махнула рукою в бік вікна, подивилась на мене і сказала:

— Чого це ти? Облиш дутися, очі повилазять, 1 будеш гидка наречена!

— Нехай! — затято мовила я, нарочито повертаючись до мабабусі спиною. За вікном у будинку по той бік вулиці саме в цю хвилину засвітилася величезна різдвяна ялинка.

Святвечерю сестра Бернадетта принесла нам на обід і дуже поспішала. Коли їй було соромно, вона завжди поспішала. Мабабуся передовсім подивилася на картопляний салат з цибулею, на медове печиво і прибрала величавого виразу. Коли мабабуся прибирала величавого виразу, це означало те ж саме, якби вона лаялася.

Сестра Бернадетта геть розгубилася і сказала:

— Не я встановлювала норми на харчування, папі Студенкова, на мене не зважають!

Роздивляючись свої руки, мабабуся зітхнула й мовила:

— Та вже ж!

Сестра Бернадетта обережно поставила тацю на стіл, витягнула щось із кишені й простягла до мабабусі руку.

— Я принесла яєчко. Ця мавпа знову знесла його під дверима, колись таки вкину її до каструлі, якщо не відучиться від цього.

Сестра Бернадетта годувала курку-ліліпутку, яка несла свої голубині яєчка просто у дворі, якраз поміж дверима витверезника, куди вночі привозили п'яниць, і щоразу там на них хтось наступав.

Мабабуся, тримаючи яєчко в долоні, уважно роздивлялась його. Більше не мовила й слова. Здавалось, вона розмірковувала, чому курка несла яєчка саме перед дверима, а не в собачій буді, де мала їх нести.

Сестра Бернадетта ще підкинула дров до кахляної грубки, побажала мабабусі приємного вечора і вийшла.

Коли я вилізла з-під ліжка, мабабуся зиркнула на мене й похитала головою:

— Бачиш, яка?! Добра від неї не діждешся! Всі вони однакові... Чи може для двох цього вистачити? Та нехай, обізвись до Сланінки.

Я постукала бабці Сланінковій, бо ж ми вирішили святвечір провести у неї. До вечора я стукала іще тричі, а це означало, що пішов також управитель і кухарки. Мабабуся погасила світло й замкнула наші двері. Тепер я вже не бухкала, а постукала тихенько.

У кімнаті бабки Сланінкової була чарівна півтемрява, пахло хвоєю та ваніллю. Ваніллю пахли пироги, але я навіть поняття не мала, чому пахло хвоєю. У всьому домі пенсіонерів була лише одна ялинка, і та стояла в коридорі.

Бабка Сланінкова сиділа на постелі, на голові в неї був плетений чепчик, на ліжку — плетене покривало; вона посміхалась.

— Щасливого і веселого! — сказала мабабуся й, охкаючи, присіла до Сланінкової на постіль. Обидві хвилину якось дивно дивились на мене, потім мабабуся обернулася до бабки Сланінкової і запитала:

— То що, приходила Лілінка привітати тебе?

Тільки-но мабабуся закінчила своє запитання, бабка Сланінкова сплеснула руками, підвела очі до стелі й співучим голосом почала розповідати.

— Чи була? Святий боже, звичайно була! Звалилась на мене, немов слон, іще й зараз поперек болить. Поглянь лишень — калач, пироги — і досі як слід не навчилася пекти! А може, вона і зовсім не пекла, як гадаєш? Накупила всього цього у крамниці й посипала цукром. Вона здатна на такс! Ось поглянь. Принесла мені рукавиці, ніби я не лежу вже цілу вічність у постелі! Лисиця така! Зате сама — як намальована! Писок у неї, ну чисто вилизаний. Ти б побачила! Червона немов буряк. Завжди була така.

Вона задумалася, посміхнулась, а тоді зненацька наче розгубилася, закліпала очима й поглянула на мене!

— А ти чого стоїш? Сідай. Бачу, ти смутна. Щось я чула, нібито за тобою Пешкова ганялася. Ходи сюди. Ні, почекай! Я щось маю для тебе. Заплющ очі! Отак. А тепер поглянь!

Бабка Сланінка тримала один край хустки, мабабуся— другий. Обидві мали надзвичайно врочистий вигляд. На нічному столику поряд з ліжком, де доживали віку майже всі старі мешканки з дому пенсіонерів, стояла справжнісінька ялинка, майже така сама, яку я бачила крізь вікно у будинку навпроти.

Мабабуся вся почервоніла, коли я подивилась на неї, а бабка Сланінкова трималася так гордовито, ніби цю ялинку принесла не Лілінка, а вона сама посадила і тайкома доглядала її, аж поки та достатньо підросла.

Мабабуся заплющила очі, коли я цілувала її в лоба, а бабка Сланінкова прудко відштовхнула мене, витерла очі й мовила:

— Подобається тобі? Що скажеш? Я залишу її тут, допоки "ги схочеш. Але за це ти мусиш мені зігріти ноги, бо страшно змерзли. Від самісінького ранку... Сподіваюсь, на свята мені сюди не підсунуть когось, хто збирається саме на той світ. Гссподи-боже! Бодай на свята люди не повинні були б умирати! То що, зігрієш?

Я сіла на протилежний край постелі, скинула тапочки й сунула ноги під перину.

Бабка Сланінка справді мала дуже холодні ноги, набагато холодніші, як минулого-разу, коли я зігрівала їх.

Мабабуся запалювала на ялинці свічки, а потім вони обидві обклали мене на постелі яблуками, горіхами і шоколадом.. Вони робили це на будь-яке свято, а мені доводилося зігрівати бабці Сланіиковій ноги. Часом, коли я пробуджувалася від лихого сну, не тямлячи себе від страху, досить було згадати бабку Сланінкову, як вона дивиться на мене, коли я зігріваю їй ноги,— і страх наче рукою знімало.

Траплялося також, що мабабуся починала ревнувати мене до бабки Сланінкрвої, тоді і в неї починали мерзнути ноги, і я мусила їх зігрівати. Але здебільшого вона не ревнувала, а па свята — то вже ніколи.

У кімнаті було зовсім темно, лише блимали свічки. Бабка Сланінкова пильно дивилася на свічку, котра, здавалося, от-от погасне. Мабабуся сіла в крісло, яке одержала в подарунок бабка Сланінкова від пані Фа-ціні, підперла голову й заплющила очі.

Мені пощастило розломити яблуко на дві половинки. В ньому були гарні, великі, здорові зернятка.

Бабка Сланінкова не зводила очей зі свічки й зітхала:

— Одного разу в нас була ялинка аж до стелі. Новорічна ялинка. Це було за рік до того, як убили мого чоловіка. Що я вам скажу, то був чоловік, як ота ялина, аж під стелю. Лісникував уже десятий рік, коли його забили. Я думала, збожеволію або подамся за ним... Але де там, не сталося ні першого, ні другого. Вже навіть не пам'ятаю, коли то було, тільки ж стояла страшенно люта зима. Чоловіка убив браконьєр, а той, що бачив це, дав неправдиве свідчення. Свідок також давно уже перед судом божим, у нього стався заворот кишок, і помирав він тяжко... Лілініі було тоді чотири роки, вдома ані тріски... Той криво-свідок довго помирав. А кричав — жахливо! Мав си-на-студеита, гарний був хлопець... Якось я прокинулась, у хаті темрява. Ну, думаю, Альжбето, кінець світу! Пробую відчинити двері, пробую відчинити вікно— ніяк! Темно, як у льосі, а Лілінка плаче аж заходиться... А той, що дав неправдиве свідчення, наказав синові навозити мені лров повен двір. А позаяк двору я не мала, мені обклали дровами всю хату, навіть вийти я не могла. Студент прийшов через два тижні й каже:

— Топіть собі на здоров'я, пані Сланінкова, може, колись, на тому світі батькові полегшає...

— Можливо, йому й полегшало, адже я все...

Бабка Сланінкова умовкла так зненацька, що навіть мабабуся прокинулася від дрімоти. Я поглянула на ялинку. Свічка, на яку бабка Сланінкова безнастанно дивилася, погасла. Я вискочила з постелі, підійшла до ялинки і знову запалила. Свічка, потріскуючи, розгорілася.

Бабка Сланінкова погрозила мені пальцем:

— Ну, треба думати головою! Давай у постіль, мерщій! Зрештою, мені доведеться гріти тобі ноги!

Вона сердилася лише про людське око, я це знала. І знову прослизнула в постіль. У бабки Сланінкової ноги справді тепер були трохи тепліші за мої. Та хіба що хвилину.

Мабабуся вже не дрімала, вона дивилась на ялинку. Бабка Сланінкова на ялинку вже не дивилась, але й не дрімала. Згодом мабабуся згорнула руки і сказала:

— Думаю, не зашкодило б помолитися.

Ми прочитали всі молитви, висловили одна одній смішні різдвяні побажання. Потім ще співали "Христос родився", а тоді ми вже не молилися і не співали, а тільки мовчки сиділи й дивились на ялинку. Коли догоріли всі свічки й пробило північ, ми побажали бабці Сланінковій доброї ночі й повернулися до своєї кімнати.

Коли я вранці прокинулася, падав сніг, і ялинка за вікном у будинку навпроти не здавалася мені вже аж такою великою.

Раптом я усвідомила, що і я впізнаю усіх бабусь і старих панів з нашого притулку; схвильована цим відкриттям, я раз по раз приставала до мабабусі. Мабабуся, проте, поводилася так, ніби нічого не помічала й порадила мені замислитися над тим, хто у всьому піклується про мене і дбає про моє добро. Тоді я взяла папір і написала великими літерами:

ХТО ПІКЛУЄТЬСЯ ПРО МЕНЕ

Найбільше про мене піклується мабабуся. Далі йде бабка Сланінкова.

Бабка Сланінкова паралізована, з ранку й до вечора вона плете крючком мені придане: скатерки, комірці, серветки, манжети. Вона ніколи не сварить мене. Завжди посміхається. Посміхається навіть тоді, коли до її кімнати за зелену завіску підселять когось, хто лаштується

залишити цей світ. Бабка Сланінкова нібито вже звикла до цього. Коли до неї когось привозили, вона хіба що сплесне руками й вигукне захоплено і радісно:

— Ну, нарешті. А я вже думала, що знову тут

спатиму сама!— І така вона весела, що кожна бабка біля неї одразу забуває про смерть, вважаючи, що до Сланінки її перевели, аби їм удвох було веселіше. Бабка Чубка.

Бабку Чубку звуть іще Шуянова, але всі ми називаємо її тільки бабка Чубка. Вона мала дев'ятеро дітей, але забула вийти заміж. Дев'ятий син бабки Чубки лікар. Сьомий — у в'язниці. Третя донька друкує на машинці. "Всіма пальцями",— щоразу наголошує бабка Чубка. Уже кілька місяців вона застерігає мене від "диявола в штанях". Вона піклується, мовляв, про моє виховання і найдужче про те, щоб надто рано з кимось не злигалася. Коли вона бачить мене в кімнаті пана Феста, то з обуренням хитає головою. Пан Фест твердить, що бабка Чубка могла б оббрехати навіть Христа.

Мала Зуза і велика Зуза мешкають в одній кімнаті.

Обидві — вчительки. Власне, були ними колись. Мала Зуза грає на гармошці. З ранку й до вечора, особливо тоді, коли повідомляє, чи з дану мить погода ясна, Велика Зуза виготовляє прикраси й нанизує порцелянові бусинки на десятиметрову нитку. Щоразу, коли вона обідає, у її тарілку зісковзує якийсь браслет або намисто. Коли мені виповниться п'ятнадцять, вона намалює мені на щоці родимку. Мала Зуза контролює мої зошити. Часом, замріявшись, вона ставить навіть оцінку.

Старий пан Фест.

Перешиває мені одежу, яку подарували бабусі, коли я прийшла до притулку. Як має з чого, охоче шиє і щось нове. Піклується про тс, аби я

не ходила по світі, як нечупара. Він був високого класу кравець, має астму і постійно розважає бабусь якимись кумедними витівками. Найбільше утішається тоді, коли йому пощастить тайкома зашити рукав панові Спі-хульському й коли він маг повну пляшку кетчупу.

Пан Спіхульський.

. У нашому будинку пенсіонерів він уже десять років, але і досі не звик. Ремствує геть на все! На погоду, на їжу, на невдячних дітей. Не ремствує він лише тоді, коли ненароком задрімає. Пообіцяв навчити мене лаятися по-польському, по-німецькому і по-сербському, але зараз не хоче про це вже й чути і твердить, що нічого такого нікому в житті не обіцяв. Він не лається, хіба що обманює і жаліється. Мовляв, мені

Зі

ніколи нічого не обіцяв! Бий його сила божа! Може, все це я висмоктала з пальця? Пан Спіхульський допомагає мені з математикою, але, мовляв, лише тому, що я иекерована. Сестрички Наёя.

Піклується про те, аби я добряче наїлася. Має п'ятдесят років і ліву руку коротшу за праву. Під час війни вона була у концентраційному таборі в Треблін-ці, й коли про це розповідає, я цілу ніч потім перевертаюся з боку па бік і не можу заснути. Сестричка Надя часто приходить до нас після роботи й розповідає мабабусі про все, що почує від управителя або від кухарок. Співаючи, вона заплющує очі і співає так гарно, аж пап Спіхульський па хвилину припиняє ремствувати.

До добрих учинків бабки Сланінкової я можу ще додати, що вона найбільше допомогла в боротьбі з нашим домашнім ворогом номер один, сестрою Бер-надеттою, котра одного ранку застала мене в мабабу-синій постелі. Сестра Берпадетта ходила до нашого будинку пепсіоперіз лише раз на тиждень, у п'ятницю. Я завжди намагалася щезнути, перш ніж вона ощасливлювала нас своїм почесним візитом, та одного разу мені не

пощастило зробити цього вчасно, бо пані Фаціні цілу ніч бунтувала, і ми з мабабусею мусили заспокоювати її. З папі Анною, останньою в роду Фаціні, ми взагалі переживали тяжкі дні відтоді, як із нею удруге стався удар і вона втратила не лише мову, а й останні крихти самовладання. Цілу піч вона видобувала з себе тоскио-хриплупатпи свист, виражаючи цим свій неймовірний страх перед смертю. Вона дуже боялася, що помре саме вночі, й відпускала нас від себе аж тоді, коли починало світати. Тож не дивно, що після такої ночі ми обидві поснули як убиті й розбудив нас лише скрип дверей. Сестра Бернадетта сторопіла, коли вгледіла мене в мабабусипій постелі. Вона зблідла і суворо мовила:

— Якщо я покличу управителя, пані Студенкова,— карбувала вона слова, не спускаючи з мене очей,— не знаю, як ви поясните ту обставину, чому це дівча перебуває у вашій постелі.

Сестра Бернадетта була вишколена і ніколи не втрачала витримки. Вона стояла, тримаючись за ручку дверей, але мабабуся і далі вдавала, що спить, і взагалі на Бернадетту не злажлла. Та тільки-но Бер-

надетта зачинила за собою двері, мабабуся ожила й підхопилася так прудко й несподівано, аж я ледве встигла відхилитись. Мабабуся вже щонайменше двадцять рокіз мала горб на спині, та, гадаю, про це й досі не підозрювала, принаймні так поводилася. Вона різко сіла в постелі, мало не вбивши мене тим горбом. Пані Фаціні з видимим зусиллям повернула до нас обличчя і спитала:

— Гло? Гло?

Мабабуся лише махнула рукою:

— Коли б хтось знав її, то й налякався б. Перевернися і спи.

Пані Фаціні без сторонньої допомоги не переверталася в постелі вже майже три місяці і тому при найбільшому бажанні не могла цього

зробити, але маба-бусина відповідь, на диво, її заспокоїла. Зробивши зусилля, вона знову повернула голову й заснула.

— Не втрачаймо розуму,— по-діловому мовила мабабуся,— через якусь кікіхмору!

Вона сиділа на постелі, опустивши босі ноги на холодний лінолеум, руками сперлася на бильце ліжка і про щось розмірковувала.

Потім вона підвелася, встромила ноги в капці, міцно вхопилася за стілець і, штовхаючи його перед собою, подалася до бабки Сланіпкової. Ідея зі стільцем— також мабабуснн практичний винахід. Всі сестри мали бути вдячні за нього мабабусі, оскільки в такий спосіб вона навчила пересуватися половину бабусь, які зовсім не ходили, і полегшила сестрам догляд за ними. І хоча в коридорі аж у вухах лящало від човгання, коли бодай зо дві бабки сновигали зі своїми стільцями, це однаково був гідний визнання винахід.

Мабабуся повернулася від бабки Сланіпкової розвеселена і щаслива.

— Прокатаємо її,— гукнула вона ще від дверей, що мене трохи здивувало. Єдиний транспортний засіб, який ми мали, це залізний стілець на коліщатках для немічних і паралізованих, усі бабусі його уникали, так ніби то був не стілець, а електричне крісло.

Я дозволила мабабусі підійти до ліжка. Для повної безпеки. Аж потім вилізла з постелі.

— Куди? — з готовністю запитала я.

Мабабуся якусь хвилину дивилась на мене нетямущим поглядом.

33

Волосся над чолом у неї було нерозчесане, й сиве пасемко впало їй на очі.

Вона підняла руку й по-дівочому жваво відкинула його з чола.

— Прокатаємо Бернадетту,— задоволено повторила вона.— Мала Зуза нам допоможе.

Ми й справді її прокатали і добряче! Від того дня, тільки-но в учительській з'являлася Бернадетта, мала Зуза брала гармонь і грала.

Чому мала Зуза вибрала за сигнал, яким повідомляла нас про візитерів, саме пісню "Сказав мені, що я нелюба...", я й сама не можу пояснити, адже мала Зуза ніколи заміж не виходила, і нібито вона твердила, що не пішла б навіть за найгарнішого. А тим часом пісня "Сказав мені, що я нелюба..." щоразу злітала з її гармоні з такою пристрастю, що досить довго мене не полишало бажання спитати, чому, власне, згаданий Він не схотів її.

Спершу я лізла під ліжко щоразу, як озивалася гармонь. Та згодом ми відтягли ліжко від стіни — не дуже, лише настільки, аби в щілину поміж стіною і ліжком у потрібну хвилину я могла впасти. Я падала на уздовж складену стару ковдру, тож мені й не боляче було, і не холодно від лінолеуму.

Гармонь малої Зузи ніколи не озивалась даремно. Коли вона озивалась, то напевно прийшла Бернадетта або якийсь інший неприємний відвідувач. До таких відвідувачів я незабаром навчилася зараховувати і мабабусиного єдиного сина, великого Імріха.

І хоча першої січневої неділі нас відвідав не сам Імріх, але візит був пов'язаний з його особою і для нас із мабабусею був наче погром. Коли

озвалася гармонь малої Зузи, вже був пообідній час, й ми обидві відпочивали. Власне, відпочивала бабуся, а я лежала лише тому, що застудилася. Мабабуся показала мені очима на місце за ліжком. Я послухалася. Хтось постукав. Бернадетта не стукала ніколи. Хтось зайшов і привітався:

— Цілую руки, вельмишановна пані.

Бернадетта ніколи не називала мабабусю інакше як пані Студенкова, а, окрім того, голос, що привітався, був чоловічий. Я посунула свою ковдру ближче до другого боку постелі, аби побачити бодай черевики.

Мабабуся зрештою встала. Капці з-перед мого носа пересунулися разом із чотирма обдертими ніжками

стільця. Якусь хвилину чувся лише скрип стільця. Тоді запала тиша.

— Добрий день,— сказала мабабуся. Часом вона уміла бути страшенно ввічливою.

Я і досі нічого не бачила. Мабабуся стояла біля дверей. Аж туди з-під постелі подивитися я не могла. Я угледіла тільки ліжко пані Фаніці — вона спала обличчям до мене, з розкритим ротом. У ньому чорнів один зуб. На один більше, як у моєї мабабусі.

Хтось промовив:

— Маю честь говорити з пані Студенковою? На щастя, мабабуся запросила:

— Прошу, проходьте,— і я побачила спершу чотири ніжки стільця, мабабусині капці, а потім черевики. Я затаїла подих.

— Сідайте,— чемно запросила мабабуся, вона й сама сіла, мало не притиснувши мене ногами до ковдри.

Зненацька я відчула, що тремчу. Мені ніколи не щастило вловити ту хвилину, коли я починала тремтіти, просто я усвідомлювала це, коли вже тремтіла всім тілом. Це прийшло так само, як і вдома, коли у великого Імріха з'являлося бажання віддати мене до дитячого будинку, а я від страху ховалася під ліжко. Отож я побачила лише бурі черевики незнайомого та якихось двадцять сантиметрів зеленої військової тканини. А мабабуся, як навмисне, мовчала. Очевидно, передовсім роздивлялася незнайомого.

— Я прийшов до вас у дуже делікатній справі,— озвався незнайомий притишеним голосом.

При цьому він, мабуть, подивився на пані Фаціні, оскільки в наступну хвилину мабабуся відповіла тремтливим, старечим голосом:

— Вона нічого не почує, а ви сідайте. Бідолашна, уже двічі пережила інсульт.

Я б могла побитися об заклад, що й мабабуся боялася. Щоразу, коли вона боялася або почувалася не в своїй тарілці, говорила отаким тремтливим голосом.

Незнайомий прокашлявся. У мене також шкребло у горлі, і я мусила уткнутися обличчям у ковдру, тож знову нічого не бачила. Я вже не трусилася, мені ставало дедалі тепліше.

Одразу все ніби затягло імлою. У мене явно почала підніматися температура. Мені пощастило підвести го* лову, коли незнайомий наполегливо переконував:

— Ви повинні мені допомогти! Не задарма. Я за все заплачу.

Мабабуся (офіційно):

— Вас послав мій син, я це знаю. Він негідник, і я не хочу про нього чути. Сорок років я була акушеркою! Завжди допомагала дітям з'являтися на світ, а не зводити їх зі світу! Я не хочу про таке навіть чути. Прощайте!

Незнайомий (терпляче):

— Ви не розумієте мене. Я заплачу, скільки скажете. Я ж хочу не задарма.

Мабабуся (так само офіційно):

— Я покличу міліцію. Покличу управителя. А той негідник узагалі нехай не показується мені на очі.

Незнайомий:

— Ми прийдемо до вас у п'ятницю. Мабабуся:

— Я обох вас посаджу до в'язниці. Незнайомий:

— Подумайте як слід. Аби потім ви не пошкодували. Аби не пошкодували.

Минула хвилина, а може, і десять. Бурі черевики почали рухатися й помалу, сантиметр за сантиметром, наближалися до ліжка. За крок від мабабусиних капців вони зупинилися. Я взагалі нічого не розуміла. Мені

хотілося вискочити й закричати, але я навіть не ворухнулась. Імла навколо мене густішала. Раптом у тій імлі на спідньому краї постелі з'явилися мабабу-сині пальці, вони міцно СТИСЛІЇ спинку ліжка, аж суглоби на них побіліли, і на якийсь час знерухоміли. Ма" бабусині пальці були майже перед моїм носом, та коли я простягла руку, щоб доторкнутися до них, ця відстань видалася мені просто безконечною. Мабабуся зреагувала на мій дотик умить. Вона легенько пройшлася вказівним пальцем по всіх моїх пальцях. Погладила мене. Я не повинна боятися. Мабабуся гладила мене лише тоді, коли хотіла додати мені відваги. Тільки цього разу це не допомогло. Постіль наді мною піднялася, і я почала плакати.

• Привів мене до тями мабабусин голос. Спокійний, діловий, непохитний. Як тоді, коли вона говорила: "Не втрачаймо розуму!"

— Ну, гаразд,— мовила вона.— Залиште мені завдаток — сто крон. Прощайте!

Напівпритомна, я перевернулася на живіт. Пані

Фаціні й досі спала. Навіть не ворухнулася. У всій кімнаті ніщо не рухалося.

Клацнула клямка, двері заскрипіли, незнайомий зробив крок. Постояв.

— Все необхідне буде готове до ваших послуг. Я прийду по вас у п'ятницю. Обов'язково!

Мабабуся не відповіла. Зрештою, двері зачинилися.

Я потихеньку почала вилазити з-за ліжка. Мабабуся сиділа — руки в неї повисли, очі непорушні, кутики губів опущені. Вона, напевно, гадала, що я вилізу з другого боку, бо в іншому разі в такому вигляді не

показалася б мені. Звичайно, я злякалася, в мене потекли сльози, а цього мабабуся вже не могла стерпіти.

— Чого рюмсаєш? — помітивши мене, сказала вона.— Не втрачаймо розуму. Лягай, у тебе лихоманка. Я зроблю тобі компрес.

Вона встала й почовгала по рушника. Я бачила, як вона із стільцем наближається до умивальника, обходить стілець, спирається однією рукою на умивальник, намочує рушника, а тоді човгає назад. Сльози текли аж до підборіддя й приємно холодили. Мабабуся повернулася, поглянула на мене й нарешті дала волю своїм почуттям:

— І не соромно отак журитися! Ще Фацінка почує! Вона поклала рушника мені на чоло. Я заплющила очі.

— Який грубіян,— обурювалася вона далі.— Ти чула, що він казав? Не треба було слухати. Тобі воно не потрібне. Ти нічого не чула. І все отой негідник Імріх! Отак мене переслідувати. Ґешефти, гроші! Я добре знаю його. Ну, я ляжу також. Трохи посунься, нижче. Я прикрию тебе простирадлом. Отак. Тепер минеться. Давай спати!

Під мабабусиним горбом було тепло й безпечно. Я вже майже спала, коли озвалася гармонь малої Зу-зи. Бернадетта, мабуть, влетіла, бо я взагалі не почула її кроків.

— Добрий вечір, пані Студенкова. Ми спали.

! — Внизу на вас чекає ваш син.

1 Мабабуся почала нібито прокидатися.

— Син? — спитала вона заспаним голоосом.— А що йому треба?

— Каже, ви знаєте! Маєте віддати Шімонку, як ви домовилися.

Мабабуся знову укладалася спати.

— Ви ж бачите, тут нікого немає. Від самого ранку ми тут спимо з Фацінкою. Погляньте на неї. Спить як убита.

Ми спали.

Кроки. Тиша. Внизу чекав великий Імріх. Але що йому потрібно? Добре принаймні, що мабабуся має горб. Ніхто мене тут не знайде.

Невдовзі, коли я справді заснула, мене знову розбудив голос сестри Бернадетти. Схилившись над нашою постіллю, вона терпляче повторювала:

— Пані Студенкова, прокиньтеся! Не спіть! Прийде лікар. Стара пані Фаціні померла. Ви мусите розповісти, як це сталося.

Мабабуся ураз сповнилася енергією. Літала зі стільцем із кімнати до кімнати й частувала бабусь пудингом. Приготувала його нам сестричка Надя за оті сто крон, і було його в нас ціле відро. До смерті мені не захочеться більше пудинга. Мені мабабуся доручила купити апельсини. Вони були солодкі й пахли сонцем. Я тримала їх під подушкою.

Відколи померла пані Фаціні, мабабуся застеляла постіль лише наполовину. На одній половині відпочивала мабабуся, а на другій лежала я, у скрутні хвилини — за її горбом, прикрита простирадлом. Папі Фаціні лежала в умивальні цілий день, аж поки по неї прийшли з похоронного бюро. Того дня в коридорі не скрипів жоден стілець. Ніхто пані Фаціні не жалів, усі обмовляли її, бо ж вона мала легку смерть. Навіть мабабуся. їй дошкуляв біль у попереку, вона сіла на порожню постіль Фацінки й заходилася бідкатись:

— Я могла здогадатися, що помре. Отакої! Але все марно, дехто знає, коли народитися! Засне, немов студентка, прощавай, світ, що мені до вас! Ані словечка на прощання!

Вона зупинила на мені погляд.

— Ти не боятимешся?

Ми готувалися до п'ятниці. Я знала, що мабабусю мучить найдужче. Отих сто крон. Вона пояснювала мені щонайменше разів десять, чому взяла їх.

— Я б ніколи не попросила тих грошей, бог мені свідок, але я зароблю їх!— (Вона перехрестилася).— Отак мене, стару жінку, налякати! Витяг пістолет — і на мене... А які в нього очі! Тільки ти про це нічого не знаєш!

Вона прокашлялася й розмірковувала далі:

— І добре, що ти про це не знаєш,— мабабуся перевела дух, явно задоволена, що їй пощастило це приховати від мене.

В учительській тривожно зазвучала гармонь. Мабабуся підскочила до мене.

У п'ятницю мені не треба було йти до школи. В учительській кімнаті було тихо, чергувала сестричка Надя. У коридорчику біля бабки Сланінкової я мало не перечепилася через плетений комірець. Я підняла його й хотіла подякувати, але бабка Сланінкова, важко дихаючи, підвелася, спираючись на руки, і з інтересом запитала:

— Ти щось знайшла? Комірець! Покажи мені — гарний? Мама тобі пришиє його.

Коли б це не був у кращому разі сьомий комірець, який отак непомітно вона підсовувала мені, я б і справді повірила, що хтось загубив його. Бабка Сланінкова притягла мене до себе на постіль.

— Віднесеш мою телеграму? Куди? На пошту. У моєї доньки день народження, ти знаєш. П'ятдесят. Старе луб'я, але куди дінешся! Як не пошлю телеграми — її удар схопить! Вона вже важить центнер, не менше! То що, віднесеш?

Бабка Сланінкова мала очі, мов у мишки, руки, мов палички, і, напевно, важила не більше сорока кілограмів. Аж ніяк не могла я уявити собі, що вона може мати доньку на цілий центнер. Бабка сунула мені до рук десять крон із папірцем. Тоді підморгнула й прошепотіла:

— Решту залиш собі за труди. Але мамі анічичирк! Розумієш?

Мабабуся лежала, уже все приготувавши, поважна і бліда, па пічному столику — сотні ліків.

— Ти маєш перець?—тихенько запитала вона.— Нехай би все це вже було позаду! — Я сіла на постіль. Рука в неї була холодна наче лід. Я нахилилася до неї й обличчям доторкнулася до її обличчя — ніби зашелестів напір.

— Мабі, адже ти боїшся, признайся!

Вона дивилась па мене, дивилась, а тоді спалахнула:

— Сорок років я працювала, де доведеться, аби тільки допомогти дітям з'явитися на світ, а тепер!.. І все це через отого негідника!

Мабабусина рука в моїй долоні потроху теплішала. Ми чекали. Я молилася, щоб у мене не почалася лихоманка. Поволі-поволі минали хвилини, годинам не було кінця. Коли озвалася гармонь, ми зітхнули

майже з полегшенням. Я подала мабабусі перець. Вона нюхнула й ураз закашлялася. Двері відчинилися, і незнайомий, вдягнений тепер у цивільне, з жахом утелющився в мабабусю. Мабабуся кашляла й кашляла, тож я не почула й слова, хоча незнайомий намагався перекричати кашель.

Я приклала руки до вуст:

— У неї напад! Напад! Ви не розумієте? Приступ!

Наче скам'янівши, він дивився на мабабусю.

Тільки ж у мабабусі справді почався напад. Сталося те, чого ми не сподівалися. Мабабуся, кваплячись, вдихнула більше ядучого перцю, і в неї почався астматичний приступ. Вона вже не кашляла, а просто задихалася. Я навіть не почула гармоніки малої Зузи. Двері відчинилися, і ввійшла Бернадетта.

— Що сталося, пані Студенкова?

А тоді звернулася до мене, голос у неї був серйозний, на її обличчі не ворухнувся жоден м'яз.

— Біжи по лікаря. Мерщій! Він у канцелярії, в управителя. Біжи!

Я не могла відірвати погляду від мабабусі. Вона міцно тримала мою руку, й очі в неї вилазили з орбіт.

Коли я обернулася, мало не налетіла на незнайомого. Він і досі стирчав посеред кімнати, наче прикутий, і, здавалося, також задихався. Обличчя в нього було червоне, уста стиснуті. Я злякано подивилась на сестру Бернадетту — від соляного стовпа вона відрізнялася лише барвою. І раптом у голові в мене сяйнула рятівна думка. В цю хвилину я, власне, уперше вирішила ризикнути своїм життям. Піднявши вказівний

палець, немилосердно скерувала його у бік широких грудей нашого незнайомого мучителя, із зухвалою байдужістю вдаючи, що в наступну хвилину я маю намір висловити проти нього важке звинувачення. Коли навіть після другої критичної хвилини не пролунав постріл із пістолета, я збагнула, що мій суперник неозброєний і, окрім того, приречений програти це змагання нервів. Я звернулася до сестри Бернадетти:

— Цей пан шукає пані Фаціні. Я вже сто разів казала йому, що вона померла, а він не вірить й усе ходить сюди...

Не знаю, чи він усвідомив, яку можливість проявити великодушність надала я йому, але не мала часу побачити його реакцію, бо мабабусине ліжко знову затремтіло під новим нападом кашлю, і я вилетіла з кімнати, немов стріла. Коли я повернулась, мабабуся вже не кашляла, від незнайомого в нашій кімнаті не було й сліду, зате в нас сиділа більша частина мешканців будинку пенсіонерів. Сестри Бернадетти серед них не було. Ми з мабабусею більше не згадали незнайомого чоловіка жодним словом, проте від того дня справді не раз мало не вмирали від ляку, коли озивалась гармонь малої Зузи. Втім, навіть уві сні нам не спадало на думку, що він прийде насправді.

IV

— Шімонко Студенкова, замість висиджувати з чоловіками, краще втри носа, аби не висіла свічка!

Це образливе звинувачення кинула мені в обличчя бабка Чубка якраз у ту хвилину, коли я саме захопилася розмовою зі старим паном Спіхульським, і цим вона геть позбавила мене надії вивідати щось конкретніше про життя летючих упирів. Був початок березня, і думка про упирів серйозно непокоїла мене вже цілих два тижні, відверто кажучи, якраз відтоді, коли востаннє я відвідала наш бункер. Саме того дня Якуб утаємничив мене в свій задум зробити зуби гострими, обпилявши їх наждаком.

Якуб був молодший за мене на два роки, чотири місяці і тринадцять днів. Я познайомилася з ним ще на Калінчаковій вулиці, куди він час від часу приходив погратися з нами; потім я зустрілася з ним на початку січня на розі пошти, де він продавав перші проліски. Якуб прожив у дитячому будинку майже шість років і повернувся додому, тільки-но його мама прийшла до думки, що він уже в такому віці, коли дівчина може допомагати матері по господарству. Якуб марно протестував, мовляв, він чоловічого, а не жіночого роду, його матері було досить, що він має дві руки, якими може штовхати перед собою глибоку дитячу коляску. Якуб мав чотирьох братів, двоє були ще у пелюшках, один у виправному будинку, а останній ходив до школи. Спочатку в бункері ми зустрічалися тільки удвох. Якуб і я. Пізніше, коли випадала нагода вже тільки згадувати про цей короткий період нашого товариського життя, я не раз із гіркотою дивилася на невелику дірку в стелі нашого бункера й думала про назавжди втрачені дні, коли стеля ще не була зруйнована, а ми з Якубом ревно розучували п'єсу "Камінні серця". У п'єсі я поперемінно грала то бідну матір, що над постіллю вмирущого сина голосить^ заламує руки і в інший спосіб виражає своє безмірне горе від утрати сина, то безжальну смерть, яка навшпиньки обходить ліжко й холодними руками тягнеться до нової жертви. Якуб охоче виконував роль бідолашного сина, але найбільше любив грати вітчима. Жорстокого вітчима мучило нечисте сумління, бо він до смерті побив нерідного сина, і мучило його з такою настирністю, що він аж збожеволів, і з рота в нього потекла слина. Коли б через кілька днів я бодай словом згадала, з яким задоволенням Якуб створював цей образ і яке щоразу мав геть заслинене підборіддя, він порішив би мене, поза всяким сумнівом, найстрашнішою смертю.

З кожним новим спектаклем ми поліпшували свою гру, але так і не дограли до кінця, бо якогось дня, саме посеред найчутливішої сцени, коли я з усієї сили тримала Якуба в обіймах, аби не віддати його немилосердній смерті, над нашими головами почувся тріск, і не встигли ми опам'ятатися, як на підлогу нашого бункеру упав Мартін Алес.

Мартінові Алесу було чотирнадцять років, він ніколи не жив у притулку, ні в дитячому, ні для пенсіонерів. Він мав маму і батька, але, як це часто буває у благополучних родинах, мав і свої труднощі, бо був одинаком. Він не належав до нашого бункера, та коли буквально звалився на нас, нам не вистачило духу прогнати його.

Наш бункер містився на першому поверсі будинку на Придавковій вулиці, в будинку, який уже кілька місяців тому був підготовлений до зносу. Вся При-давкова вулиця вважалася об'єктом, приреченим на зруйнування. І це, мабуть, була єдина причина, чому наша вулиця притягувала Мартіна, мов магніт залізо. Як ми згодом довідалися, батько Мартіна був архітектор, втім, архітектор без грана фантазії, як про нього висловився сам Мартін. Відколи Мартін спостерігав за батьковою роботою, за тим житловим районом, який будували точно за його проектом, він прийняв остаточне рішення — стати фахівцем у справі знесення будинків. І тому він оглядав будинок за будинком, й коли одного дня роздивлявся другий поверх якогось будинку, під ним провалилася підлога, й він упав просто до нашого бункера.

— Не бійся, друже, я не людожер,— добродушно мовив Мартін Алес, вигрібаючись із-під купи цегли і з інтересом роздивляючись Якуба, який і досі ніжив* ся в моїх обіймах. До смерті для мене лишиться загадкою, як я могла так довго тримати його на руках, адже Якуб важив тридцять кілограмів і я часом не могла втримати його навіть хвилину. Втім, Якуб ніби не усвідомлював незручності свого становища. Обіймав мене обома руками за шию так упевнено, ніби я носила його на руках відтоді, як він народився. Я не мала ані найменшого уявлення про те, що Якуб замишляє, окрім того, мене починав серйозно непокоїти вираз його обличчя. І хоча Мартін Алее у цю хвилину був для нас хіба що незнайома людина й свого роду незваний гість, Якуб не мав жодної причини дивитись на нього так зневажливо й погордливо, надто коли цей погордливий погляд він міг дозволити собі з однієї-єди-иої причини—я ж бо і досі тримала його на руках.

— Злазь,— просичала я.

Якуб енергійно зіскочив на землю й обернувся до незнайомого хлопця, який, чемно всміхаючись, спостерігав за нами. Якуб сказав:

— Через чотири місяці мені буде одинадцять років! Розгублена, я подивилась на незнайомого хлопця,

але не помітила, щоб Якубова поведінка приголомшила його. Зате мене вона приголомшила і то добряче. Я запитувала себе, чи, бува, в Якуба від переляку не завернув глузд за розум, бо чого б він іще розповідав про те, скільки йому років, замість привітатися або бодай спробувать прогнати незнайомого з нашого бункера? Мій подив невдовзі перейшов у страх, бо незнайомий хлопець відкашлявся і сказав:

— Я радий зустрічі.

Якуб навіть бровою не повів, хіба що помалу, з гідністю покивав головою. Потім він указав на мене й недбало зауважив:

— Шімонці вже минуло тринадцять, але ж вона дівчисько.

Перше ніж я встигла усвідомити, що означенням "дівчисько" мені заподіяно першої тяжкої і безпідставної кривди, Мартіп Алес заговорив про те, що привело його до нас. Якщо я добре розуміла, причина полягала в новому способі руйнувати старі будинки, який називався "коминовий відстріл" і який був, принаймні за словами Мартіна Алеса, своєрідним рішенням, як місту позбутися старих і непотрібних розвалюх. Якуба враз зацікавили Мартінові плани на майбутнє. А мене аж ніяк. Ані на макове зерня мене не обходило,—

позбудеться місто чи не позбудеться старих розвалюх, а "коминовий відстріл" не був мені до душі ще й то* му, що після його застосування зник наш дім на Ка-лінчаковій вулиці, а в майбутньому міг щезнути зі світу й наш бункер. Мартіи Алес детально описав перебіг цілої акції.

Якуб навіть не дихав. Зате я пихтіла від злості, наче паровоз. Динамітні заряди! У різних місцях. Висадити в повітря точно у визначений час"

— А потім? — нетерпеливився Якуб.

Мартін видобув із себе чудернацький хриплий крик і різко скинув руки над головою. Якуб затамував подих. Нізащо в світі я не могла зрозуміти, чому вони обидва в такому захваті, коли уявили собі, як ціла вулиця злетить у повітря, й тому я мало не луснула від злості.

— Страшенно цікаво, хіба не так, Якубе?—поблажливо зауважила я, коли Мартін Алес закінчив розповідати, але Якуб байдужливо відвернувся від мене, тож я зі своєю іронією залишилася в безнадійній меншості. Правду кажучи, своєю незвичною поведінкою Якуб починав мене вже по-справжньому дратувати. Він не тільки вдавав, що спізнав усю мудрість світу, а й поводився так, ніби крізь дірку в стелі упав до бункера не Мартін, а я.

З кінчика язика в мене уже мало не злетіло не дуже приємне зауваження, коли раптом озвався Мартін.

— Шімонка має рацію. Я щось забалакався.— Він підвівсь і розгублено глянув на свої ноги. Окрім того, що Мартінові ноги були геть подібні до турецької шаблі, в око впадало ще й те, що одна холоша штанів була розірвана від коліна аж по кісточку.

— Я, мабуть, змушений буду тут лишитися. Принаймні, поки стемніє, — сказав Мартін і знову сів на купу цегли. В його голосі не було й тіні сорому, коли він пояснив:

— Бо інакше дістану від мами такої прочуханки, яка вам обом і не снилася.

Той факт, що й Мартін Алес дістає прочуханки, трохи пом'якшив моє затяте серце, і я кинулася зробити один із небагатьох моїх благородних учинків.

— Голку я маю, але нитку тільки білу,— мовила я, трохи поміркувавши, чи не штрикнути мені Марті-на Алеса голкою, просто так, для застереження, аби не потикався більше до нашого бункера. Втім, невдовзі, перш ніж устигла здійснити або відкинути цей свій кровожерливий задум, за моєю спиною почулося задоволене рохкання, а це було непомильною ознакою того, що Якуб радіє з чогось. Непомітно я озирнулась. Якуб указував на мене пальцем. Він так захопився, що навіть не побачив, коли я обернулася, й тому я дегко прочитала слова, які віц передав Мартінові абеткою пальців;

— Я ж тобі казав! Шім — дівчина, але це випадково, в усьому іншому вона цілком на висоті.

— Мені це дуже приємно,— поважно мовила я і скорчила таку гидку гримасу, що Мартін мало не впав з отих своїх кривих ніжок.

Досить довго я сподівалася, що Якубові зрештою набридне товариство Мартіна Алеса і ми знову повернемося до своїх ігор, але я дуже помилилась. Якуб не відступав од Мартіна ані на крок і через два тижні, а я теж якось звикла до Мартінової присутності. Зимові вечори були холодні й довгі. У бункері ми зустрічалися хіба що зрідка. Відколи робітники познімали з завіс вікна й двері, там не можна було всидіти від холоду. За два найморозяніших тижні ми втрьох оглянули дванадцять "коминових відстрілів", двадцять сеансів у кінотеатрі "Час" і прослухали принагідно кілька лекцій, які нам безкоштовно прочитав Мартін Алес. Мартін поступово показав нам не лише кілька справді вдалих "каминових відстрілів", а й свою унікальну колекцію тарганів. Вона складалася щонайменше зі ста екземплярів, а мені від отих чорних угодованих екземплярів, мабуть, разів триста хотілося блювати.

Одного дня у Якуба відбувся серйозний родинний конфлікт. Відтоді він остаточно вирішив стати летючим упирем і розповів нам про свій намір відточити зуби до гостроти.

— Будь обережна,— пошепки попередив мене розгублений украй Мартін, тільки-но я зайшла до бункера, а за хвилину стиха додав:

— Якубові дісталося.

Судячи з тоскного виразу Мартінових очей, Якуб ледь на ногах тримався, та коли я, приголомшена, трохи опам'яталася й розплющила очі, побачила його менш аніж за два кроки від себе — із висолопленим язиком він щось шкрябав на стіні. Я підійшла ближче. Портрет на стіні був натуральних размірів і зображував упиря, який з велетенською насолодою висмоктував кров із шиї огрядного чоловіка в уніформі залізничника. По спині в мене мороз пробіг. Якуб навіть не помітив мене.

— Мабуть, його знову відлупцював вітчим,— шепнув мені Мартін.— Спина в нього геть синя, і зуб зламаний. Нижній другий. Послухай, Шім, мені це не подобається. Знаєш, що він мені сказав? Нібито почне відточувати зуби! Нізащо в світі він не дозволить від-

радити себе від Ідеї з упирем. Я взагалі цього не розумію. Коли я приколюю таргана до дощечки, він одвертає голову, а Якуб сам надумав висмоктувати з людей кров.

Я дивилася на заклопотане Мартінове обличчя — й раптом на мене напав такий сміх, що я мало не впала. Мій сміх перетнув тишу в бункері, наче хтось раптово спустив жалюзі, і Якубова рука, в якій він тримав крейду, зупинилася на півдорозі. Коли я сяк-Фак заспокоїлася, Якуб повернув до мене обличчя, примружив аж до щілинок очі і сказав:

— їй-богу, Шім, часом ти смієшся так по-дурному, мов божевільна, як і всі дівчата.

Я знизала плечима й сказала перше, що спало мені на думку. І я не винна в тому, що нічого мудрого в моїх словах не було. Але й за цю нехитру відповідь: "Скажеш таке!" — він не повинен був провокувати мене своїми зухвалими словами, що я поводжуся так, ніби не маю ані найменшого поняття про життя. Я різко повернулася до Мартіна і, коли побачила, що навіть він не на моєму боці, із запаморочливою швидкістю вилила все, що мала на серці:

— Якщо ти гадаєш, що знаєш більше про життя лише тому, що раз по раз розповідаєш, як кому висмоктуєш із тіла кров, то, можу тебе запевнити, ти дуже помиляєшся!

Я перевела подих. Кров закипала в мені. Коли б Якуб був справжнім упирем, він би вже напевно скористався з нагоди й уп'явся мені в шию, але він там лише сидів, немов дід-домосід і не зводив з мене очей.

— Так сталося, що я знаю багатьох людей, які висмоктують з інших кров. У нашому притулку висмоктують кров із пана Спіхульського його власні сини. І можу тебе запевнити, вони ніколи не вигострювали зуби, але й без цього уміють це робити! Старий пан Спіхульський має чотирьох синів. Він усім дав змогу вивчитися, а коли йому сповнилося шістдесят дев'ять років, його наймолодший син, з яким пан Спіхульський мешкав у власному будинку, десь виклопотав довідку про те, що в батька, у старого Спіхульського, не всі дома, бо він не спить ночами, ходить по квартирі, кашляє й нарікає на сучасний устрій. І його закинули до притулку для старих, а тому я називаю висмоктуванням крові не те, про що ти без упину теревениш. І якщо тут хтось не має ані найменшого поняття про життя, то це не я!

— Пані,— поблажливо зітхнувши, сказав Якуб, коли я закінчила говорити, і на обличчі в нього промайнула ледь помітна незнана усмішка, яка могла свідчити хіба що про те, що сини пана Спіхульського саме в цей момент опинилися у списку жертв майбутнього летючого упиря Якуба Шашіну.

Мартін якийсь час байдуже похитував головою, а тоді запитав:

— Отже, тепер у тому будинку мешкає його син? Молодий пан Спіхульський?

— Там мешкають усі чотири. Усі доклали до цього рук. Це двоповерховий будинок, одного разу я ходила подивитися. Вони мають також сад, а черешні, які в ньому ростуть, дуже тверді й називаються серцевидними.

Мартін спохмурнів. А потім сухо кинув:

— З технічного боку це взагалі не складно. Вистачило б два-три заряди...

— Тп збожеволів,— схвильовано заперечила я. Мартін Алес ніколи не говорив зайвого, і тепер я мала таке відчуття, ніби він цілком серйозно задумався, чи не висадити цей будинок у повітря. Я дивилася на них й уперше в житті розмірковувала, чи добре роблю, що зустрічаюся з хлопцями, а надто коли це хлопці, одноманітні й дурні ідеї яких уже починали діяти мені на нерви.

— Ти гадаєш, що можна висадити в повітря всі будинки, де мешкають такі люди? У бабки Куцкової син — телевізійний майстер. Він заробляє щонайменше три тисячі крон, але, буває, за цілісінький довгий рік пі разу не прийде до неї. А Лілінка бабки Сланінкової! Заявиться на різдво й принесе різдвяний калач. Із крамниці! Хіба що посипле його зверху цукром. Або рукавички, так ніби воп.а не знає, що її мама вже сім років не встає з постелі. А бабка Пешкова! Вона двічі народжувала близнюків, отже разом мала чотирьох дітей, але жодне з них... жодного разу...

— Послухай, Шім!

У мене багато всякого ще було на серці, проте голос Мартіна Алеса був такий поважний, ніби то заговорив дорослий. А коли говорить дорослий, обов'язок кожного двоногого шкільного віку — мовчати,

— Адже є ще одна можливість.,,

— Якщо маєш на увазі й собі обточити зуби й заходитися пити кров у всіх невдячних дітей...

Мартін знову спохмурнів і, нетерпляче махнувши рукою, сказав:

— Та послухай ти нарешті, Шімонко!

Я розмірковувала: може, мені краще піти, бо й ця нова ідея буде подібна до тієї з динамітом, але надто довго вагалася. Якуб та Мартін про щось пошепки радилися.

— Ну, то послухай, Шімонко!

Переборовши себе, я вирішила вислухати їхні божевільні дитячі плани й підвела голову.

— Що, коли б ми написали їм листа?

— Якого листа? Ти таки збожеволів, чи, може, по-справжньому несповна розуму? Спершу ти напишеш листа, а потім висадиш у повітря їхній барак. Сподіваюся, допишеш і зворотну адресу, аби вони могли подякувати тобі.

Мартін почухав указівним пальцем голову й поглянув на Якуба, ніби без слів просив його ще хвилинку потерпіти, поки я нарешті замовкну.

— Напишемо йому листа. Наприклад, таке: "Шановний товаришу Спіхульський. Ми знаємо все про ваші брудні справи, знаємо також і те, у який спосіб ви позбулися власного батька. Вимагаємо від вас..." і таке інше. Розумієш чи ні?

Якуб махнув над головою курткою, поволі сховався у Мартіна за спиною і громовим голосом проказав:

— А то може статися, що однієї темної ночі вас налякає у вашій затишній кімнатці летючий...

Якубові очі засвітилися, немов стоватні лампочки, але Мартін, на диво, цього разу не поділяв його захоплення.

— Ну, Якубе, облиш на хвилинку упирів і поміркуй. Ніхто ні про що не повинен довідатися, бо інакше все це лусне...

Якуб ніби нічого цього не почув. Потер руки, знову підняв піджак над головою й почав підкрадатися, тільки цього разу вже до мене.

— Справді, коли б якоїсь темної ночі я лише спробував прикластися іклами до артерії, не знаю, якої б він заспівав...

Мартін тим часом почав розвивати бурхливу діяльність.

Передовсім нам треба дістати адреси.,,

Я саме також думала про це. У комірчині довготелесої Рози зберігалися бухгалтерські книги, і в них — купони від квитанцій про доплату адміністрації дітьми пенсіонерів за перебування їхніх батьків у будинку для старих. Коли довготелеса Роза піде в гості до пана... Думки роїлися у мене в голові, змінюючи одна одну.

Зрештою, до мене повернувся голос.

— Я навіть пальцем не поворухну, якщо ви обидва не пообіцяєте мені, що в жодному разі не скористаєтеся динамітом або якоюсь іншою вибухівкою.

І я суворо поглянула на Якуба. Адже він був молодший від мене. Насупивши брови, я сказала:

— А ти, Якубе, облиш свої ікла! Ти добре знаєш, що вони й досі в тебе тупі, і взагалі ця акція мусить обійтися без кровопролиття.

Він сприйняв це мужньо, не заперечивши й словом, навіть оком не змигнувши.

Ми поділили обов'язки. Я дістану список адрес і сподіяних кривд. Якуб — старі газети. Величезну кількість газет. Мартін — ножиці, клей, поштовий папір, марки. Мартін Алес одержував від батьків кишенькові й сам запропонував дістати речі, які можна4 придбати тільки за гроші. Вийшовши з бункера, ми здавалися самі собі якимись іншими, раз по раз зиркали одне на одного, так ніби бачилися вперше. Зрештою, не витримали і, розреготавшись, побігли вулицею вниз. Коли ми добігли до національної галереї, саме завила сирена екскурсійного катера. Була шоста, і над Градом заходило сонце. Коли ми розходилися, то ще раз зустрілися поглядом і', ніби наперед домовившись, уперше на прощання подали одне одному руки. Це нагадувало присягу. Я поверталася до мабабусі весела й усміхнена. Серце моє було сповнене шляхетних почуттів.

Бабка Чубка зупинила мене в коридорі й передовсім підозріливо оглянула з усіх боків. Потім багатозначно звела брови й недбало зауважила, обернувши голову до холонучого радіатора:

— Ну і ну! Щось надто рано ти починаєш!

V

— Болить мені поперек,— лагідним голосом мови-, ла мабабуся, тільки-но я відчинила двері, і мені стала ясніше ясного, що на мене чекає найжорстокіше з усіх покарань. Щоразу, коли я приходила з міста пізно або щось таке утнула, у моєї мабабусі болів поперек і болів так нестерпно, аж, зрештою, вона посилала мене до довготелесої Рози по чудодійний еліксир. Довготелеса Роза готувала чудодійний еліксир від усіх на світі болячок і доти, доки я поводилася пристойно* мабабуся висловлювалася про нього дуже скептично. Зате в ті дні, коли я з прогулянки приходила запізно, мабабусю одразу хапав жахливий біль і я мусила йти до довготелесої Рози. Я не могла розповісти мабабусі, чому прийшла пізно, адже вона нічого не знала про наш бункер, бо коли б знала, напевно мене більше не пустила б. Я сказала:

— Мабі, я справді ие винна, не ходили трамваї. Але мабабуся з охканням перебила мене, вона показала на двері і, зойкаючи, попросила:

— На милість божу, ластівко моя, сходи до Рози й принеси бодай трохи тієї мазі, аби мені полегшало!

Довготелеса Роза, тільки-но я постукала, одразу ж відчинила. Вона мала такий вигляд, ніби знала, що я прийду. Можливо, й справді знала...

Довготелеса Роза курила грубі сигари, носила окуляри, ворожила на картах, по долоні, на кофейній гущі, а окрім того, тлумачила сни. У вільні хвилини, покурюючи, вона виготовляла свій винятковий, чудодійний еліксир, дух якого розносився по всьому коридору і був, мабуть, такий же приємний, як дух смалених чортових копит. Бабки з притулку для старих боялися її, бо ж довготелеса Роза водила смерть за носа. Маючи лише шістдесят років, вона пережила уже три інфаркти й раз по раз погрожувала, що й четвертого разу виставить смерть за двері. Довготелеса Роза мешкала сама, але не в кімнаті, а в комірчині,

де складали бухгалтерські книги. Коли б я не прийшла до неї, на маленькому столику були розкладені карти, а в роті диміла сигарета. Вона пильно роздивлялася мене з-понад чорної оправи окулярів і, як завжди, запитувала:

— Як тебе, власне, звати? — і майже одразу після того вона показувала на карти перед собою й вигукувала голосом, який ковзнув щонайменше по трьох октавах.— Ось воно! Шімонко! Ти прийшла по мазь для матері. Незвичайно, але все так просто.

У довготелесої Рози все було незвичайне, просте або чарівне. Я знала, що на мене чекає, але однаково сіла. В комірчині довготелесої Рози стояли сутінки, й миготливий пломінець свічки кидав на стіни дивовижні тіні. Я сподівалася, що сіла не запізно й господиня не помітила, як у мене трохи затремтіли коліна. Довготелеса Роза неприязно роздивлялася мене. Я не опустила очей, бо вже знала причину її неприязності. Довготелеса Роза тримала в губах не сигару, а власноручно скручену сигарету. П'ятдесяти крон кишенькових, які щомісяця бабці отримували на дрібні покупки, Розі вистачало щонайбільше на два тижні. В подальші два тижні вона курила "Тараса Бульбу" й відвідувала пана Спіхульського, з яким вони у два голоси лаяли погоду і невдячних дітей.

Мені стало жарко. Я мала таке відчуття, ніби довготелеса Роза задумала мовчати й варитися у власному соку, аж поки я задихнуся, а потім, мабуть, домішає мене до отого свого чудодійного еліксиру. Я шарпнулася, коли раптом Роза нахилилася до мене і сказала, але аж ніяк не привітно:

— Ти не повинна сто разів повторювати мені, що звати тебе Шімонка. Я не маю склерозу, ШімонкоІ Я зуміла б з таким ім'ям зробити кар'єру. Колись я була гарна. Ось тут це видно.

Вона не показала, де саме, а мені нічого не спало на думку, що б їй па те відповісти. Досить довго при ній я не спромоглася на жодне зв'язне речення. Я лише мовчки сиділа й чекала, коли вже Роза змилостивиться й витягне з нічного столика свій чудодійний еліксир. Сьогодні "Тарас Бульба" їй вочевидь не смакував— вона зиркала так, ніби у мені вбачала причину свого вже четвертого інфаркту, який от-от мав статися.

Я зосередила увагу на її руках, покладених на карти. Дивитися мені було приємно, а оскільки Роза мовчала надто довго, напруження й драматизм, зрештою, почали слабшати. Коли вона була така в.ке славна віщунка, то мала б знати й те, що я не можу боятися її тільки тому, що вона так довго скоса зиркає на мене і при цьому не сказала жодного погрозливого чи бодай незрозумілого слова. Кінець кінцем навіть довготелесій Розі набридла тиша, вона значуще поглянула на мене і заговорила.

— Якось уранці ти прокинешся — і все буде по-іншому,— Голос її тремтів від гамованого хвилювання.—-

Ти одразу все зрозумієш й потому вже не будеш щасливою. Все тобі завдаватиме болю. Навчишся рахувати роки, місяці, тижні, дні й хвилини... Мені також колись було усе дарма... І чого я боюся! Часу! Не смерті, а часу. Не встигаєш озирнутися — минає година. Хто подарує мені годину, коли смерть постукає у две-

РІ?

Вона закашлялася, сигарета випала з її губів, на очах з'явилися сльози. Кашель був прокляттям усього нашого притулку. Кашляли майже всі бабці. І хоча довготелеса Роза зуміла показати смерті на двері, вона не змогла погамувати приступу кашлю, і той вимучив її, мабуть, більше, аніж три інфаркти. Я намагалася знайти якусь склянку, аби подати їй води, але не знайшла жодної. Я вирішила подати їй води у

слоїку з-під варення, але Роза, і досі кашляючи, попросила мене сісти й не зчиняти паніки.

Довготелеса Роза позбирала карти, потасувала їх і з професіональною впевненістю знову розклала на столі. Я подумала, що вона має на меті продовжити гадання. І тому швидко набралася рішучості і сказала голосно й категорично:

— У мабабусі сильні болі. Вона не годна підвестися і, можливо, вже помирає. Коли я виходила з кімнати, смерть зазирала їй у рота, і я не знаю, чи мабабуся її тим часом не проковтнула. У неї слабкий шлунок, коли вона проковтне натщесерце смерть, це зле вплине на колір її обличчя.

Я випалила все одним духом, чим Розу справді потішила. Мені було б значно приємніше, якби я це сама вигадала, тільки ж я почула це від бабки Юріко-вої. У довготелесої Рози спалахнули веселі вогники в очах:

— Твоя правда. Добре так, як воно є. Ми не маємо права втрачати надію, поки бачимо... все це... небо... сонце. Розумієш мене? Усе чарівне і просте, й так буде завжди, й тоді, коли мене вже тут не буде, ба навіть тоді, коли вже й ти вигравatимеш Ісусові на скрипочці...

— Я не вигравatиму Ісусові на скрипочці й прийшла по мазь, бо...

-т— Хіба я кажу, що ти не прийшла? — лагідно заперечила Роза і нарешті витягла з нічного столика слоїк з маззю. Я простягла до неї руку. Роза вага-даси,

— Ти гадаєш, що смерть справді зазирає їй у рота? В такому разі, я думаю, їй потрібен лікар.

У душі я поклялася, що в комірчині довготелесої Рози ноги моєї більше не буде, хай би навіть чотири смерті одразу зазирало мені у рота. Роза перехопила мій погляд, але витлумачила його по-іншому:

— Ох, ці бабки! Ну, що ти скажеш! Плещуть язиками від ранку й до вечора. Тут у мене болить, тут мені коле. Не слухай їх. Цей дім — глухий кут. Повернися спиною і тікай з нього...

Я вмить зважилася. Довготелеса Роза не встигла опам'ятатись, як я була за дверима разом з маззю, яку за секунду до того вона тримала в руках. Я зачинилася в умивальні. Довготелеса Роза щось іще кричала мені навздогін. Щоки в мене горіли й руки трусилися. Я дивилася в дзеркало на свої широко розплющені очі. Стільки пророцтв за один день здолали б і Самсона. В голові в мене усе переплуталося. Я нічого не розуміла. Нібито все — чарівне і просте. Що вона мала на увазі, коли казала про той глухий кут?

Я твердо вирішила запитати про це хлопців у бункері, тільки-но трапиться слушна нагода. У мабабусі за хвилину перестав боліти поперек. Вона поклала мені руку на чоло.

— У тебе немає температури?

Температури в мене не було, але мені страшенно хотілося сміятись. Мабабуся похитала головою, а тоді послала до бабки Сланінкової. Я сміялась, аж сльози текли мені з очей, і раз по раз когось обіймала: ма-бабусю, Сланінку, стару пані Пешкову, а тоді хтось стромив мою голову під кран і пустив воду.

— Ти, мабуть, поганок наїлася,— бурмотіла мабабуся, коли ми йшли назад, до нашої кімнати. Проте посеред коридора вона раптом зупинилася, різко повернула мене до себе й почала уважно роздивлятись. Я ледь погамувала новий приступ сміху. Мабабуся одразу

перехрестила мене, символічно поплювала праворуч і ліворуч і, вдаючи глибокий відчай, почала заламувати руки, раз по раз повторюючи:

— Господь з нами, а лихо — згинь. Завинив, мабуть, перехідний вік!

І хоча я завжди сподівалася, що на свій вік достатньо кмітлива, мені спало на думку — чи, бува, згадала вона про перехідний вік не у зв'язку з довготелесою Розою. Зрештою, задумавшись, я почала перераховувати, який по порядку це вже може бути мій перехідний вік. Однак марними були мої зусилля! Мабабуся думала про мен§. І мовила це таким тдном, ніби без її відома я опинилася за кордоном, а її, нещасну, затримали на контрольно-пропускному пункті, бо вона не встигла вчасно оформити паспорт.

Геть зморена виснажливим днем, я мало не впала на ліжко. Заснула я вмить, і цілу ніч мені снилося, як я вираю Ісусові на скрипочці.

Весна вдерлася у наш будинок пенсіонерів разом з азіатським грипом й немилосердно підкошувала ноги охлялим за довгу зиму бабцям. Пан доктор Заварсь-кий приходив з самого ранку, а йшов додому пізно увечері, й цілий день бігав з кімнати до кімнати, розносив ацилпірин, робив уколи й відганяв мене від бабки Юрікової. Бабка Юрікова вже третій день мала високу температуру, в лихоманці вона кликала своїх дітей, боялася за долю голуба Голіафа і перуку. Я міняла їй компреси й годувала голуба, який на карнизі вікна уже другий рік удавав тяжку стадію інвалідності. Поки бабка Юрікова не захворіла, вона ніколи ні на що не жалілася, і я вважала її найжвавішою бабкою нашого притулку. Вона єдина здатна була подолати два поверхи без задишки, а коли до нас прийшли кіношники, вибрали саме її, бо ж вона уміла всміхатися очима і була для кіношників страшенно фотогенічна. Бабка Юрікова замолоду була гримером і перукаркою у мандрівному театрі, де часом грала й на сцені, коли захворював хтось із акторів. У лихоманці вона знову готувалася до виступу і гнівалася, коли не могла знайти в шафі потрібного костюма. На шостий день температура в неї упала, вона сіла на постелі й попросила відчинити вікно. Я охоче

виконала її прохання. Бабка Юрікова спостерігала за Голіафом, який туркотів од радості, махав крилами і підскакував так, наче здурів. Я гадала, що бабка Юрікова вже вика-рабкується з хвороби, але дуже помилялася. Вона дивилася на Голіафа, на мене, а тоді розбалакалася, не зводячи очей з ошалілого голуба.

— Поглянь на нього! Куди все й поділося, вже й літати може, навіть ногу не тягне, як раніше. І це всього лишень голуб! А що ж тоді людина! І старість потребує маски. Усе життя я придумувала маски для інших, про себе забула. Спіхульський носить маску грубіяна, я бачу його нутро від першої хвилини. Придумаю й собі якусь маску і не буду мучитися. Отакі справи. Маска допоможе й мені, як іншим, я потім не пригадуватиму, як було, що було. Все пішло за водою, а я живу там, де чекають смерті, точнісінько так, як говорить Студенкова.

Вона іще щось тихенько шепотіла, а за хвилину змовкла, голова її безвладно впала на подушку. Увечері в неї знову підскочила температура, і пан Завар-ський прогнав мене з кімнати.

Через грип нам подовжили навіть канікули. Мабабуся посилала мене на повітря. Старий пан Спіху-льський годинами вистоював у коридорі й лаявся так, що зеленіли не лише гори, а й занедбані клумби у нашому дворі. Найбільша віщунка всіх часів, нині вже пенсіонерка, Роза Марія Браунова, вийшла зі своєї задимленої комірчини аж через два тижні й у затихлому коридорі, де стояв дух дезинфекційних засобів, виголосила своє найновіше пророцтво:

— Через тиждень і кілька днів хвороба поступиться, але не піде зовсім, хіба що сховається за дверима. І хто відчинить перші двері, того вона схопить у пазурі й більше не випустить.— Моя віра у пророцтва довготелесої Рози умить занепала, коли я полічила всі двері в притулку для старих. їх було двадцять, і одні від одних вони, зрештою, нічим не відрізнялися.

— А які тут перші? — запитала я у мабабусі.

— Це знають хіба що Бог та Роза,— зітхнула мабабуся, віддаючись на волю Божу. І вона мала рацію. Через тиждень більшість бабок повставала з ліжок, і в коридорі знову залунали голоси. Бабка Юрікова надягла перуку, убралася в оливково-зелену сукню, напудрила зблідле обличчя й відчинила двері. І того ж самого дня вона померла. Вона померла не від інфаркту, ані від ускладнень після грипу. Померла від жалю. Сестричка Надя побачила її аж уранці другого дня — вона сиділа біля відчиненого вікна з рудою перукою на голові, скулена і застигла. На карнизі вікна лежав також скулений і застиглий голуб Голіаф.

VI

Бути смутним у присутності моєї мабабусі — це все одно, що признатися перед лицем найвищого суду у підпалі, батьковбивстві або ще в якомусь іншому тяжкому злочині. За бабкою Юріковою вона сумувала лише доти, доки не побачила її в умивальні, коли та лежала вже убрана в чорну одежу з білим комірцем. Мабабуся не могла надивитися на неї.

— їй можна тільки позаздрити, скажу тобі, а не сльози за нею лити. Як молода наречена! І жива не здавалася такою гарною. Добре їй, сердешній, вже нічого в неї не болить!

Вона виштовхала мене поперед себе з умивальні й наказала вимити вікно. Я мила вікно більше сльозами, аніж водою, що для мабабусі було достатнім приводом, аби того дня сипнути на мене цілою добіркою своїх класичних повчань. Узагалі мене це не здивувало, оскільки з певного часу мабабуся нарікала щоразу, коли я через щось була смутна довше, аніж вона вважала за здорове. Моя мабабуся могла спокійно брати участь у змаганні з нарікання. Вона напевно змогла б ремствувати без упину двадцять чотири години, а це вже цілком пристойний результат. Так довго, гадаю, не зумів би бурчати навіть пан Спіхульський, а він же

не мав астми. А втім, хтозна, чи не мала мабабуся в чомусь рації. І хай я казала собі сто разів, що мої сльози не піднімуть бабку Юрікову, сльози однаково лилися з очей, і я не знаю, чи й досі з жалю чи уже з гніву. Адже ніхто — ну, тобі жоден з родини — не прийшов до бабки Юрікової за ввесь час, поки була хвора, ба навіть тоді, коли померла! Хоч як я сушила собі голову, не могла придумати жодного способу, чим покарати дітей бабки Юрікової за таку жахливу безсердечність. Зрештою, я відмовилася від цих намірів і просто вписала їх на перше місце у списку сподіяних кривд. І хоча я писала цей список лише місяць, це була вже досить груба книга. Й писати її кінець кінцем було не легко. Спершу я гадала, що мені випало найлегше завдання, але скоро переконалася, що моє завдання значно складніше. Адреси, які я мала встановити, встановила граючись — тільки-но у довготелесої Рози скінчилися сигарети й вона пішла до пана Спіхульського полаятися на всі заставки. Тільки ж як я могла встановити, котре з дітей що мало на совісті, коли деякі бабки не дозволяли жодного кривого слова проти своїх дітей? Я довго вагалася, чи включати до списку двоє із трьох дітей моєї мабабусі, але ж справедливість є справедливість, тож я любісінько записала туди їх обох. На перше місце, звісно, Імріха (запхнув мабабусю до притулку для старих, хоча квартира була на її ім'я), а на друге місце Валерію. Великий Імріх був негідник, це визнавала навіть мабабуся, а в мене він викликав підозріння відтоді, як я уперше в своєму житті розплющила очі. В кожному разі, приготування акції під умовною назвою "Динаміт" тривало довше, аніж ми сподівалися, отож ми вирішили почекати аж до початку канікул. Цей термін найменше задовольняв Якуба, оскільки його малих братів на літо відвозили до бабусі па Ораву. Я пообіцяла до кінця шкільного року вдосконалити список І по-справедливості виважити всі обставини, за яких були сподіяні кривди, аби згодом ми не допустили проти когось якоїсь несправедливості.

Я зраділа також, коли помітила, як позитивно впливає наш план на Якубів характер. Хоча він і не змінив наміру стати летючим упирем, у малюнках на стінах нашого бункера з'явився зовсім повий мотив. Жертвами були тепер щиросерді на вигляд дідусі й бабусі, обличчя яких були поорані борознами зморщок, а упир, колись підкреслено малий, із

шляхетним високим чолом і блакитними очима, змінився на кровожерливих угодованих лікарів, телевізійних майстрів та інших службовців.

І Мартін Алес також змінився.

Зовсім це ніяк не проявлялося, але він не здавався мені більше гидким. Й надалі він забезпечував нас жувальною гумкою, непомітно розкидаючи її по бункеру, а раз на тиждень купував квитки в кіно. Щоразу, коли ми виходили з кінотеатру, він робив щось таке, до чого Якуб ніколи б не додумався, навіть коли б жив на цьому світі ще сто років: відступав убік, притримував переді мною двері й жестом показував, що я маю пройти першою.

Якщо хтось гадає, що всі на світі бабки відзначаються лише безмежною добротою, ласкавістю, співчуттям, терплячістю чи ще чимось, той ніколи не жив у будинку пенсіонерів, і вже напевно не жив тоді, коли там робили ремонт. Заледве я полегшено зітхнула, що напад грипу і пов'язані з ним клопоти скінчилися, як до нашого притулку вдерлися маляри, лакувальники та інші майстри, найпершим обов'язком яких було, як невдовзі з'ясувалося, висиджувати на драбинах, обмінюватись дотепами, вряди-годи зішкрябати зі стіни шмат штукатурки, а ще — снідати з ранку й до вечора. Мені б не дуже вадило те, що вони гуртувалися й кидали дурні жарти, коли б нас із мабабусею і ще десятьма іншими бабками з нашого поверху одразу після їхнього приходу не запхали до однієї кімнати, де всі бабки умить піддалися масовому психозу й заходилися виховувати мене!

Від моменту, коли я ступила до нашої спільної кімнати, аж до моменту, коли вийшла з неї, бабки просто не робили нічого іншого, як одностайно при кожній пагоді журилися з приводу моєї поведінки, надто довгого чубчика на лобі, не в міру короткої сукні й до огиди набридали мені шляхетними прикладами з життя їхніх власних дітей. Я запитала в мабабусі, доки я муситиму мовчки терпіти це нестерпне колективне обмовлення, але мабабуся махнула рукою і сказала:

— Не гнівайся марно, краще допоможи їм, покинутим бідолашним старим!

Тим часом "покинуті бідолашні старі", поки ми з мабабусею отак сперечалися, прийшли до думки, що моєму характерові найбільше допоможе, коли наступного тижня я попрацюю замість хворої прибиральниці Валіки і поспішили ознайомити мабабусю зі своєю ідеєю. Я б дала голову собі відрубати, що все це діло з величезним задоволенням підстроїла бабка Чубка, і це задля того, щоб уберегти мене від диявола, який, на її думку, ховався в кожному створінні чоловічого роду, не виключаючи з цього ряду ні старого папа Феста, ні Дюка Бекеліиа, пі Антона Сівачка чи папа Спіхульського. Я кинула благальний погляд на мабабусю, та вона навіть не помітила, уважно слухаючи, про що говорить бабка Чубка.

— Адже ж, гадаю, їй це не зашкодить, хіба не так, а якщо працюватиме старанно, матиме ще всю другу половину дня, аби набігатися. То що скажеш?

Я потерпала в чеканні,— яку позицію займе мабабуся,— і справді мала підстави потерпати. Моїй коханій мабабусі навіть на думку не спало пожаліти мій виснажений довгою зимою організм і зробити приємними мої весняні дні! Натомість вона охоче запевнила бабку Чубку і всіх інших, що я охоче зроблю все, чого від мене зажадають, і тут узагалі нема про що говорити.

Під отим "нема про що говорити" від цієї хвилини розумілося: щоранку, перш ніж піти до школи,— провітрити кімнату, допомогти бабці Чубці під час уранішнього туалету, причесати бабку Денешову, бабку Маргарету, божевільну Геленку, позастилати ліжка малої і великої Зуз, повиносити плювальниці й позамітати. Тільки-но закінчились уроки і я з висолопленим язиком добігла до нашого притулку, мала Зуза зустріла мене проханням визбирати її скляні коралі, які розкотилися по всій кімнаті, тож подальші дві години я провела під ліжками при активному заохоченні всіх бабок, які навперебій висловлювали здогади,

як швидко пощастить мені коралі позбирати. У такі хвилини я звичайно запитувала себе, чи не потьмарився мені розум, коли перед Мартіном та Якубом заприсягалася, що кожна бабка з нашого притулку така ж добра, терпляча й ласкава, як Бабуся з книжки Божени Нємцо-вої, що вони не заслужили своєї теперішньої гіркої долі й тому ми повинні їм допомагати. Єдина особа, яка не брала участі в моєму вихованні і яка більш-менш не турбувала мене, була божевільна Геленка, якщо, правда, їй зненацька не спадало на думку вцілити мене межи очі галушкою, котру вона під час обіду квапливо виловила з супу. Окрім роботи, про яку "нема про що говорити", я мусила ще "охоче робити багато чого", про що мене довколишні бабки просили, тож друга половина дня, коли раніше я мала змогу набігатися, стис-лася невдовзі до двох годин поміж шостою і восьмою, коли мабабуся посилала мене у двір провітритися. Після трьох днів отакого гарування я з'ясувала, що найкраща оборонна тактика, яку тільки можна вигадати, це працьовитість, плюс послужливість, плюс посмішка. З посмішкою на вустах я розчісувала бабку Маргаре-ту хай навіть двадцять разів на день, якщо вона мене просила, сумлінно уникала коридора, де могла зустріти когось із наших "дияволом позначених" дідусів і дати тим самим привід бабці Чубці для нових нотацій. Потім я мила умивальники, начищала до блиску ручки, черевики і дзеркало, приносила і відносила повні тазики води, підтирала калюжі й чистила срібний прибор бабки Денешової, який вона щовечора ховала під подушку, аби його, не дай боже, хтось із нас уночі не вкрав.

Коли в четвер уранці на пересувному стільці до нас привезли нову жертву малярсько-лакувального нападу, бабку Сланінкову, я вже була така загартована й вишколена попередніми днями і розмаїттям робіт, що без жодного слова, з усмішкою уклала Сланінкову в ліжко, помила, причесала, підбила подушку і, ставши край постелі, з готовністю чекала, що б я могла ще охоче зробити! Невдовзі, правда, я з'ясувала, що бабка Сланінкова мовчить довше, аніж того вимагає звичайна ввічливість чи зворушення, несміливо розглядається по кімнаті і взагалі поводиться так, ніби мала справу з тихим божевільним, а не з "утіхою знедолених", як вона з любов'ю називала мене, Трохи пізніше, коли після довгого пояснення моєї мабабусі бабка Сланінкова збагнула, що й до чого, вона

зміряла по черзі усіх бабок велично-нищівним поглядом. її зморшкувате обличчя, іншим разом — саме втілення турботливості, ураз змінилося, ставши просто грізним. Затамувавши подих, я стежила за кожним порухом її обличчя і мстиво просяяла, коли вона поглянула на мене і сказала:

— А ти чого там стоїш? Сядь! Сюди! То що? Поганяли тебе, поганки старі, самі й пальцем не ворухнули. Погляньте, які панії! Служниці їм захотілося!

На сусідньому ліжку войовничо підвелася бабка Чубка, з нічного столика вона змела рукою невидиму смітинку і, не приховуючи роздратування, пробурмотіла:

— Вона ж молода, то нехай працює! Думаю, руки їй не повідсихають, хіба не так, а сьогодні, здається, навіть пилюки не повитирала, тільки й знає перед чоловіками голою сідницею крутити й диявола спокушати!

Жахнувшись від її слів, ми обмінялися з мабабусею поглядами. Цілий тиждень, поки заміщала хвору Ва-ліку, я носила мабабусипу сукню, підперезану фартухом, який сягав мені майже по кісточки, і тому від нечуваного звинувачення бабки Чубки мені перехопило подих. Я повернулася до бабки Сланінкової, але та вже збагнула, що й до чого, поглянула на бабку Чубку і без жодних ознак неприязні зауважила:

— Корнеліє, облиш диявола, раджу тобі по-доброму, краще подумай про свої гріхи! А ти біжи на сонечко, трошки засмагнути,— додала вона ласкаво, водночас зіштовхуючи мене з постелі. Решта бабок сиділи на ліжках, наче скам'яніли, і мовчали. Щоразу я дивувалася, чому вони всі ставляться до бабки Сланінкової з такою повагою, адже ж Сланінка була наймолодша і найвеселіша бабка, яку я будь-коли бачила, проте це враження умить зникало, тільки-но вона починала когось учити розуму. У такі хвилини голос у бабки Сланінкової ставав, немов у генерала, очі спалахували, тож часто від одного її погляду противник не встигав

навіть рота розкрити. Я розгледілася довкола, а тоді переможно поглянула на бабку Чубку, Вона сиділа на постелі й дивилася на мене пильно й злякано, так ніби бачила уперше. Я підійшла до неї й подала зжужмлену носову хусточку, яка випала з її тревдтячих рук, а вона, не спускаючи з мене отих своїх блакитних збляклих очей, без якихось застережливих слів простягла руку й погладила мене Мене погладила бабка Чубка! Розумієте, мої любі?

VII

У суботу я весь день просиділа в бункері. Сама. І все тому, що моя мабабуся мала стільки дітей. Я не можу сказати, що це мені аж так дуже колись вадило, хоч великий Імріх був негідник, а тітка Валерія пройда. Вадило мені те, що мабабуся мала ще одну дочку, Иозефку, якою вона постійно клопоталася, оскільки Йозефка мала від народження м'які кості, ходити їй було тяжко, вона багато важила і раз по раз втрачала рівновагу. Як я вже казала, Йозефка жила в Модрі, й відколи вона перестала нам писати, я мусила без упину їздити справлятися, як їй ведеться. Я мандрувала до неї раз на три місяці, і то регулярно, а потім мусила докладно інформувати, як Йозефка лікується від запалення нервів, розм'якшення кісток та інших недуг, і це мене стомлювало, ба навіть виснажувало, бо мабабуся хотіла знати усе до найменших подробиць.

— Як у неї справи? — запитала вона мене, тільки-но я відчинила двері.

— Нормально, у неї нічого не болить,— щиро й ввічливо мовила я, бо так воно й було насправді.

— А як ноги? Ще може стати на ноги?

Після цього запитання я мусила обернутися до ма-бабусі спиною і вдавати, ніби мию в умивальнику руки. З певних причин я в ці хвилини просто не могла витримати її допитливого погляду.

— Лікар сказав, що з ногами, на жаль, справа безнадійна. Не зможе пересуватися навіть зі стільцем. Але вона однаково задоволена життям. Співає, співає і співає!

— Ноги! Це нічого! Що їй ноги! Нема куди поспішати!

Я ще й досі стояла до мабабусі спиною, але і так знала, що в очах у неї сльози, хоч у голосі бриніла неприховувана зневага. Потім мабабуся починала звичайно жалітися. На будь-що. На астму, па харчування в притулку, на рідину в коліні, па жалюгідну долю.

Я слухала її завжди мовчки, не дуже уважно, бо в-той самий час запитувала себе, допоки я це витримаю і взагалі, що буде, коли якимось чудом мабабуся одужає настільки, що вирішить Иозефку провідати...

— Я це знала,— зітхаючи, мабабуся лукаво зиркнула на мене.— Я все життя не робила собі ілюзій. Живеш, живеш, та однаково мусиш померти.

Я не проміняла б мабабусю ні на яку іншу жінку в світі. Відколи ми переселилися до притулку, щовечора вона готова була померти. Розмова про смерть була для неї однією з найбільших утіх у житті. Вона чекала на смерть, тим часом терпляче старіючи. Ми розмовляли з нею про все на світі. Вели довгі розмови-про смерть, про запалення нервів, розм'якшення кіс* ток, ба навіть мозку, а коли вона була украй пригнічена, говорили зовсім відверто про життя.

— Скільки, власне, тобі років? — з викликом запитала вона, міряючи мене очима. Я одразу збагнула, що ми починаємо розмову про життя, і ще до того, як відповісти, витягла плювальницю й аж тоді сказала:

— Тринадцять.— Мабабуся потому схилилась над плювальницею — цівка тютюнового соку описала елегантну дугу. Я і досі переконана, що ніхто в світі не зумів би виплюнути тютюновий сік з таким мрійливим виразом на обличчі, як моя мабабуся, коли я призналася, що мені тільки тринадцять років.

— Потроху ти повинна думати уже про заміжжя,— мовила мабабуся й пильно подивилася на стіну. Коли я була меншою, ніколи не могла вгадати, чому мабабуся так пильно дивиться на порожню стіну. Тепер я знала, що вона бачить на ній себе тринадцятирічною.— Два-три роки і, гадаю, ти могла б вийти заміж,— додала мабабуся, не відводячи погляду від стіни.

— Ти так гадаєш? — заперечила я.— А ти, бува, не знаєш за кого?

— Мій чоловік був солдатом,— мрійливо мовила мабабуся.— Я об'їздила з ним увесь світ, і Росію також.

— От бачиш! Об'їздила увесь світ, навіть Росію, а ще й нарікаєш!

— Я нарікаю не на світ, і не на Росію,— відрубала мабабуся голосом, сповненим нездоланної енергії.

Я хилитала ногами, чого мабабуся терпіти не могла — бо ж тим накликаєш біду в хату, але зараз вона

не звертала на мене уваги й уперто мовчала. Я підвела голову, поглянула на мабабусю, тоді на стіну і збагнула, що вона перенеслася на багато років назад.

— Не було мені й дев'ятнадцяти, коли народилася Йозефка. Будь така добра, Шімонко, поправ мені подушку.

— Прошу,— з готовністю відгукнулась я і поправила їй подушку. Мабабуся й не глянула на мене. Обличчя в неї зморщилося від болю.

— Це були тяжкі пологи,— сказала вона за хвилину й полегшено перевела подих. Перевела подих, бідолашна, але не надовго, бо в наступну хвилину до кімнати ввалився її чоловік, упав біля постелі на коліна і застогнав: — "Піпі, Піпі! Я не знав, що це так болітиме".

Мабабуся розплющила очі й по-змовницькому примружилася:

— Та не минуло й року, як я мала другу дитину. Вона знову утупилася поглядом у стіну і сказала,

вже не з таким запалом, як хвилину тому:

— А тоді ще!

Мабабуся заплющила очі й лежала зовсім непорушно, так ніби спала, що мене не дуже й здивувало, бо ж народити за такий короткий час трьох дітей,— і справді як слід не виспишся.

— І що, ти гадаєш, сталося потім? — запитала мабабуся, доклавши просто-таки нелюдських зусиль.

— Не минуло й року — народила четверту,— спробувала вгадати я.

Мабабуся заперечливо похитала головою.

— Чоловік утік,— вигадувала далі я — дотепний настрій мене не полишав.

— Боронь боже,— заперечила мабабуся.— Його захопили в полон!

Дія на стіні розгорталася далі, так ніби хтось демонстрував німий фільм, який мабабуся оживляла своїми спогадами.

— Поки в мене не було дітей, я мала все, але думала, що не маю нічого. Я мала дім, родинного лікаря, служницю. Я об'їздила з чоловіком увесь світ, навіть Росію. А потім — троє дітей! І він у полоні! Від усього того не лишилось нічого, тільки діти та золота обручка. Тож узяла я оту обручку й пішла на хутір, аби проміняти її на козу. Мені потрібне було молоко. Для дітей. Селянин обручку взяв, привів козу і сказав: "Не пошкодуєте, хазяєчко, це справді гарна коза". Я взялася за вірьовку й повела козу додому. Вечоріло. Посеред поля я раптом усвідомила, що це взагалі не коза, а вигнаний з пекла чорт. Вона була сильна, як мулиця, можливо, це був сам Люцифер. Не хотіла навіть з місця зрушити. Я стала перед нею на коліна, просто в грязюку, і благала, благала, але та потвора навіть не ворухнулась. Я почала бідкатися, а коза тільки дивиться, стоїть, мов кілок у паркані, і дивиться.

— Діти ж у мене плачуть,— дорікаю я їй зі сльозами.— Діти!

І тоді вона ураз крутнулася, ніби зрозуміла і хотіла якнайшвидше добігти до моїх заплаканих дітей, але вона ще не знала, де я живу, й тому побігла у протилежному напрямку. Боже ж ти мій! Минула година, перш ніж я наздогнала її, а потім іще дві, поки дотягла її додому. Зате це була справді добра коза. Згодом вона порозумнішала й перестала упиратися.

Я знову не помітила, коли мабабуся повернула голову від стіни, тож було уже запізно.

— А що діти? — злетіло у мене з вуст. Мабабуся зітхнула. Вона дивилася не на стіну, а

на мене.

— Виросли. Повилітали з гнізда. Імріх негідник, він ніколи не зміниться, ти ж його знаєш. Валерія пройда, такою була й замолоду. У неї обидві руки ліві, а серце у гаманці. Лише Йозефка дає мені втіху,, ми завжди розуміли одна одну, вона єдина допомагала мені по господарству, а тепер бачиш як! Здоров'я у бідолашної нікудишнє, успадкувала це від мене, тому й заміж не вийшла. Хто схоче каліку? Наступного разу ти мусиш їй сказати, щоб була терплячою. Нема чого божеволіти від того, що не може станцювати.

Мабабуся знову входила в нормальну колію. А я ще ні. У мене це завжди тривало довше. Я була стомлена і сумна. Не знаю, чи більше стомлена, чи сумна. Та хоч як би там було, складання звіту про стан здоров'я Йозефки Студенкової з кожним місяцем вимагало від мене більших зусиль і самовладання, оскільки вже минув майже рік, як Йозефка померла.

VIII

Ще ніколи дорога до школи не видавалася мені такою довгою. І хоча я пішла коротким шляхом, Ма-ріанською вулицею, однак не встигла раніше, як за п'ятнадцять хвилин. Коли я підходила до школи, мені було цілком ясно, що проґавила нагоду своєю новою сукнею засмутити всіх учителів та учнів школи. Я завжди вважала себе не марнославною, але сьогодні для мене багато важило,— це факт,— щоб мене побачили не лише аківці, беківці, веківці, але й яківці, коли б такий клас узагалі існував. Я зайшла в клас останньою. Зайшла зовсім непомітно, і першим моїм бажанням було, щоб пан Фест побачив їхні очі. Усі до одного стихли й кидали такі погляди, що старий пан Фест щонайменше три тижні задихався б від щастя, якби побачив, як наш клас оцінив його кравецьку майстерність. Ідучи до своєї парти, я усвідомила й те, що, хоч мені й пощастило перехопити захоплений погляд навіть Андреї Дунакової, це було зовсім незначне відшкодування за образливу репліку, якою вона зневажила колись майстерність пана Феста і якою так жорстоко

вразила його кравецьку гордість. Старий пан Фест ніяк не міг змиритися з думкою, що хтось міг вважати його смак за допотопний, і тому для нього таке значення мав мій новий наряд. А я ж навіть не сподівалася, що пан Фест узагалі щось мені шиє! Водночас мушу підкреслити, що отак дбайливо приховувана таємниця коштувала мені принаймні кілограм нервів. Почала, звісно, мабабуся. Уранці вона розбудила мене у досить незвичний спосіб. її почуття гумору часом справді набувало незвичайних форм. Розбудила вона мене, задзвонивши просто над вухом мідним дзвіночком, тож я підскочила, ніби під ліжком у мене вибухнув динаміт. Я не перебільшую, але хіба що збіг обставин (наша кімната заввишки понад два метри) не дав мені змоги побити рекорд Брумеля. Я сіла на постелі — геть одурманена — і втупилася поглядом у мабабусю. Я побажала б кожному вранці побачити мою мабабусю. Вона щовечора накручувала волосся на папільйотки, а коли уранці вставала, була подібна до різдвяної ялиночки.

— Дзінь-дзінь-бом, на вежі дзвонять,— заспівала вона і знову з усієї сили затрусила двоцентовим церковним дзвіночком. Я затулила вуха і на мить уявила собі, що буде з моєю нервовою системою, коли мабабуся надумає отак будити мене щоранку. Так чи інакше, вдруге вона безумовно не повинна була дзвонити, бо я вже сиділа, й потому я ніяк не могла погамувати обурення.

— Прошу, мабі, як не перестанеш, я враз утечу звідси.

Мабабуся вдавала, що саме в цю мить геть утратила слух. Вона повернулася до моєї постелі й тицьнула мені під носа календар.

— Краще поглянь на календар, ображена панно! Який сьогодні в нас день?

Я вважала за краще дивитись на мабабусю, бо ж вона говорила таким тоном, ніби на цей день було оголошено кінець світу, після якого неминуче настане божий суд, де мені дістанеться за всі мої провини.

Зрештою, я все-таки якось перебороля страх і поглянула в тому напрямку, куди показував покривлений ревматичний палець моєї мабабусі. Умить мені полегшало. Ніякий не кінець світу, а останній день навчального року. Мабабуся стояла наді мною з таким виглядом, ніби їй пощастило розбудити найбільшого генія всіх часів і що вона й знати не знала, що моя старанність у навчанні часто дорівнювала нулю. Як і щороку, я спробувала скористатися зі старого, але далебі не дуже вдалого трюку. Облизала сухі губи і впала головою на подушку. Серед тиші, що раптом запанувала, я виразно почула, як в учительській пробило сьому.

— Здається, в мене лихоманка,— пропищала я, втягнувши щоки, аби здавалося, що я схудла, і підтягла мерзлякувато ковдру аж до підборіддя. Мабабуся не заперечувала, лише похитувала головою, а тоді зауважила з нарочитою байдужістю в голосі:

— Нічого не поробиш, доведеться натерти тебе маззю довготелесої Рози. Це, мабуть, ревматична лихоманка, я щойно почула про неї по радіо...

Я почала помалу сповзати з постелі. Не могла ж я розикувати, аби мабабуся натерла мене тією баландою і тримала в постелі, тим паче, що сьогодні була п'ятниця, і ми мали зустрітися в бункері. Я вирішила за краще перетерпіти в школі й цей останній день і з відразою подивилась на своє єдине святкове вбрання, повішене на спинку стільця. На диво, це була цілком пристойна сукня, бо пан Фест її трохи підкоротив, а бабка Сланінкова обплела крючком поділ сукні і край рукавів гарними дрібнесенькими квіточками. Проте тієї миті, коли я простягла до сукні руки, мабабуся ляснула по них і крикнула на мене таким голосом, наче я була не її "єдиною втіхою", а щонайменше розлютованим стадом африканських слонів. Папїльйотки на її волоссі захилиталися, коли вона підштовхувала мене до умивальника.

— А помитися, люба добродійко! І то як слід! Усе тілої

— Але, мабі! Я сполоснуся, це ясно. А вся я ж милася учора ввечері!

Мабабуся мовчки пройшлася пальцем по шиї.

Це вже було, як на мене, занадто. А окрім того, по радіо саме сповістили чверть на восьму. Я не відчувала потреби мити все тіло й через три дні, тим паче через одну ніч, і взагалі, я не мала більше бажання теревенити з мабабусею. Часом моя мабабуся поводилася так, ніби в неї не всі дома... ну просто незбагненно. Я не розуміла, що це з нею сталося. Вона тримала моє святкове вбрання, ніби не збиралася випускати його з рук. І я зважилася на останню спробу. Говорила тихо і примирливо:

— Не гнівайся, мабі, але я стою вже щонайменше три години в цій жахливій сорочці. Чисто тобі сирота казанська! Та подивися ти на мене, бога ради! Якщо для тебе це так важливо, я можу і вся помитися, але запевняю тебе, що учора милася, та коли тобі усе-таки здається, що на моїй шиї редьку саджати можна, то тримайте мене!

— Якийсь новий вираз? — зауважила мабабуся, вдаючи інтерес.

Вона стояла на одному місці, повернувши голову до дверей, і прислухалася до чогось. Раптом озвалася гармошка. Збентежившись, я не знала, що діяти, втім помітила, що мабабуся не реагує на сигнал, як звичайно. Обличчя в неї розслабилося, здавалось, вона навіть полегшено зітхнула. Двері відчинилися, і до нашої кімнати зайшов пан Фест. До нашої кімнати старий пан Фест ще ніколи не входив, і мене так здивував його несподіваний прихід, що я навіть не усвідомила, що стою і досі в нічній сорочці. Пан Фест трохи відвернувся і, розгублений, прокашлявся. Я завмерла, тоді, глянувши на себе, умить опинилася в постелі.

Пан Фест важко ковтнув слину. З неприхованим інтересом я роздивлялася його. Він якось змінився. За ніч наче аж посвіжішав. Лівим

плечем він подався вперед, а праву руку простяг перед собою. І тоді я нарешті побачила його! Своє нове вбрання! Я вискочила з постелі з такою самою швидкістю, з якою секунду тому вскочила в неї. Ну і вбрання! Ніколи в житті я не бачила такої гарної сукні. Вона була відрізна, з подовженою талією, а на боці — срібна пряжка. Най-гарніша срібна пряжка, яку будь-коли бачив хтось із нашого класу.

Я мало не задушила пана Феста. Я так обнімала його, що він ледве дух переводив, коли виходив з кімнати. Проте у дверях він ще зупинився і через силу прохрипів:

— Цікаво, що скажуть, що вони скажуть тепер І Чи допотопна?!

Він хрипло розсміявся і підняв указівний палець, так ніби закликав у свідки всіх святих.

— Нехай спробують тепер сказати, що допотопна. Можеш їм повідомити. Із самої "Бурди"!

Я вдяглася з надзвуковою швидкістю, поцілувала мабабусю в щоку.

— Нічого, коли я принесу до нашої кімнати з дитсадка новісінький стілець...

Я не закінчила, бо мабабуся замахнулась на мене. На прощання я помахала їй, а коли виходила з дверей, спіткнулася об поріг й мало не простяглася на ввесь зріст при всьому своєму параді.

— Так і вбитися можна, тікаючи,— оцінила мою поведінку мабабуся вже знову зі своєю звичайною, сповненою любові буркітливістю. Я обернулась.

— Бувай, мабі! Маю по горло!

— Чого тобі по горло?

— Нічого! Це так кажуть! Маю по горло — і край!

— Ох, ця молодь,— почала нарікати мабабуся, вдаючи обурення.— А їхня мова! Якісь нові виразні Подумати тільки! Маю по горло!

Всю дорогу я летіла, та однаково прийшла до класу останньою. Втім, на світі існує справедливість. Не минуло й хвилини, як у дверях уже стояв Фріго зі своєю фатальною текою. Каміла Колекова схопила під партою мене за руку і прошепотіла:

— Тримайте мене! Як вирядився Фріго! Боже! Поглянь на його краватку! Маю по горло!

IX

Нашого класного керівника взагалі звали не Фріго, а Томаш Собота, а прізвисько своє він дістав за вражаючу схожість із Бастером Кітоном, який грав у кіно Фріго. По світу ходить щонайменше сто тисяч людей, схожих на когось, але наш Фріго був подібний до справжнього Фріго не лише постаттю й обличчям, а передовсім тим, як він поводився. Часом мені здавалося, що він робить це навмисно. Отож, переступив" ши поріг, Фріго зупинився, ніби чогось злякавшись, поглянув на нас, похитав головою, а тоді скорчив таке нещасне, безневинне і пригнічене обличчя, що ми ледве стримувалися від сміху. А Фріго нібито чекав, коли хтось не витримає і пирскне. Коли таке траплялося, і то не раз, він лише мовчки хитав головою, але з виразу його обличчя ми одразу вгадували, що за хвилину нам буде не до сміху.

І хоча Фріго під час навчального року не раз добряче брав нас у роботу, ми однаково любили його й дякували Богові, що маємо класного керівника, а не керівиичку. Бо в нашій школі майже всі до одної вчительки були молоді й нервові, або — трохи старші й нервові. Дарма,

що наш Фріго був суворий, зате в походах він розважався з нами, як із собі рівними, і взагалі — Фріго, на відміну від усіх учителів, а особливо вчительок, не вдавав із себе вищого.

Тепер він стояв за столом, на якому лежала розкрита папка з табелями, і роздивлявся нас. Мовчки. Не знаю, чи можна двома очима охопити всі погляди, які втупилися в нього, але в даний момент не він, а ми корчили оті по-фріговському нещасні, безневинні, пригнічені обличчя.

Увесь клас ніби занурився в тишу. Ми не спускали з учителя очей. Затамувавши подих, стежили за порухом його руки, коли він витяг перший табель. Він і досі не вимовив жодного слова, хоча був у класі вже принаймні десять хвилин. Він поглянув на табель, який тримав у руках, із обличчя в нього не сходив похмурий, зосереджений вираз, що свідчив про його щонайбільше невдоволення. Як і досі, стояла ота застережна тиша, котра в кожного викликала страх, непевність і яскраві, болючі картини, що чекають на нас після повернення додому.

Зрештою, Фріго все обміркував і перестав мучити нас; він одкашлявся і заговорив неприродним, одноманітним голосом, без будь-якої модуляції:

— Одразу хочу всіх вас запевнити, що аж ніяк не маю наміру ще й в останній день навчального року читати вам нотації про те, якими могли б бути ваші результати, коли б не...

У голові в мене зринали підступні думки про години, проведені в умивальні, де замість навчання я була із Джен Ейр, Анною Кареніною, Кривавим Біллем і, відчуваючи себе скривдженою, звинувачувала в думці всіх письменників за їхнє нерозважливе прагнення писати. Раптом одноманітний голос Фріго змовк і зазвучав інший голос, і хоча він був також одноманітний, але вже по-фріговському.

— Карол Адамко!

Карол Адамко підвівся, втяг патлату голову в плечі і тихенько зауважив:

— Якщо я знову провалився, фатер 1 зробить увечері з мене відбивну, хоча не певен, яку саме — віденську чи звичайну.

На диво, ніхто не засміявся, й Адамко нічого більше не додав, мабуть, розсердився, бо навіть у цій критичній ситуації його слів ніхто не сприймав серйозно, тож без подальшого коментаря він подався до дошки. Взагалі, ніхто не сумнівався в тому, що Адамко знову провалився,— і це невдовзі підтвердилося,— бо класний керівник поплескав його по плечі й чемно повідомив, що після канікул він може повернутися на свою стару добру парту під вікном. Адамко лише випнув нижню губу й, коли повертався до парти, сказав таке, що я взагалі не наважусь повторити. Мабабуся завжди утовкмачувала мені, аби я керувалася принципом: птаха впізнаєш по перу, а людину по мові. Я далебі не знаю, в якому столітті ходила мабабуся до школи, та хоч це, мабуть, було у двадцятому столітті, хтозна, чи й тоді школярі висловлювалися так, як тепер у нашій школі.

Коли б я справді керувалася принципом, який мені порадила мабабуся, й оцінювала своїх однокласників за їхньою мовою, усім довкола,-в радіусі п'яти кілометрів, місце було б у виправному будинку, божевільні або у в'язниці. Наші хлопці ще вряди-годи докладали зусиль і висловлювалися літературною мовою, принаймні доти, доки вчитель був у класі, але тільки-но він виходив, вживали таку лексику, якої не зустрінеш і в Макаренка. Лаялися вони, зрештою, і без причини, так само як деякі дівчата не знати чого сміються. Я спостерігала цей невеселий похід до дошки й від дошки і точно знала, хто що сказав, коли, обернувшись

Батько (чім.).

до вчителя спиною, йшов на місце з табелем у руках. Коли черга дійшла до Андреї Дунакової, вона зробила такий вигляд, ніби їй за хвилину мали присвоїти титул Міс Університет, і при цьому вона мала щонайменше дві двійки. Втім, Андреа ніколи не хвилювалась. Вона стояла перед учителем з табелем у рут навіть не зазирнувши в нього! Я ніяк не могла вгадати, чого вона, власне, чекала й чого взагалі там стояла, але коли йшла на місце, сказала чітко й зовсім не тихо:

— А щоб ти провалився разом зі своїм дебільним обличчям!

Каміла Колекова і досі тримала мене за руку — якимось чудом вона не виломила мені її разом із плечовим суглобом, а коли я почула, як Андреа висловилася про вчителя, то почала побоюватися, чи вона, бува, не знепритомніє. Каміла побіліла, немов стіна, й на носі в неї виступили дрібненькі краплини поту.

Я чекала, як зреагує наш класний керівник, і, їй-богу, він зреагував, як справжній Фріго.

— Мені, звісно, шкода, панно Дунакова, що моє обличчя не викликає у вас приємних почуттів. Тільки ж будьте такі ласкаві усвідомити, що моє обличчя аж ніяк не впливало на наслідки вашої праці.

Він замовк і після хвилини могильної тиші назвав прізвище наступного учня. Наступним учнем у списку була я,

— Не бійся,— підбадьорила мене Каміла, коли я нарешті через силу вилізла з-за парти й вимучила посмішку, яка мала означати, що мене на цьому світі анічогісінько не може здивувати. Взагалі я не мала наміру кривлятися, 7а коли в мене втелющилися погляди усього класу, щось у

мені ніби перевернулося, і я почала ураз поводитися, немов божевільна їла.

Я ніколи не обманювала нашого вчителя, але, мабуть, училася не так, як він це собі уявляв, от і тепер я уважно слухала його, а він, уже не вперше, закликав мене до більшої старанності. Я зітхнула, вже коли знову сиділа на парті: в моєму табелі не було жодної двійки!

Каміла Колекова мала лише одну трійку і, тільки-но повернулася від дошки, скропила парту зливою сліз.

Міро Мургаш не стримався, замахав табелем над головою й загукав, так ніби його саме прийняли до

Яношікової дружини й обрали ватажком. Хоча він мав самі п'ятірки, але не був зубрилом і взагалі не ви совувався, тож ми пробачили йому добрий табель І прихильно поставилися до його вихватки. Мацо Сі-рацький на лукаве Фрігове запитання, що скаже його батько про такий табель, відповів, сумно посміхнувшись:

— Коротко залагодить цю справу руками.

Фріго слухав його з подивом, а можливо, навіть із захопленням, але роз'яснення не попросив.

Напруга ураз спала, і всі розговорилися. Ірена Бо-лешова-Форситова твердила, що мати, напевно, її відлупцює, а Кирило взагалі не був певен, чи увечері ще буде серед живих. Я не мала підстав плигати від радощів, але завжди в подібних ситуаціях відзначалася здоровим гумором, який допомагав мені подолати неминучі труднощі й біль живота, викликаний нервозністю, і тому я незалежно проголосила, що збираюся здійснити подорож довкола світу, оскільки побилася з Камілою об заклад, що не матиму жодної двійки.

— На самокаті? — запобігливо спитала Андреа, а за хвилину, уїдливо посміхнувшись, додала: — Чи, може, на автомобілі?

Коли б Андреа краще знала мене, то їй було б відомо, що я не маю не лише автомобіля, а й бажання дати себе спровокувати подібними зауваженнями. Я обернулася, аби щось відповісти їй, і раптом помітила Фріго. Він стояв біля старої доброї парти під вікном, схилившись над кудлатою головою Карола Адам-ка. Я вмить збагнула, що трапилося щось лихе. Погляд Фріго нічого не виражав, такі очі бувають у людини, яка марно намагається щось дуже важливе пригадати. Коли він випростався, заклав руки за спину: це вже свідчило не про побіжну неприємність, а знову якесь небуденне адамківське неподобство.

— Ану встань, синку, і прочитай усім нам, якнай-голосніше, що ти вирізав на своїй добрій старій парті, поки ми заважали тобі якимись марними балачками,— мовив Фріго.

Кожен інший учень умить підхопився б, хоч, може, й не охоче, але Карол Адамко не лише не мав наміру читати те, що вирізав на парті, а не збирався навіть уставати. Коли б я була вчителькою, винесла б милого Карола в коридор у зубах, як сліпе щеня, що б він там не нашкрябав на парті, і так би його віддухопелила, що пам'ятав би про це до нових віників. Тільки ж Фріго ніколи нікого не вдарив, мабуть, він і не міг цього зробити, раз нам колись пояснював, що тілесні покарання суворо заборонені. Я не знаю, чому саме, можливо, тому, що цього немає в програмі.

Фріго терпляче чекав, а ми всі до одного пронизували Адамка поглядами, гострішими, аніж славнозвісні отруйні стріли африканського племені зулусів. Я відчувала, що все моє тіло вкривається гусячою шкірою. Коли б у цю хвилину мабабуся шкуру з мене здерла, як часто обіцяла, вона б не витопила з неї і десяти грамів пристойного жиру. Фріго мовчав. Я роззир-нулася довкола, а тоді знову поглянула на нашого милого класного керівника, але з його обличчя, далебі, нічого не

можна було вичитати. Наступної хвилини ми всі, наче за командою, зітхнули. Нарешті пролунав дзвінок!

Наш класний керівник спокійно повернувся за кафедру, відкашлявся і наостанку повернув до нас по-фріговському здивоване, нещасне обличчя. Здавалося, що тепер це була не маска, а справжнє обличчя нашого класного керівника Томаша Соботи. Звичайно, ми не чекали ніяких слів про те, як ми повинні чудо-венько відпочити і набратися сили для нового навчального року, але жоден із кас не чекав, що Фріго тільки ніби підніме капелюх, ніби за командою повернеться праворуч і перший помарширує перед нами з класу. Серед цього жахливого напруження і сум'яття я не встигла навіть усвідомити, що, власне, ніхто, взагалі ніхто не сказав жодного захопленого слова про мою нову сукню.

X

Коли вже день почнеться несподіванкою, то потім вони сиплються одна за одною, і людина навіть не знає, чому має більше дивуватися. Вранці мене здивувала мабабуся, через якихось півгодини пан Фест, у школі досить приємно здивував табель, а коли по обіді я з нетерпінням зайшла до нашого бункера, мене здивували там дві речі одразу. Передовсім приголомшило вбрання Мартіна Алеса, а ще — відсутність Якуба.

Як я побачила Мартіна вперше, він мав цілком

нормальний вигляд. Я припускаю, що його сміх, коли вія зненацька впав на землю, звучав не дуже природно, та, гадаю, мало хто міг би засміятися через кілька секунд після того, як під ним провалилась підлога. Увесь цей час, коли ми зустрічалися в бункері, Мартін носив джинси, не знаю, чи з валютного магазину, тз навіть коли вони були з валютного, в цьому аж ніяк не було ні заслуги, ні фантазії Мартіна. Я не знаю, що косив Якуб, але, безперечно, вій ие ходив голий.

Втім, одне я знаю напевно! Мартінів одяг ніколи не відрізнявся від Якубового, хоча Якуб одягався, як бродяга, тоді як Мартін мав батька архітектора. Мабуть, саме завдяки цьому, коли я відчинила наші власноручно виготовлені двері до бункера й побачила Мар-тіна, у мене вмить підломилися ноги в колінах. Мені аж подих забило, і я вхопилася за кільце над дверима, яке прибив Якуб і за яке мав ухопитися кожен непроханий відвідувач. У мене було величезне бажання похитати головою і сказати: "Боже милостивий, тримай мене!", і це була ще досить поблажлива реакція, бо при Мартінові Алесі я принципово не висловлювалася у такий спосіб. Окрім того, Мартін і так уже тримав мене і з вибачливою посмішкою вів до ящика з-під апельсинів. Я сіла. Мартін також. Разів кілька я глибоко вдихнула повітря, а тоді спитала зовсім байдуже, аби не мовчати:

— У якій фірмі ви шиєте собі речі, сер? Можна подумати, що це просто від Діора, що посилки вам надсилають накладною платою на Новозамковий район.

— Це ще не все,— перебив мене Мартін з похмурою зловтіхою, він підвівся, розстебнув свій розкішний піджак, під яким виявився не менш розкішний — людоньки! — парчевий жилет! Він стояв такий вирядженій — йому справді бракувало тільки капелюха — й міг би залюбки йти у цирк замість фокусника. На мені була моя звичайна квітчаста сукня, босоніжки, а у волоссі, як завжди, незамінна біла стрічка; оскільки і раніше я часто забувала, то й тепер у мене вивітрилося з пам'яті, що я також менше як дві години тому позбулася такого "люкс"-вбрання. Та навіть коли б не забула цієї обставини, я аж ніяк не могла збагнути, чому Мартін прийшов до бункера такий вирядженій! Оскільки я сподівалася, що Мартін, на відміну від мене, знає причину, яка спонукала його до цього нерозважливого вчинку, тож терпляче чекала, коли він відкриється. Схоже було, що до цього йдеться. Мартін зосереджено роздивлявся носки своїх начищених черевиків, крутився, піднімав і опускав плечі, взагалі поводився дивно, не як нормальна людина, а як кінь, що не може звикнути до сідла й раз по раз проявляє

свій неспокій різкими порухами тіла. Нарешті він підвів голову, безпорадно оглянув своє вбрання і мовив з крижаними нотками в голосі;

— Якщо це тебе цікавить, Шім,— то я саме пішов з домуі

Я дивилася на нього з розкритим ротом, геть скам'янівши від подиву. Ще ніколи в житті я не зустрічалася з людиною, яка б пішла з дому, навпаки, з Якубових розповідей я знала ціле море дітей, котрі в дитячому будинку не робили нічого іншого, як тільки укладали плани, щоб втекти додому. І коли в хвилини слабості я часом розмірковувала, що було б зі мною, якби великий Імріх закинув мене до дитячого будинку і я б не могла тепер жити з мабабусею в притулку для старих, моя фантазія на цьому місці, на щастя, вичерпувалась, відмовляючись видати будь-яку перспективу. Мабабуся для мене являла собою дім, так само як для Мартіна домом були батько з мамою, і тому його слова мене украй засмутили. Я намагалася погамувати мимовільне роздратування, викликане його нерозважливістю, але Мартін і без того мав досить жалюгідний вигляд в отому своєму похоронному вбранні, тож совість мені не дозволила іще вичитувати йому.

— Де Якуб? — запитала я й почала роздивлятися довкола, так ніби сподівалася побачити його десь у кутку кімнати, підвішеного за ноги, мов кажана. Я гадала, що буде краще, коли я переведу мову на якусь іншу тему, тоді, можливо, Мартін схаменеться і змінить свій намір. Та, непомітно спостерігаючи за ним, я бачила, що нічого подібного він робити не має наміру. Натомість Мартін ніби зважувався розповісти мені щось дуже важливе. І це мусило бути щось справді важливе, бо він раптом підвівся, тоді досить довго стояв, зціплюючи зуби, і то з такою силою, що в нього заходили вилиці. Я вже почала, втрачати терпіння. А коли я втрачаю терпіння, щось починає діятися зі мною, руки автоматично тягнуться до волосся, я розв'язую стрічку й тоді без кінця-краю намотую її на пальці. Цими своїми діями я завжди страшенно гнівила мабабусю, бо ця звичайна стрічка є однією з небагатьох речей, які для мабабусі багато важили. Вона не відпустить мене без неї ані на крок, бо коли в мене на волоссі немає стрічки, я наче шлепарка шлепар-

кою, волосся падає мені на очі й таке інше. Коли б мою білу стрічку побачила мабабуся зараз, вона б на місці мене порішила—так я її забруднила й зім'яла за той час, поки Мартін зволив розговоритися. Я вже навіть не сподівалася, що він таки озветься, тож КОЛИ Мартін заговорив своїм тихим, поважним голосом, я так злякалася, що мало не забилася в падучій.

— Угадай, Шім, що я дістав сьогодні від батька за табель! Ти б не додумалася, навіть якби лопнула від зусиль. Я дістав футляр. Для ключів. Зі справжньої крокодилячої шкіри! Розумієш, Шім? Аби я не носив ключа на шиї, як це роблять усі малі шмаркачі, що з ранку до вечора ганяють по вулицях. Коли б я бодай раз застав їх обох удома, бодай один єдиний раз, а то ми листуємося. Уранці — записка від мами, увечері — від батька. Я сподівався, що хоч сьогодні підемо кудись усі втрьох, і тому, коли батько подав мені футляр для цих нікчемних ключів від порожньої квартири, я не витримав і жбурнув його на підлогу.

Я подумала, що маю зовсім інший характер, бо ніщо з того, про що розповідав мені Мартін з такою лютою упередженістю, зрештою, не здавалося мені трагічним і швиргання на землю подарунків не здавалося слушним виявом подяки. Якби він дав мені для цього час, я запевнила б його, що в моєї мабабусі іноді також бувають дивні вимоги, і взагалі мене дивувало, як Мартін, хоч і був за мене старший, ще й досі не знав, що дорослі досить часто поводяться незбагненно. Втім, я мало коли псувала собі цим настрій, та й, окрім того, мені пощастило, бо я жила в будинку пенсіонерів, а там були всі такі старі, що не ходили ані на збори, ані на наради.

— Я розумію, Мартіке, але... Він перебив мене жестом руки.

— Ні, дай мені закінчити! — Звівши подих, він провадив далі: — Я ще тобі дещо скажу. Часом трапляється чудо, і батько милостиво зі мною дискутує. Про будь-що. Цілком нормально, розумієш, мов із дорослим. Тільки закінчується це щоразу однаково. Батько зненацька заходиться сміхом і в захваті кричить до матері: "А він думає!" Коли б я зумів

зробити робота, який не справдовуючись виконував би всі синівські обов'язки, я б їм узагалі не був потрібен! Розумієш, Шім, так ніби вони і досі не вважали мене за людину, чи щоі Це справді так, Шім, повір мені! І саме тому батько так спалахує і так дивується, ніби до нього і досі не дійшло, що я вже виріс із пелюшок і маю право на свої власні погляди.

Й навіть не помітила, коли Мартін позривав Із себе другорядніші складові частини свого вбрання й розкидав їх по бункеру. На хвилину він щез за афішею "Цирк "Європа", а коли виринув звідти, на ньому були джинси й вигоріла військова сорочка. Це йому ли-чило набагато більше, що правда, то правда. З виразу Мартінового обличчя було видно, що й почувається він одразу краще. Зате я почувала себе не дуже добре, це я мусила визнати. Я вважала своїм обов'язком висловити своє ставлення до проблеми, тільки ж як я могла ВИСЛОВИТИСЯ, коли в голові у мене все переплуталось, і я не мала ані найменшого уявлення, де, власне, собака заритий. Я подумала навіть про те, що, можливо, розвинена зовсім не так, як хлопці, й тому витриваліша, бо мене, можливо, такі речі також дратували б, тільки через них я, безперечно, не тікала б з дому.

— Ти, Мартіне, і досі ще не сказав мені чому це раптом...

Він знову не дав мені докінчити. Сів навпроти мене на ящик з-під апельсинів і голосом, що не потребував відповіді, запитав:

— Шім, ти знаєш вислів "тримати форму"? Напевно, знаєш! І мій батько також. Отже, першого й останнього дня навчального року він підвозить мене просто до шкільних воріт. Розумієш? Першого й останнього дня, аби щиро потиснути всім учителям руку. Як на мене, це хизування вищого класу, і мені, знаєш, воно здається страшенно непристойним щодо решти хлопців. Але сьогодні я все це на високих тонах сказав йому у вічі, й тому пішов...

Навіть ця частина Мартінового монологу не видалася мені надто дражливою. Примчати в розкішному авто просто до шкільних воріт —

такого я собі навіть уявити не могла й не розуміла, чому саме цю обставину Мартін так драматизує. Потім мені сяйнуло в голові:

— Я тебе розумію. Він тобі й на хвилину не дозволяє сісти до керма.

— Йдеться взагалі не про те, чи...

— Ти не повинен мені цього пояснювати. Іноді таки дозволяє, проте тоді, коли тобі цього дуже хочеться, тоді...

Щось із Мартінових очей без упину сигналізувало мені, аби я не закінчувала речення і привела в

рук, якЩо взагалі можу, свої недолугі ЗВИВИНИ мозку,— що я і зробила. На щастя!

— Я тебе чудово розумію, і то майже від першої хвилини, ну і що? Чи варто божеволіти лише тому, що батько трохи гонористий?

Я говорила поволі, розважливо й час від часу махала рукою в надії, що мої слова й жести порятують мене і Мартін мої попередні репліки вважатиме хіба що товариськими дотепами. Я і досі вважаю цей момент вирішальним для нашої дружби. Коли б я молола язиком бодай на секунду довше, Мартін напевне зневірився б і зарахував мене до бабів. Він не зробив цього, і його рицарський жест іще більше зміцнив нашу дружбу. Сяк-так я виплуталася з халепи, в яку вскочила завдяки своїй подиву гідній винахідливості, але як я себе почувала, про це ніхто ніколи не довідається, і не побажаю такого навіть своєму найбільшому ворогові. Це щастя, що ми не мали в бункері дзеркала, бо коли б я, така невдоволена, десь угледіла себе, я не певна, чи не підняла б руки на свою власну особу. Мартін, проте, досить довго роздивлявся мене уважним, допитливим поглядом, правду кажучи, я цього сподівалася і тому трималась цілком нормально. Я знала: він обдумує спосіб, як з'ясувати, коли я, власне, жартувала, і я не мала сумніву, йому

пощастить вигадати щось таке, що, безперечно, виведе мене на чисту воду. І тоді я ураз зважилася, вихопивши в нього цю можливість, можна сказати, просто з-під носа.

— А де Якуб? — запитала я, і хоч запитувала про це щонайменше утретє відтоді, як зайшла до бункера, зараз мені справді стало страшно. Якуб ніколи не затримувався більше як на півгодини.

Я звернулася до Мартіна:

— Ходімо шукати його. Можливо, він не втримався і вчепився зубами... комусь в артерію, й міліція тримає його тепер в ізоляторі...

— Не бійся, Ілім, я тут!

Я повернулася на голос і побачила когось, хто колись, можливо, був схожий на Якуба, але в дану хвилину мав досить загадковий вигляд. Його ліве око було просто гігантських розмірів, а під ним — кривавий синець. Майка на ньому була розірвана, на шиї — синець, суглоби на пальцях пообдирані, він ще й накульгував на одну ногу. Якуб дивився на нас, хоча

для цього йому треба було, мабуть, докласти чимало зусиль. Я ледь перевела подих від жаху й запитала:

— Ти, бува, не втрапив до ворожого табору летючих упирів, Якубе? Хто тебе так віддубасив?

Якуб задер носа й накинувся на мене:

— Хто-хто? Та ніхтої Вішав матері картину, ну й випав гвіздок, картина впала, вцілила в око — хіба не ясно?

Одне слово, поки в Якуба були цілі зуби, він не втрачав самовпевненості, це слід було визнати. Я не могла собі уявити, як би він поводився, коли б картина ненароком вибила йому обидва передні зуби. Чим довше я роздивлялась його, тим дужче переконувалася, що тіло моє збудоване не так бездоганно, як мені здавалося, бо зненацька мене почало трусити, тоді я розсміялася, хоч мені хотілося плакати, й ніяк потому не могла заспокоїтись. Втім, і крізь сльози я ясно бачила, як Мартін по-братському обняв збентеженого Якуба за плечі й повів за афішу, де ми зберігали аптечку. Коли вони проходили повз мене, Мартін, схилившись над Якубом, ласкавим голосом щось пояснював йому:

— Ходімо звідси, хай вона дух переведе. За хвилину знову все буде гаразд. У жінок часто міняється настрій.

Спробуй зрозуміти його! Спершу розхвилював мене своїми родинними проблемами, а тоді перед Якубом зводить наклеп, нібито винен мій настрій. Ще й ображає! Я дивилась, як вони зникають за афішею, і мало не розплакалася вголос.

Афіша "Цирк "Європа" розділяла наш бункер на дві частини. Перша правила за своєрідну вітальню, де можна було посидіти, а в другій частині у нас був склад різних дрібничок. До дрібничок, які там зберігалися, належали, на думку Якуба, й заіржавлена рама од велосипеда, стерно від моторного човна, зіпсований карбюратор, вентилі, каструля, бляшаний умивальник, віконна рама і кіт Кіліманджаро. Кіт Кіліманджаро, здавалося, важиз цілий центнер, а коли Якуб приніс його, скуленого під сорочкою, був зовсім малесенький і нагадував наїжачений клубок вовни. Кіліманджаро був страшенно рудий і страшенно зарозумілий. Він був, безперечно, аристократ, чистокровний шляхтич і перший спадкоємець королівського

аз

трону. Згодом Кіліманджаро відсторонився від нас І до бункера приходив зовсім рідко, на мою думку, лише для того, аби позбутися настирливих бліх, яких він під час своїх королівських відвідин спритно і непомітно струшував на нас. Я без жодних вагань можу заявити, що блохи Кіліманджаро були також незвичні і такі сильні, що без великого напруження потягли б воза, навантаженого брикетами. Якось мені пощастило пронести одну блоху до нашого будинку пенсіонерів, і коли я її нігтем розчавила на склі нічного столика, мабабуся мало не впала, а на її відчайдушний крик збіглося до нашої кімнати мало не півбудин-ку для старих. Незважаючи на паразитів, характер та інші вади, я обожнювала Кіліманджаро, бо в його могутньому тілі десь був схований надійний радар, який невідомо як був пов'язаний з моїми слізними каналами, і Кіліманджаро з'являвся одразу ж, тільки-но в моїх очах з'являлися сльози.

Я ще не відвела очей від афіші, за якою сховалися Мартін з Якубом, а Кіліманджаро вже впав мені на коліна, немов зрубаний столітній дуб. Він зручно скрутився в клубочок, подивився мені в обличчя своїми гірчичними очима, а тоді, знеможений власною втомою і моїм безмежним смутком, поклав голову на передні лапи й замуркотів. Коли б Кіліманджаро заблукав уночі на кладовище й від задоволення замуркотів біля одного з надгробків, я переконана, що збудив би й мертвого, хай би він спочивав під землею і триста років. Кіліманджаро муркотів, немов ткацький верстат, підключений до атомного двигуна, а коли хотів, то міг переконливо наслідувати людське хропіння.

Я гласила Кіліманджаро по голові й забувала про смуток, Було видно, що мої ласки він терпить лише завдяки великій самовідданості. Бо тільки-но за афішею пролунав Якубів голос, він знерухомів, умовк, зіщулився, тоді скочив і побіг за ним.

— Про що ви розмовляли? — запитав Якуб, виринувши з-поза афіші, і навмисне повернувся так, щоб на мене дивилося його величезне закрнвавлеке око, Це так було схоже на нього. Спершу поб'ється з

кимось за якусь дурницю, а потім удає, нібито взяв участь у битв! під Білою Горою !. Посміхнувшись, я

1 Після поразки чесьтгь війська під. Бтою Горою у 1620 роїМ Чехія задовго стала кревшшедз АястрПи

зневажливо стежила за кожним його кроком. Ну, я мала по горло! Він ходив гоголем, козирився, ніби за хвилину йому мали почепити на груди медаль за мужність, а той рудий зрадник Кіліманджаро раз по раз терся об його ноги. Я була розстроєна, як старе піаніно, це я мусила визнати, і моя неприязнь зростала з хвилини на хвилину. Мабабуся часто застерігала мене, аби я володіла собою, тільки ніколи не вчила, як володіти собою, тож я і досі не вміла цього робити.

— Може, подмухати хлопчикові на забиту місцинку? — запитала я і скорчила таке страдницьке обличчя, що збентежила навіть бувалого в бувальцях Кіліманджаро. Він зупинився, занявчав, здивовано дивлячись то на мене, то на Якуба. Не знаю, на чию сторону він прихилився б, якби не наполегливе Якубове прохання:

— Поворухнися, Шім, гаразд? І скажи нарешті, про що ви розмовляли з Мартіном, коли мене тут не було!

Не знаю, як би я зреагувала на його слова — така я була напружена, але з-за афіші саме в цю хвилину виринув Мартін і на диво швидко відповів:

— Шімонка тут пропонувала, кому напишемо, аби якнайшвидше зрушити з місця.

Він навіть не глянув на мене, сів на дошку, що правила нам за стіл, і старанно вирівняв аркуш поштового паперу.

Цього разу я вмить збагнула, що Мартін не хоче, аби я розповідала Якубові про його родинні труднощі, і не без іронії водночас подумала, що всі, ба навіть цей нещирий Кіліманджаро, звичайні шмаркачі, які тільки на все нарікають, & коли їх хтось скривдить, біжать до бункера й виливають свої жалі на мене. А я мушу всіх розраджувати і все розуміти, бо, коли щось не так, ще й звинуватять, що в жінок міняється настрій. Я сіла, мовчазно вступивши у спілку з Мартіном, щоправда, мені важко далося це самозречення. Ще побачать, чи вмію я володіти собою!

— Передовсім візьмемо в роботу Спіхульськцх,— сказала я, й мені одразу полегшало, уся злість, яку я досі відчувала до Якуба й Мартіна, умить перекинулася на чотирьох синів старого пана Спіхульського.— Наскільки я знаю, Спіхульських четверо, мешкають вони в одному будннод на наше щастя всі разом, як мухи на липучці

Люди добрі, я одразу почала висловлюватися, як стара пані Пешковаї Певні вирази, навіть голос я підвищила в певному місці, як вона. Я відкашлялася й спробувала говорити розважливіше.

— У старого пана Спіхульського минулого тижня був лікар, і коли сестричка Надя спитала потім, як його здоров'я, тобто здоров'я пана Спіхульського, лікар знизав плечима і сказав: "Справи такі, сестричко. Це старий здоровий чоловік, тільки ж ви погляньте на ньогої Щось мучить його, та, власне, і всіх інших. Усе життя вони, знай, спину гнуть на дітей, а на схилі віку, коли б мали втішатися дітьми... Як ви гадаєте, що станеться зі мною? Через рік я піду на пенсію, і дочка вже тепер дивиться вовком. Я прийду сюди, змушений буду цим задовольнитися. Не знаю, як довго він протримається, його ще бодай трохи розважає ота лайка, але й з допомогою цього він не може до кінця життя обдурювати себе. Одного дня він перестане лаятися — і того ж дня помре. Ну, я щось там вигадував йому, але він мені не подобається. Зовсім не подобається мені останнім часом, сестричко. Ми його втрачаємо з дня на день!>

Сестричка Надя переказала нам лікареві слова одразу, тільки-но він пішов. Вона зайшла до нас ПОСИДІТИ, й вони довго з мабабусею дискутували про пана Спіхульського. Пак Спіхульськкй народився у Варшаві, вчився в Берліні, а закохався у словачку в Ле-вочі. Пані Спіхульська померла від інфаркту, й одразу після її смерті з паном Спіхульським сталося щось незвичайне. Він цілі ночі не спав, ходив по квартирі й шукав свою дружину. Згодом угамувався, перестав її шукати, але почав ремствувати. Пан Спіхульський умів так ремствувати, що інколи по нього приходили санітари з витверезника, який був в одному дворі з нашим будинком пенсіонерів, і там пан Спіхульський соромив бешкетників так успішно, що дехто навіть плакав. Як правило, в такі хвилини йому ставало легше на душі. Я" проте, не розуміла, що лікар мав на думці, коли ужив вираз "ми його втрачаємо", бо ж пан Спіхульський не ходив до міста і був завжди в кімнаті, хоч би коли я до нього заскочила. Я дивилась на Мартіна, але мені не видалося, що й вій цього виразу не розуміє. Ба навіть Якуб не виявляв ознак нерозуміння. Він стояв перед стінкою, на якій і досі мучився огрядний залізничник, і з диявольською ушішкою подовжував зуби упиреві, який угризався зубами в шию своєї жертви. Я починала про дещо здогадуватися.

— Якубе, а та картина, яку ти вішав матері на стіну, не була часом портретом твого вітчима?

Кров захолола мені в жилах, коли Якуб, обернувшись, втупив у мене своє кров'ю налите велетенське око, а своїм другим, здоровим, кровожерливо пронизав мою шию.

— Ну, Шім, не будь така колюча і не починай знову молоти дурниць, — суворо прикрикнув на мене Мартін, а тоді похмуро додав:

— Ми вирішили написати листи, тож сідайте обоє. Ти, Шімонко, пиши адреси на конвертах, а Якуб вирізатиме літери. Я складу текст, звісно, з вашою допомогою, і поналіплюю літери на поштовий папір. Зміст мусить бути дуже короткий. В цьому найбільше можеш допомогти нам ти, Шім.

Він провів рукою по обличчю, як мабабуся, коли вона дуже стомлена і засмучена. Навіть голос у нього одразу став такий самий, як у неї, ніби в роті замість язика був шмат повсті.

— Ну, почнемо! Якубе, вирізай! Шімонко, пиши!

Голос у нього був тихий, притлумлений, але в ньому уже забриніла рішучість, ба навіть погроза. Ми взялися до роботи. Мартінові слова, хвилину тому ще тихі й монотонні, тепер звучали над головами, немов барабанний дріб.

— Ніхто ж від них не вимагає, аби вони плазували перед батьком на колінах, та коли вже він старий і покинутий, їхній собачий обов'язок — допомогти йому. В мене ідея! Зробимо це так. Послухай, Шім, ти з нас трьох найкраще знаєш, що пан Спіхульський найбільше любить.

— Мене,— палко відповіла я, на жаль, не подумавши спершу.

Якуб захихикав. Мартін не захихикав, він лише схопився за голову і примирливо сказав:

— Чудово, Шім. Тоді ми напишемо коротко і ясно, аби вони у день відвідин завжди приносили своєму батькові одне створіння, конкретніше — дівчину років тринадцяти-п'ятнадцяти, добре доглянуту і жваву. Прошу тебе, Шім, заспокойся і думай, що говориш! Я не питав — кого, а що пан Спіхульський найбільше любитьі

— Тоді не питай, що він найбільше любить, а кого любить найбільше! Можу запевнити тебе, що панові Спіхульському буде справді байдуже, принесуть йому сини смажену качку чи сухий рогалик. Адже пана Спіхульського убиває не брак харчів, а брак хіба я знаю чого... Коли б ти на старості літ отак черствів у нашому пенсійному будинку і з ранку до вечора чекав, чи хтось зволить прийти до тебе, ти б також підупадав із дня на день, ну ж бо, пиши!

Нарешті! Тільки тепер я збагнула, що мав лікар на увазі, коли вжив вираз "втрачаємо його", напевно, зрозуміли це й Мартін з Якубом — адже я їм усе так дохідливо й передовсім голосно пояснила. А говорити я мусила досить-таки голосно, бо Кіліманджаро, поки я промовляла, відповз у найвіддаленіший куток бункера й зиркав так, ніби я вигубила половину його родини. Лише Мартіна я нічим не могла вивести з рівноваги, нехай би я хоч і голос зірвала криком. Вік спокійно дав мені виговоритися, а потім подивився на мене так, ніби я тільки-но закінчила свої перші вправи на льоду й він старанно обмірковував, як мій виступ оцінити. Мартін сховав обличчя в долоні, зітхнув, а тоді сказав:

— Шім, я ж знаю, що сини пана Спіхульського занедбали свого батька. Й не лише вони! І тому ми вирішили якось вашим допомогти. Ти сама навела нас на цю думку. Не розумію, чому в такому разі ми не могли б поєднати приємне з корисним. Попросивши їх частіше відвідувати своїх батьків, ми водночас порадимо, що їм принести на знак уваги, ми, власне, цим робимо їм послугу, хіба ти не розумієш цього?

Якуб упав на коліна й схилив голову так низько, що на чолі в нього проступили сині жилки, а тоді ще й ударив кілька разів чолом об землю.

— Ей, Якубе, з тобою нічого не сталося? — спитав Мартін обережно. Якуб підвів голову і зневажливо процідив крізь стиснуті зуби:

— Отак вони б мали кланятися, бестії кровожерливі, а не пити з них кров! Із власних батьків!

— Це не має значення,— заперечила я.

— Що не має значення?

— Не має значення, чи власних, чи не власних, це однаковісінько!

Власні батьки чи не власні, це справді не мало великого значення. У бабки Маргарети було аж троє не власних дітей, а ЙОНЙ приходили по черзі, ТІЛЬКЙ-ЙО випадав день відвідин. Деякі бабки мали власних, а деякі не власних дітей, і в переважній більшості випадків оці власні були невдячніші за не власних. А може, це мені тільки здавалося, бо не власних було все-таки набагато менше. Так чи інакше, я про все це лише подумала, Якуб і гадки про це не мав, й тому, коли почув моє зауваження, він на місці мало не луснув від злості. Якусь хвилину дивився на мене, губи рухалися беззвучно, а пальцями він шарпав уже й без того пошарпану кромку майки. Коли він нарешті заговорив, обличчя горіло в нього, мов факел, але дивився він не на мене, а на свого намальованого двійника на стіні.

— Має значення — можу тебе запевнити! У власного батька я б не випив ані краплі, можу заприсягнутися тобі в цьому, а у не власного — цілий гектолітрі

По спині в мене мороз пробіг, але я опанувала себе і сказала:

— Огої — А трохи згодом, коли мені пощастило зовсім заспокоїтися, недбало зауважила: ■— Якубе, відчуваю, ти забув про одну важливу річ. Ну, де б ти, скажи на милість, набрав в одній людині цілий гектолітр крові? Хіба людина подібна до цистерни?

Якуб похмуро усміхнувся й одразу ж засичав від болю. Мабуть, у нього заболіло око.

— Уяви собі, він таки має три гектолітри, і це ще я не рахую крові, яку він п'є з моєї мами. Знаєш, зараз він на залізниці, а перед тим працював на різниці, а там, він якось сам про це казав, пив...

На щастя, втрутився Мартін, бо я взагалі не знаю, чим би це скінчилося для мого шлунка.

Як я добре розуміла, Мартін нас по-дружньому спонукав до подальшої розмови, і якщо це безупинне переливання крові й далі не набридне, мовляв, ми маємо ще можливість зголоситися в якомусь донорському пункті й у такий спосіб продовжувати своє криваве ремесло. Я нічого не відповіла, і Якуб також уважав за краще тримати язик за зубами. Коли Мартін починав отак глузувати з нас, це свідчило про те, що він ситий усім уже по саму зав'язку.

— Якщо дозволите, я прочитаю вам листа, якого склав під час вашої кривавої дискусії.—Він одкаш-лявся, набрав у груди повітря й почав читати:

"Шановний/

Апелюємо до вашої свідомості й вимагаємо, аби ви регулярно відвідували свого батька або матір у будинку пенсіонерів. Якщо ви не прислухаєтесь до цього заклику, наша Рада справедливих визначить вам перше особисте покарання. Попереджаємо вас/ Після другого покарання вже буде справжня кара!

Р. 5. Подарунки — на ваш розсуд".

Мартін підвів голову й подивився на нас. Ми навіть не дихали. Принаймні я.

— То що,— заклопотано спитав Мартін.— Приймаємо чи щось змінимо?

— Чи не треба, бува, слова "ваше", "вас" писати з великої літери?

— Треба, але тільки в тому випадку, коли ми адресата поважаємо. Хіба ти не вчила цього в школі? — посміхнувся Мартін.

Нарешті я опам'яталася. Поглянула довкола себе й побачила Мартіна, як він стоїть з аркушем паперу в руці, втупивши непорушний погляд в якусь точку над моєю головою. Це мені нагадало, що саме час щось сказати про справу, і я зробила це тієї ж миті. Я з готовністю запевнила Мартіна, що, на мою думку, кожне слово нашого звернення било наче навідліг, бо коли б я дістала такого листа, одразу помчала б, куди мені наказали, аж курява знялася б, ще й раділа б від того, що маю здорові ноги! Я так заглибилася в себе, уявляючи, як здивується старий пан Спіхульський, коли одного дня відчиняться двері й з'являться всі його чотири сини, що навіть не звернула уваги на те, як реагує на звернення Якуб. Його явно зацікавило єдине слово: кара! І хоча він і досі не вимовив ані звуку, одного погляду на його вищирені зуби було досить, аби зрозуміти, про що він саме розмірковує.

Я могла б закластися, що в думці він уже снує плани, як візьме в роботу кожного, хто не прислухається до нашого заклику, і я не мала сумніву, який спосіб для цієї мети він обрав! Я знала також і те, що відрадити Якуба від його упирських намірів так само важко, як навчити гору Ломницький щит плигати, й тому вирішили за краще й далі писати адреси. Коли я сіла, Мартін підвів голову, вказав очима на замисленого Якуба, усміхнувся й прошепотів:

— Ій-богу, Шім, я не хотів би бути на місці того, хто двічі не зреагує на наше зверненняі

XI

Мені не лишалось нічого іншого, як схилити голову перед ясновидінням моєї мабабусі, котра, скільки себе пам'ятаю, твердила, що я маю нікудишній характер, бо я уперта і затята, мов віслюк. Як приклад вона звичайно наводила незначну пригоду з раннього періоду мого бурхливого життя, коли вона застала мене в кухні біля плити, де я настирливо хотіла навчити локшину плавати. Історія нічого не каже про те, чи пощастило мені це зробити, а я можу хіба що скромно додати, що навіть локшина, яка пливе кролем з показниками європейської

першості, не година була б покращити мій настрій. Єдиний вихід: усе, що я пережила, здійснила або змарнувала в останній день шкільного року, було викликане несприятливим скупченням нижніх верств атмосфери. Бо інакше я просто не можу пояснити своєї поведінки, якщо, звичайно, відкинути припущення, що того дня у мене кілька разів глузд за розум завертав. Заради інтересу подам бодай короткий огляд останніх годин того пекельного дня,

Я старанно повиписувала всі адреси, повкладала в конверти звернення і позаклеювала їх, позбирала використані газети, сховала ножиці, клей, список адрес. Коли ми нарешті вичалапали з бункера, було вже темно, і над руїнами будинку саме сходив тоненький серп місяця. Якуб зник із бункера ще засвітла, взявши з собою і Кіліманджаро, нібито для того, аби навчити його іти по сліду, і йому, здається, пощастило це зробити, бо котяра через півгодини справді повернувся, невідомо, правда, чи по Якубовому сліду, чи завдяки власному орієнтаційному інстинкту, який непомильно приводив його до нас після всіх блукань. Я цілком серйозно сушила голову, як допомогти Мартінові вийти із складної родинної ситуації, але не придумала нічого мудрого, можливо, й тому, що мене вже починало мучити сумління: ще ніколи ми не затримувалися в бункері так довго. Мені ставало недобре, коли я уявляла собі, як мабабуся сидить на постелі, чекаючи мене, і... і, безперечно, наміряється послати мене до довготелесої Рози, тільки-но покажеться мій ніс у дверях. Уявивши собі довготелесу Розу і її прокурену комірчину, я вмить сповнилася рішучістю.

— Гадаю, ти міг би переночувати у пана Феста,— обережно запропонувала я Мартінові.— Я заведу тебе до нього, він мешкає у тому ж коридорі, що й ми, і якщо на той час у коридорі не буде бабки Чубки, ніхто ні про що не довідається.

Мартін мовчки похитав головою. Можливо, він дивився на мене. У темряві я, звісно, не могла розгледіти виразу його обличчя, але з того, як довго він мовчав, я зробила висновок, що моя пропозиція його не дуже втішила. Коли б я не була така змордована й коли б той день не

тривав уже так довго, я б поза всяким сумнівом вигадала кращий спосіб допомогти йому. Але ж я справді мріяла вже тільки про те, щоб якнайшвидше залізти в затишок за мабабусиною спиною і якнайспритніше уникнути її докірливого погляду. А на додачу я була ще й голодна. Страшенно голодна! Безнадійно прагнучи обдурити шлунок, я почала тайком пхати в рота стебельця кульбаби, але намагання мої були марними — шлунок протестував, як ведмідь, пробуджений від зимової сплячки. Мартін не рухався. Він сидів, скорчившись на сходах, і схиливши набік голову й здавався не старшим за Якуба. Мені зненацька спало на думку, чи він, бува, не почав лити сльози над своєю нещасною долею. Але Мартін не плакав. Ясно було, що не плакав. Зі спокоєм англійця він закинув ногу на ногу, оглянув нігті на правій руці, тоді — на лівій, пригладив волосся і нарешті зволие підвести голову, показавши своє шляхетне обличчя! Якщо я чогось терпіти не могла у Мартіна, то це була ота його незбагненно спокійна поведінка за обставин, коли б я від неспокою вже дерлася на вуличний ліхтар.

— То як?

— Не турбуйся, Шім, якось буде!

— Я мушу це зрозуміти так, що ти повертаєшся додому, чи все-таки переночуєш у пана Феста?

І якщо я вже тоді не вибухнула, мов ракета, то я можу це записати на карб своїх стальних нервів. Тим часом до Мартіиа нарешті дійшло: пора вже повідомити мені, що, власне, він надумав, бо, глибоко вдихнувши повітря, він випалив:

— Не ХВИЛЮЙСЯ даремно, Шімонко, я йду додому? Справді йду .додому! — похмуро яовторкв він і нос-

ком черевика заходився відкидати якийсь невидимий камінець. За хвилю він ПІДНЯБ підборіддя і незмінним голосом докінчив:

~ Все це я вже знаю напам'ять. Батько вибачить мені. Найвірогідніше, якщо я не помиляюсь, він проголосить, що розуміє мене і що я діяв у стані афекту. Він завжди так говорить, коли ми посваримося. А мама знову вдаватиме, нібито ні яро що не знала — також ж завжди! Одне слово, сьогодні буде розіграно

№

сто двадцять третю репризу спектаклю "Повернення блудного сина". Оце й усеї Перекажи від мене вітання панові Фесту. А тобі дякую за порозуміння.

Отакоїl Людина, голодна і спрагла, голову собі сушить, як йому допомогти, а він тим часом тихенько готує свою сто двадцять третю репризу. І це при тому, що не минуло й трьох годин, як він твердив, нібито додому не повернеться, навіть коли б із неба падали вівчарські сокирки з автографом самого Яношіка!

— Мені однаково, тільки ж тут хтось на всі заставки вихвалявся, як він комусь покажеі — не втрималась я.

Мартін допитливо подивився на мене і, мабуть, вирішивши, що не помилився у своїх відчуттях, похитав головою і сказав:

— Мені здається, Шімонко, що ти не година сьогодні по-серйозному мислити.

— А ще вихвалявся тим,— вела я далі, наголошуючи на кожному слові,— що дасть собі раду сам, без ласкавої допомоги своїх люблячих батьків!

Я чудово присадила його, нічого не скажеш, бо щонайхменше хвилин десять він не спромігся й на слово. Втім, не можу сказати, що я мала бозна-яку радість від своєї поведінки. Нізащо в світі не могла

збагнути, чим, власне, мене так розсердили його слова, що він хоче повернутися додому, коли я сама спочатку пропонувала так зробити. Я вже збиралася пояснити йому, що мене не так обурило те, що він сказав, а скоріше спосіб, у який він це зробив, але не встигла навіть рота розкрити, бо Мартін ураз ніби прийшов до пам'яті й подивився на мене, але на диво примирливо. І без найменших ознак ворожості мовив:

— Облиш, Шім! У цьому немає логіки. Ти сама собі раз по раз суперечиш. То ти не можеш зрозуміти, як я міг піти з дому, а за хвилину дратуєшся, коли я кажу тобі, що повернуся додому. А куди ж я маю іти, скажи на милість? Зрозумій нарешті: я не маю ані найменшого бажання складати пісні протесту на втіху своїм батькам та близькому оточенню. Хіба що іноді мені уривається терпець. Якщо ти справді хочеш допомогти, краще помсвч і іде сядь. На хвилиякуі Потім я проведу тебе.

Щось у його голосі примусило мене виконати про хання. Можливо, це була ота фатальна помилка, бо я сіла на хитку цеглину й умить злетіла зі сходів на

якийсь СМІТНИК, добряче забивши голову. Коли я впала, з очей у мене посипалися іскри, так ніби в голові хтось перерізав дроти високої напруги. Я думала, що загину на місці від ганьби. Та коли розплющила очі, на щастя, не побачила над собою співчутливого обличчя, яке викликало б у мене сльози, зате побачила цілком нормальну зірку, тож для певності почекала, чи вона, часом, також не впаде. Зірка ж, як навмисно, не падала. Моє палке бажання, аби довколишній світ не помітив мого падіння, не здійснилося, зате з висоти другого поверху долинули збудливі вірші з уст мого товариша:

Злетіли орли з Татрів, потяглися на долини понад високими горами, понад рівними полями, перелетіли через Дунай...

У душі я оцінила його бездоганну декламацію і в муках чекала хвилини, коли він закінчить декламувати і я змушена буду підвестися з

землі й знайти ще в собі сили, аби переконати його, що падіння зі сходів уважаю за цілком милий спосіб, як скоротити хвилини нудьги. Тим часом Мартін іще раз згадав орлів, що злетіли з Татрів, явно для того, аби оспівати мій учинок, хоча я не могла зрозуміти, який тут зв'язок. На мою думку, я летіла не як орел-птах, а скоріше як кам'яна брила, в найкращому випадку — як вистрілений артилерійський снаряд. До смерті не збагну, чому я не встала навіть тоді, коли Мартін гукнув до мене:

— То я маю ще продекламувати "Поранену березу", чи встанеш із мертвих і без того? — Замість устати й видряпатися зрештою з тієї неможливої ями, повної брудних паперів і консервних бляшанок, я й далі лежала там розпластана, немов млинець. Мій упертий, затятий мозок ще й розмірковував, чи поза, в якій я лежу, була достатньо трагічнаї Мабуть, таки була, бо Мартін після кількох марних спроб видобути з мене бодай іскру-життя спромігся на досить гучний крик. А я знову збагатилася досвідом: непритомність приємна лише за умови, коли людина при повній свідомості. Менш приємно було дізнатися, що Мартін курс першої допомоги у школі проспав, внаслідок чого штучне дихання у його виконанні нагадувало скоріше вільну боротьбу. Через кілька хвилин я дуже пошкодувала про свій нерозважливий вчинок і,

Зморена, розмірковувала, як діяти далі. Геть утри!й®" ши надію, я згодом дійшла висновку, що більш-менш пристойно можна буде зійти зі сцени, якщо я зберу сили для найкращого виконання якогось вдалого уривка зі світової класики, віддячивши Мартінові за всі його зусилля. І взагалі, нехай хлопець побачить, який благотворний вплив може мати література на знепритомнілу дівчинуї Я вибрала Дездемону й, між іншим, зробила це не випадкової Коли б Отелло знав спосіб, яким Мартін намагався повернути мене до життя, він би напевно скористався ним, і Дездемона сконала б із викрученими руками після застосування першої допомоги.

Нічого не вдієш — Яни Бейхової1 з мене не буде, навіть коли б я на голову стала! В цьому я переконалася одразу, тільки-но почала роль. І

хоча я кліпала очима, мов безумна, "поглянула в небо, струсила з себе сльози" точнісінько як ота поранена береза, все було якесь жалюгідне, і моє драматичне причитания "Ох, змилуйся, змилуйся, Отелло, відколи живу, нічого злого тобі я не сподіяла!" не вразило Мартіна у саме серце, як я сподівалася, а якраз навпаки, бо він реготав щонайменше півгодини, не спромігшись усвідомити мій трагічний душевний стан. Це щастя, що я вчасно зупинилась, бо інакше не знесла б такої ганьби.

Мартін устав, підійшов до мене і, давлячись сміхом, сказав:

— їй-богу, Шімонко, ти це чудово зіграла. Один нуль на твою користь. А я, дурний, подумав, що ти й справді знепритомніла. Ну, сама скажи, хіба я не дурний на голову?

— На голову впала я, а не ти. І, підкреслюю, що поводилася так завдяки тобі,— відповіла я поблажливо. Між нами дівчатами, я не мала права дуже нападати на нього й могла похвалити себе за свою поведінку. Кожен інший хлопець на Мартіновому місці відповів би мені як слід. А Мартін не лише не мав наміру брати мене в роботу, щось у моїй поведінці настроювало його навіть на веселий лад. Збуджений до краю, він роздивлявся мене з усіх боків і без упину торохтів:

— Нічого, Шім, ти й так була чудова. Чудова! Тобі не пощастило, що ніхто з кіношників не бачив, бо

* Відома чеська кіноактриса.

одразу б тебе ангажували. А тепер ходім, я проведу тебе додому. Дай мені руку, аби ти знову не впала!

Можливо, наслідки мого падіння вторинні, бо я дурна на голову від народження, одного тільки не збагну, навіть якщо житиму й сто років: чому в ту хвилину, коли Мартін схопив мою руку, серце почало гупати, ніби пневматичний молот, і чому в мене одразу з'явилося таке відчуття,

що коли він відпустить її, я полечу зі сходів і, напевно, вже ніколи не встану.

XII

Хоча канікули зрештою таки почалися, в моє життя вони не принесли якихось таких змін, котрі спонукали б мене плигати до стелі від радості. По-перше, вставати я мусила як звичайно, бо моя мабабуся не знати з яких таємничих причин не зносила, коли хтось у радіусі п'ятисот кілометрів спав довше, аніж до сьомої. Спершу я закладала вуха ватою, стромляла голову під перину, але однаково цілком виразно чула, як вона витягає і засовує шухляди й повідомляє комусь невидимому, хто витав десь над моїм ліжком, що: рання пташка далі доплигає, або: хто рано встає, тому бог дає і т. д. Серію своїх прислів'їв вона здебільшого закінчувала зловісною приповідкою, що із пса не буде свинини, а з вовка баранини! Я ніколи не розуміла, чому для неї такий важливий швидкий і ранній підйом, умивання у крижаній воді, ранкова зарядка перед відчиненим вікном, бо щодо мене,— я завжди віддавала перевагу спанню до десятої, умиванню через день і в теплій воді. Коли б це залежало від мабабусі, вона б із великою охотою щоранку прала мене на тарі, споліскувала бодай тричі в холодній воді, тоді повісила б іще на вірьовку, аби я була не лише чиста, а й продезинфікована сонцем. На мій великий подив, вона таки погодилася на малий компроміс і дозволила мені спати до пів на восьму, якщо взагалі можна назвати сном оті півгодини, коли що п'ять хвилин вона будила мене, турботливо нагадуючи: через кілька хвилин я однаково муситиму вставати. Невдовзі я з'ясувала, що вона явно робила це для того, аби випробувати мою добру волю, бо коли я витримувала всі її атаки, лежачи в постелі, вона з чистим сумлінням лишала мене спати, доки мені хотілося. У всьому

Іншому під час канікул мабабуся мене особливо не обмежувала. Дозволила ходити купатися, дозволила мені навіть короткі мандрівки на велосипеді старого Дюка Бекеліна і зовсім перестала лякати довготелесою Розою, коли я, бувало, приходила з прогулянок пізно.

— Ти вже велика,— остерігала вона мене, піднявши палець догори,— навчися відповідати сама за себе.

Наслідком цього нового виховного методу моєї мабабусі було те, що я слухняно бігла додому ще до восьмої й віддавалася аналізові своїх мандрівок у думках. І на це, щоправда, наштовхнула мене мабабуся. Тобто вона, а ще моє лихе падіння зі сходів пам'ятного останнього дня навчального року. Краще про нього й не згадувати! Між іншим, Мартін повівся по-джентльменському й ані словом не згадав перед Якубом про мій драматичний виступ. Зате мабабуся від того дня раз по раз зауважувала, що я ні з того, ні з сього сміюся. Це розсердило мене, й потому я цілий день ходила надута, як гусак. Та коли я виносила до ванної кімнати тазик, побачила себе в дзеркалі й скам'яніла на місці. Із дзеркала до мене з неймовірним задоволенням скалило зуби моє власне обличчя! Непомітно я намагалася випитати в мабабусі, які ознаки запалення щічних нервів, але мабабуся лише постукала вказівним пальцем себе по лобі й порадила мені краще подумати, хто крутиться у мене в голові у ту хвилину, коли я посміхаюсь.

У вирішальну мить я дала задній хід і спробувала все обернути на жарт.

— Не бійся, мабі, я зроблю аналіз своїх мандрівок у думках і тільки-но відкрию, хто блукає у мене в голові без мого дозволу, одразу приведу його до тебе.

Мабабуся подумала, що я насміхаюся з неї, бо схопила мене за волосся й притягла до себе.

— Що ти мелеш, нерозумна дитино,— суворо запитала вона й поклала мені руку на чоло.— Може, в тебе гарячка?

Тільки-но я проявляла якось свій розум, мабабуся враз підозрювала, що я захворіла.

— Але, мабі, аналізувати ми ж училися в школі. Щодня аналізували до запаморочення. І я завжди мала п'ятірку, тож, зрештою, заспокойся!

Ніби вкрай пригнічена, мабабуся лягла і тремтливим голосом попросила, аби я сіла коло неї.

— Адже я знаю,— переконливо простогнала вона,— що й ти, тільки-но виростеш, задереш носа і про мене зовсім з-абудеш!

Не знаю, що я успадкувала від неї, але тільки не акторський талант. Мабабуся могла б зіграти Джульетту навіть у свої шістдесят два роки. Ніхто б і не помітив, що вона давко вийшла з джульєттиного віку. Мабабуся була просто чарівна! Що б не діялося, вона ніколи не втрачала гумору і найдужче вміла розсмішити мене, коли вдавала, що стоїть на порозі смерті. Я не могла вже більше дивитися, як вона зітхає, тайкома одним оком зиркаючи, яке враження все це справляє на мене,— й кинулася до неї на постіль. Мабабуся залементувала, пригадавши усіх святих, а тоді немилосердно прогнала мене з постелі зі словами:

— А тепер біжи потіш іще Сланінку. Бідолашна зовсім пригнічена, бо вже четвертий день з ранку до вечора у неї стирчить Лілінка.

Оце новина! Я вискочила з постелі й від хвилювання мало не натягла на ноги мабабусині супермодерні картаті пантофлі. Присутність Лілінки Сланінкової в нашому будинку пенсіонерів — це була перша ластівочка, яка свідчила про те, що звернення подіяло, і хоч одна ластівочка погоди не робить, моє хвилювання було цілком зрозумілим. Тільки-но Лілінка пішла геть, бабка Сланінкова, вся зморщена від пережитих страждань, почала заламувати руки й лементувати:

— Бачить Бог, такого я ще не зазнавала! Подумай сама! Присунула сюди й мовчить, мов води у рот набрала, та ще й зиркає скоса, ніби її хтось сюди кликав. Уявляєш собі! Ось поглянь! Три калачі! Я пошпурю їх

їй у голову, нехай мені Бог простить! Як прийде і завтра, не знаю, що я зроблю!

Правду кажучи, такої реакції я не чекала. На другий день не тямлячи себе я домчала до бункера й висипала всі відомості від А до Я хлопцям. Я знову була дуже схвильована, бо навіть не помітила, що бункер виповнений трагічними подіями. Однією з них був наш любий Кіліманджаро. Бідолаха вив, мов сирена, тоді як Якуб масажував його здутий живіт, а Мартін на все дивився мовчки й докладав зусиль, аби не розірвалося серце. У мене воно також мало не розірвалося, коли я довідалася, що сталось. Уперше мені здалося, що я не зумію опанувати себе й тут-таки надаю Якубові ляпасів. Проте Мартін спритно затяг мене за афішу й настійливо попросив стримати свій гнів.

— Він іще дитина, ти не повинна йому докоряти. А окрім того,— нерішуче додав він,— здається, вік зробив це з найкращими намірами.

Я стояла на своєму:

— Можливо, >Ікуб справді ще дитина, але ти мусиш визнати, що неймовірно дурна дитина! Якщо ти зараз нічого йому не скажеш, я не дуже здивуюся, коли наступного разу він увірветься в дім Спіхульських, огріє там когось по голові, а труп запхне до комина. Роби, що хочеш, тільки я йому своє скажу.

Те, що Якуб часом поводився свавільно, я б іще могла йому вибачити, але ж при цьому він використав бідолаху Кіліманджаро, і це мене по-справжньому розсердило. Якуб, нічого нам не сказавши, відвідав дім Спіхульських і спробував розбудити їхню свідомість тим, що дві години гуказ під вікнами сичем, аж поки один із синів пана Спіхульського не вилив йому на голову повне відро води. Геть промоклий Якуб перестав гукати, але тут-таки у нього зродився новий диявольський план. Непомітно від просунув нетямущого й голодного Кілінка через віконце до комори, де Кіліманджаро, звісно, обжерся і

тепер вив, немов сирена. Я попрямувала назад до Якуба і безжалісно сказала:

— Попереджаю, якщо Кіліманджаро через тебе здохне, обіцяю власноруч закинути тебе до тієї комори, куди ти запхав його, і не випущу, поки не почнеш вити, як він!

Я не думала про це цілком серйозно, але можу сказати, що прозвучало це загрозливо. Бідолашний Якуб на хвилину скам'янів, а тоді, увесь знічений, встав, поглянув на мене, й коли заговорив, ледь стримував сльози:

— Я цього не хотів, Шімонко, справді не хотів! Я просто там стояв і дивився, але вони всі мали такий задоволений вигляд, що я мусив їм чимось насолити! Я не знав, що йому буде зле, я лише хотів, аби їм чогось забракло!

— Усе гаразд, Якубе,— сказав Мартін й усадовив його за афішею. Це вже треба було бути камінною, щоб і мене не зворушило таке пояснення. Втім, лишалася проблема — що робити з Кіліманджаро. Він скавучав, вибалушував на нас свої зелені очиська і плазував до дверей.

— Гадаю, йому поможе, коли він трохи прбігає,— з надією в голосі мовив Мартін.— Я не думаю, що йо^ му аж так зле.

Втім, мені все це видалося неприємним і не тільки через Кіліманджаро. Я відчувала, що починаю панікувати. В подібних випадках я стаю зовсім ненадійною людиною. Тільки-но мене починає охоплювати паніка, все на світі мені здається лихим, примарним і заплутаним. Я взагалі перестала орієнтуватися в ситуації. Я лише сподівалася, що хоч Мартін не піддасться таким настроям і зберігатиме рівновагу.

Мартін провів Кіліманджаро аж за двері, а коли повернувся, з-за афіші визирнув Якуб.

— Можливо, йому допомогло б, якби він випив питної соди,— несміливо запропонував він. Я помітила, як Мартін після його слів непомітно підняв брови і, стримано посміхаючись, відповів:

— Нічого страшного, Якубе, за хвилину йому і так покращає. У кішки сім животів, а в нашого Кілі їх щонайменше сімдесят. Тож не бійся, він із того видряпається граючись.

Якуб, видно, вже не боявся, бо зухвало посміхнувся і сказав:

— Б'юсь об заклад, що він зжер не менше половини їхніх припасів, і це ще він не був дуже голодний, бо перед тим з'їв шість мишей.

Нічого не поробиш, Якуб був дитина, що я, пригадую, констатувала в ту хвилину цілком саімостійно. Зрештою, я вибачила собі й деяку зневагу. Якщо він був іще дитиною, нашим першочерговим обов'язком було оберігати, а не зневажати його, і це вже були думки не з моєї власної, а з мабабусиної голови. З таких міркувань мабабуся захищала всіх бабок із нашого притулку, хай би вони були і на двадцять років старші за неї.

Я мовчки стежила за Мартіном, який тим часом сів за стіл і, пильно дивлячись перед собою, розмірковував:

•— Окрім Лілінки Сланінкової, ніхто більше не прийшов?

— НіхтоІ

— Звернення ми надіслали поки що чотирьом особам,— думав він уголос.— Здається, щодо бабки Сланінкової ми помилились. Щось тут не грає. Ще не знаю, що саме, але, напевно, ми чогось недодумали. Гадаю,

не слід посилати подальші зверйеййй, їїбкй не зрозуміймо, що тут не так.

Я також була впевнена: щось варте уваги є в тому, як реагувала бабка Сланінка. Чи, може, уже відвикла від своєї дочки? Тоді чому завжди зітхала, коли Лілінка забувала відвідати її бодай раз на місяць? Небеса послали мені всього більше, аніж я могла винести,— всі ці питання були понад мої сили.

— Пропоную два-три тижні почекати,— тверезо сказав Мартін.— Якщо подумати, нічого, власне, не сталося,— рятував він становище, підбадьорливо посміхнувшись до нас. Нам з Якубом це було потрібно, як сіль.

— А ти, Якубе,— звернувся він до Якуба, мимоволі підвищуючи голос, — надай Спіхульським можливість жити поки що у мирі й спокої. Подбай краще про те, аби Кілі тримав дієту бодай тиждень. А зараз трохи послідкуй за ним, йому треба добре побігати, аби все переварилося.

Я зрозуміла Мартінові наміри й охоче його підтримала.

— Треба, щоб Кіліманджаро нікуди не заліз. Бо як він тільки лежатиме й скавулітиме, може статися заворот кишок.

Якуб слухняно подається до дверей, а ми з Мартіиом обмінялись коротким багатозначним поглядом. Мовчки зачекали, поки в коридорчику стихли Якубові кроки. Мартін озвався першим.

— Якубові треба знайти якусь роботу, бо він знову щось скоїть і по-дурному все ускладнить. У нього це не від лихих намірів, здається, він просто замалий для того, аби вірно зорієнтуватися в ситуації.

Яка спостережливість! Якщо подумати, то нас уже двоє, хто не годен зорієнтуватися, спало мені на думку, але я вирішила Мартінові цього не розкривати.

— Я не знаю, може, сказати при Якубові, що котрийсь із Спіхульських уже приходив до батька? Треба відвернути від них його увагу, тільки про це йдеться. Згодом він, мабуть, заспокоїться й перестане їх переслідувати.

Якби ж то це допомогло! Та наскільки я знала Якуба, на нас чекала ще не одна тривожна хвилина! А я ж іще не брала до уваги його найновішу ідею, яку він доварив мені близько тижня тому,— заснувати мафію.

№

Нараз я усвідомила, що Мартін дивиться на мене якось підозріло довго, і в мене з'явилося невиразне відчуття, що йому щось у мені не подобається.

— Куди ти поділа сьогодні свою білу стрічку? — нарешті озвався він, і мені сяйнуло в голові, про що йдеться.

Я пояснила йому, що біла стрічка в моєму волоссі — це найважливіша вимога моєї мабабусі, що сьогодні стрічку я забула і що не розумію, який зв'язок між нею і тим, про що ми досі розмовляли.

— Не знаю, чи є тут зв'язок, але мені справді вона подобається,— весело мовив він, тоді як я з невідомих причин мало' не знепритомніла.

— Мені б твої турботи, і для щастя нічого б не бракувало! — мовила я, як мені здавалося, голосом, сповненим найвищої зневаги. Чи взагалі існувало що-небудь, що б могло вивести його з рівноваги? Він нахилився до мене, мало не вибивши мені своїм носом ока, і спокійно відповів:

— Гаразд. Побачимося через три дні. А коли б сталося щось непередбачене, залиш вісточку під віконницею.

Попрощалися ми в кінці вулиці. Мартін найвірогідніше пішов знову оглядати свої улюблені руїни в старій частині міста, а я попрямувала додому розв'язувати таємницю пневматичного молота, який загупав іще в бункері й молотив з такою силою, що мало не пробив мені груди.

XIII

А далі було просто несказанне лихо, цього разу, правда, чисто родинного характеру: настала друга половина липня, а з нею й день народження мабабусі. Мабабуся почала терзатися щонайменше за тиждень перед цією датою, була нервова і дражлива, й узагалі її не можна було витримати. Я знала: цей незвичайний стан у неї викликає страх, що ніхто з дітей не прийде привітати її. І тому я зважилася на ризиковану спробу заманити на день народження мабабусі до нашого будинку пенсіонерів великого Імріха та Валерію, чого б за інших обставин нізащо не зробила, хай би навіть як винагорода за це на мене чакала медаль за мужність.

У комірчині довготелесої Рози я ще раз перевіри-ла адресу великого Імріха, прийняла благословення від бабки Сланінкової й пішла завойовувати бодай якусь позицію в тилу противника. Можу сказати, що, хоч зуби мої всю дорогу щосили клацали, я була сповнена відваги. Коли відчинилися двері і в них з'явився великий Імріх, я навіть не дуже злякалася.

— Добрий день,— сказала я з найчарівнішою усмішкою, на яку тільки спромоглася. Великий Імріх після мого привітання широко розставив у дверях ноги, сповнений рішучості не пустити мене далі ані на крок, поки не довідається про мету моїх відвідин.

Я не примусила його довго чекати.

— Шановний пане,— чемно звернулась я і, в захваті від своєї шаленої відваги, урочисто вела далі: — Дозвольте відрекомендуватися. Я Шімона

Студенко-ва, а ви, якщо не помиляюся, Імріх Студенка, тож, як самі бачите, ми між собою досить близька рідня. Ви не запросите мене до кімнати?

Великий Імріх мав вигляд людини, котру щойно молоснули по голові стокілограмовим дрючком. Це додало мені сміливості.

— Я довго не затримаюсь,— заспокоїла я його і, мов вугор, прослизнула повз нього досередини. Окрилена успіхом, я забула про обережність, за що одразу поплатилася, бо великий Імріх схопив мене за комір, різко кинув до крісла й сів навпроти мене.

— А тепер викладай, по що, власне, прийшла. Він навіть бровою не ворухнув, лише дивився так,

немов хотів загіпнотизувати мене. У цей момент до мене повернулася розважливість.

— Дорогий родичу, ви взагалі не змінилися,— холодно мовила я і відвела погляд від його очей, неймовірно схожих на очі моєї мабабусі. Я вже думала, що мені настав кінець, та великий Імріх, на диво, не збирався вдаватися до насилля, він тільки нахилився до мене і сказав:

— Послухай, я не маю часу. Тож марне не базікай, а швидко викладай, чого, власне, хочеш.

— У мабабусі сьогодні день народження!

— Ну, і?.. Що спільного з цим маю я?

Тут я вже не стрималася, підхопилася з крісла й загорлала:

— Як вам не соромно! У мабабусі сьогодні день народженая, а вя ще й питаєте, що маєте спільного!

З раннього ранку вона чекає на вас, і якщо ви не прийдете привітати її, всі бабусі з будинку пенсіонерів завтра відвертатимуть від неї носа, а вона просто помре з горя! Нехай вам буде соромно, соромно!

Увесь час, поки я кричала, на очі мені наверталися сльози, а горло судомило так страшно, ніби я проковтнула металеву скобку. Усе мені стало байдуже, я не мала більше що йому казати. У дверях я ще раз обернулась і зміряла поглядом того нелюда з голови до п'ят.

— Не бажаю вам нічого злого, тільки я вас ненавиджу. До побачення!

"Грубіян паскудний! Грубіян та ще й мерзотник",— хотілося закричати мені на тихих сходах, викричатися, як колись, коли була зовсім мала, вдарити ногою йому в двері. Правда, я цього не зробила. Але передусім заради мабабусі. Я ревла всю дорогу, навіть не знаю, як приплентала до Валерії. У Валерії — ані живої душі, тож я лишила тільки коротку записку в дверях. Мабабуся вже чекала на мене. Вона не встигла мені ще нічого сказати, як озвалася гармонь малої Зузи. П'ятниця — Бернадетта! За мить я була під ліжком.

— Урочистий обід на честь пані Студенкової!

Я знала, що обід вона принесла на срібній таці, яка належала управителеві. На тій таці приносили обід кожному, в кого був день народження. Мабабуся встала, фіолетовий пояс від халата волочився по підлозі.

— Дякую, сестричко, не треба було цього робити. Тільки подумайте, навіть подих перевести не встигла, а скільки всього вже маю за спиною!

Звичайно, вона вдавала захоплення й тицяла Бер-надетті п'ять крон — у будинку пенсіонерів існує такий звичай.

Сестра Бернадетта, мабуть, не поспішала, бо плигала довкола мабабусі й розпитувала:

— Чи не замало стільців, як гадаєте, пані Студенкова? Я вам іще кілька принесу, у Пешкової три вільні, й їй вони не потрібні.

Це щастя, що в нашій кімнатці були сліпі двері — колись вона з'єднувалася з великою кімнатою. Двері містилися біля самісінької постелі, і я стукала в них завжди, коли хотіла позбутися Бернадетти.

Сестра Бернадетта зупинилась, підвівши голову, прислухалася, а тоді звернулась до мабабусі: 5 463 105

— Я мушу йти, пані Студенкова, коли їм щось треба, одразу кличуть, то я піду, Куцкова стукає.

Мабабуся і далі стояла посеред кімнати, уважно роздивляючись мене. Потім спохватилася й посунула стілець до постелі, вдаючи, ніби нічого й не сталося. Тільки вона не обдурить мене. Обід не смакував мені.

Мабабуся мовчки стежила за мною. Коли я доїла, вона відчинила шафу й довго щось шукала. На поличці поміж рушниками в неї лежали вже приготовлені три пакуночки. Я помітила їх ще місяць тому. На великого Імріха чекала запальничка, яку вона виміняла за ціпок із ручкою із слонової кістки. Валерія одержить бонбоньєрку, яку мабабусі подарували на Міжнародний жіночий день, а мені дістанеться шість носових хусточок, які вона викроїла з казенної наволочки і на яких тайкома повишивала мою монограму. Я дивилася на ті пакуночки, і раптом мене таке зло взяло на всіх, аж на очі навернулися сльози. Мабабуся грюкнула дверима шафи, прокашлялася і спробувала

посміхнутися. Краще б вона цього не робила. Наскільки я розуміла, їй було не до сміху. Вона показала рукою на вікно.

— Гарно там, правда? Тепло. Підеш на пляж, так? Ось тобі десять крон. Тільки не згуби їх. А тоді приходь. Увечері. Як слід покупайся.

Спершу я подумала, що недочуваю.

— Ти сказала...— заїкаючись мовила я.— Адже в тебе день народження.

Вона нетерпляче підштовхнула мене до дверей.

— Так, так, я ж нічого не кажу. Але біжи... Там тепло, тобі треба бути на сонечку. Відсвяткуємо ввечері. Ми удвох.

Я не відповіла нічого. Власне, не мала й коли, бо мабабуся буквально виштовхала мене за двері. Те, що вона щось замишляла, мені було ясно, тільки я ніяк не могла додуматися, що саме. Чи, може, вона не хотіла, аби я знала, коли справді ніхто не прийде? Мені спало на думку, що, зрештою, існує спосіб, як довідатися, що відбуватиметься, так що й мабабуся не знатиме про це. Маючи трохи щастя і вправності, мій намір міг удатися. Я почекала у ванній кімнаті, поки не почула, що Бернадетта пішла. Обережно визирнула в коридор. Ніде нікого. Крізь щілину в дверях я зазирнула до великої кімнати. Там була мабабуся, вона приймала вітання від інших бабусь. Це

означало, що наша кімнатка вільна, Я побігла попід стіною. Двері до нашої кімнати були відчинені. На столі стояли квіти. Я ще встигла відзначити, що Бернадетта справді притягла три нові стільці. Аж ось почувся скрип, і з'явилися мабабусині туфлі. Не капці, а туфлі — це означало, що день народження усе-таки святкується! Вона доплентала до стола, сіла на стілець і зітхнула.

Як я терпіти не можу, коли в моєї мабабусі день народження,— цього ніхто на світі не знає! Мабабуся стає зовсім іншою. По-іншому сміється, по-іншому розмовляє, одне слово, зовсім міняється, тільки-но хтось покажеться в дверях. Причому вона цього навіть не усвідомлює і дуже сердиться, коли я нагадаю їй про це. Я годинами сушила голову над цією проблемою, але однаково нічого не надумала. В інші дні мабабуся ніколи не видавалася мені такою старою, як решта бабок із притулку, та коли приходили гості або був мабабусин день народження, вона одразу поводилася, як найстаріша бабка на земній кулі. Така була безмежно вдячна і покірлива.

Я думала про все це й тепер, коли лежала під ліжком і чекала, коли відчиняться двері. Мабабуся за столом ніби застигла. Я вже почала побоюватися, чи взагалі хтось прийде, коли раптом відчинилися двері, і я почула голоси — хтось заходив до кімнати. Спершу я подумала, що прийшла тільки Валерія, але ні, прийшов також Імріх з тіткою Ерікою. Кімната одразу виповнилася галасом. Великий Імріх підняв мабабусю над підлогою, мабабуся кричала і дриґала ногами. При цьому вона ще й лаяла Імріха.

— Душу з мене витрусиш, негіднику! Розкішний театр! Я могла не бачити їх, бо й так

знала, у кого який вираз обличчя. Валерія одразу ж сіла біля вікна. Це тому, що Імріх курить. Тітка Ері-ка сіла на ліжко, поклала ногу на ногу, явно наміряючись протерпіти той час, який мусила пожертвувати для мабабусі. Лише великий Імріх не сів, і тому я мусила пильнувати.

У мабабусиних руках задзвеніли келихи. Вона посувалася до столу. Великий Імріх став їй на дорозі, вона замахнулась на нього, скрикнула й на мить утратила рівновагу. Валерія, засміявшись, сказала:

— Мамо, ти, я бачу, нітрохи не старієш, ти ще всіх нас переживеш, от побачиш!

Вона намагалася говорити не в міру голосно, як ми звертаємося до глухих, і від незвички в неї зривався голос. На хвилину запала тиша. Черевики великого Імріха наблизилися до ліжка, тоді до вікна, знову до ліжка, аж ось і мабабуся сіла. Великий Імріх відкашлявся і звернувся до мабабусі:

— Ну, мамо! За здоров'я! Нехай воно послужить тобі ще багато років.

Знову задзвеніли келихи, й усі загукали:

— Слава! Слава!

Тільки-но на срібній таці віддзвеніли поставлені келихи, з усіма, окрім мабабусі, сталося щось дуже дивне. Всі почали говорити ніби двома голосами. Досить довго я взагалі не могла зрозуміти, чому вони так говорять. Якби я мала це описати, це мало б приблизно такий вигляд:

Мабабуся (весело):

— Дорогі мої діти, я така рада, що знову бачу вас усіх отак разом. Лише Иозефки мені ще бракує і Ші-монка кудись побігла, очевидно, на пляж, завжди боюся за неї.

Валерія (бадьоро):

— І що ти, скажи на милість, робиш, аби мати такий чудовий вигляд! Ти ще тут заміж вийдеш, їй-богу! Як молода наречена!

А тоді тихо, крізь зуби:

— Вона ще нічого не знає про Йозефку? Вже скоро рік… А та шибайголова лишила мені сьогодні в дверях записку: якщо не прийду, вона особисто зведе зі мною рахунки. Особисто! Недоумок малий — і що вже собі дозволяєі

Мабабуся (неймовірно покірливо і вдячно):

— Тільки… ноги в мене болять. То там, то сям щось кольне, та коли б не боліли ноги, ще можна було б триматися. Дівча ще мале, я їй потрібна, а коли мене не стане, хто їй дасть притулок?

Імріх:

— Витримаєш, мамо, витримаєш, нічого не бійся! І стиха:

— У мене влаштувала такий цирк, що довелося прогнати. А які балачки! Знаєш, мама з нею вже просто не дасть ради, але це її справа. Має, зрештою, те, що сама хотіла!

Валерія стиха:

— Не розумію, як могло статися, що вона нічого не знає про Иозефку. Адже їздила до неї й Шімона.

Тоді вголос:

— Що лікар казав про коліно, трохи краще? Мабабуся:

— Гадаю, краще з ним уже не буде, ти знаєш, але це гарний лікар, він завжди щось приписує.

Імріх:

— Я б із тобою ураз помінявся! Бодай на тиждень! їсти, спати й відпочивати! Будь задоволена, що ти тут!

І тихо, злостиво:

— Вся родина — самі каліки. А вона, замість спокійно старіти, ще дитину собі на шию повісила. Так ніби не могла сама собі допомогти! І це акушерка!

Мабабуся (так само покірливо і вдячно):

— Таж я не нарікаю. Коли б тільки того сонечка ми мали більше. Казала я Сланінковій: трохи більше сонечка і здоров'я, й ми тут як на курорті.

Імріх:

— Воно так, мамо, тільки тим сонечком і я в своїй лікарні не дуже тішуся.

І тихо:

— Зрештою, ця шибениця прилипне до когось із нас. Але це буду не я, аби заздалегідь усім було ясно.

Валерія тихо:

— Мама ще не померла, тож не ховай її. І голосно:

— Ця герань у тебе ще квітне? А в мене всохла. Мабабуся (охоче):

— То візьми собі, я навідсаджувала паростків, і фікус треба було б пересадити, візьми собі його, в мене й так цього добра повна кімната.

Імріх:

— У тебе тут, як у ботанічному саду. Скоро вазони падатимуть нам на голову!

І тихо:

— "Не померла! Не померла!" Та поглянь на неї! Скоро вже зовсім нічого не чутиме, не година ходити, а як жахливо згорбилася спина!

Мабабуся:

— Будь ти неладний, негіднику такий! Зате в тебе змалечку жорстоке серце.

На хвилину запала тиша. Мабабусині черевики без упину рухалися, так ніби під ними горіла земля. Валерія встала.

— Я вже піду, мамо, чергуватиму добу, закінчу аж завтра увечері, тож знову не висплюся. Та й наварити ще треба.

Мабабуся, охкаючи, підвелася з ліжка. Зарипіли двері шафи. Валерія сказала:

— Не треба було, мамо, знову даруєш. Мабабуся засміялася і поплескала Валерію по спи-

но

ні. Вона напевно поплескала її, хоч я того й не бачила, 1 сказала:

— Я не маю зубів, ти ж знаєш.

Валерія поцілувала мабабусю у щоку. Поцілувала її, це випадково навіть я побачила, і попрощалась. Мабабуся провела її до дверей, зачинила і сперлася на них. Вона вже не човгала, але ноги в колінах у неї тремтіли. Великий Імріх підійшов до неї, схопив за плечі й дивився на неї таким поглядом, як, буває, дивиться мабабуся на мене, коли я упираюся.

— І вам дякую за те, що знайшли час,— тихо мовила вона. Мабабуся подивилася спершу на Імріха, тоді й на тітку Еріку, але та, мабуть, відвела погляд, тож потім вона дивилася тільки на Імріха.

Мені здавалося, що ця тиша ніколи не скінчиться. Я змушена була затулити вуха, аби не чути її. Зрештою, мабабуся таки озвалась, але знову так покірливо і вдячно, що я знову затулила вуха. Та однаково почула її слова:

— Все-таки приходьте частіше. А то я тут сиджу і чекаю, ще добре, що я маю Шімонку, бо не знав би, куди від нудьги подітися. Шкода, що її зараз тут немає, вона виросла, погарнішала, вже справжня дівка.

Мабабуся поволі відсторонила від себе Імріха й схилилася над спинкою стільця.

— Здається, піде дощ, мене всю ламає. Великий Імріх сказав:

— Мабуть, і ми вже підемо, відпочинь. Мабабуся зупинилася біля шафи, а коли відчинила

її, кілька разів зітхнула. Великий Імріх кілька разів клацнув запальничкою і мовив:

— Але ж, мамо. Не треба цього робити.

Навіть тітка Еріка зрештою спромоглася на слово:

— Дякуємо, пані Студенкова, запальничка справді чудова. Тепер принаймні не запаскуджуватиме всю квартиру обгорілими сірниками.

Мабабуся вже не розмовляла. Коли вони виходили в коридор, вона дозволила великому Імріхові підтримувати її з одного боку, а тітці Еріці — з другого, й відмовилася узяти стілець. Імріх не переставав дивуватися:

— Бога ради, а як ти повернешся назад? Цей коридор довгий, як проспект. Я тобі візьму стільця, іти назад буде легше.

Ш

Мабабуся не відповіла нічого, тільки похитала головою.

Потім двері за ними зачинилися.

Мені здалося, що вже ніколи я не зможу вилізти з-під ліжка. Що вже ніколи не зможу подивитися мабабусі в очі. Коли б я вміла чарувати, то обернула б усіх мабабусиних дітей на стільці. І тайкома від неї всі ті стільці позносила до її кімнати. Аби вона могла спиратися на них.

Я й не почула, як відчинилися двері. Якийсь час мабабуся стояла в дверях. Одежа з одного боку була в неї геть вимащена фарбою. Долоня, якою вона спиралася на стінку, коли йшла, була пообдирана до крові. Мабабуся дивилась на мене.

— Коли ти прийшла?

— Зараз. Власне, хвилину тому. Я була поряд. У Сланінки.

Вона зітхнула. Я підійшла до неї, аби вона могла спертися на мене.

— Ну ходім. Поїси. Але спершу вип'ємо за здоров'я.

— Але, мабії

Вона навіть не глянула на мене. Махнула рукою. Обережно налила.

— Один раз можеш. За здоров'я. За твоє.

Я підняла келишок. Хотіла їй дещо сказати. Уже щонайменше два роки я хотіла їй це сказати.

— Мабі, от побачиш! Коли я виросту... тоді... потім, коли...

Мабабуся глянула на мене й поблажливо покивала головою:

— Ну-ну! Де я буду тоді...

Ми випили. Поїли. Роздяглися. Настав вечір. Ми погасили світло.

Мабабусина спина здіймалась наді мною, як незнайома, примарна скеля. Мені було холодно.

Я повернулася обличчям до стіни. І сказала:

— Мені дуже шкода, мабі, але наша Йозефка вже померла.

Я промовила це майже пошепки, приклавши руку до уст, але вона однаково почула мене. Бо вона завжди добре чула!

Я повернулася до неї. Мабабуся дивилась на мене. Білки очей у неї блистіли. Потім вона затулила долонею очі й тихенько відповіла:

— Добре їй, бідолашній, нічого в неї уже не болить.

Вона заплющила очі. Уперше в житті й мені захотілось померти.

XIV

Останнім часом зі мною щось не гаразд. Або я геть дурна, що досить імовірно, і не розумію, як влаштовано світ, або увесь світ мчить до загибелі, як про це на кожному кроці вигукує бабка Пешкова. Наприклад, мені не вкладається в голові, як це можливо, що навіть у такій розвиненій державі, в якій ми живемо, не існує закону, який би примусив дітей піклуватися про своїх старих батьків. Коли я тільки подумаю, скільки зусиль докладає наш управитель щомісяця, аби дістати фінансову допомогу від дітей,— в мене одразу підвищується кількість цукру в крові. А дехто не платить навіть після третього нагадування! Тож якщо подумати, наше звернення було не зовсім марним, бо деякі люди просто товстошкірі.

Під безпосереднім впливом цих думок, геть пригнічена, я повідомила мабабусі, що ніколи не вийду заміж. Вона посміхнулася якоюсь новою, стомленою посмішкою і спитала про причину. Я пояснила, що не маю наміру все життя прожити в будинку пенсіонерів. Бо як вийду заміж і, може, матиму дітей, то на старість вони мене знову закинуть до притулку для старих. Я чудово її цим розсмішила. Коли вона нарешті перестала сміятися, розважливо сказала:

— На твоєму місці я б краще пішла до ванної і прийняла душ, бо з такою брудною шиєю ти не вийдеш заміж до кінця життя!

Від її слів я мало не впала на землю. Е ні, брати пасічники, сказала я сама собі, одне жало не примусить нас покинути поле бою! Вдавшись до врівноваженого тону, я заходилась аргументувати фактами:

— Коли б на світі справді існувала справедливість, знайшли б спосіб, як примусити людей не занедбувати своїх батьків. Ти мусиш визнати, що сини пана Спіхульського найстрашніші негідники в історії людства, але по них це не видно, бо зовні вони мають вигляд пристойних людей.

Визнаю, що я трохи розгарячилася, але загалом була задоволена своєю поведінкою, бо, коли я приди вилася, мої грандіозні міркування впали на родючий грунт. Мабабуся мовчала, роздивляючись свої долоні, а це був зайвий доказ того, що вона слухає серйозно, не збираючись перебивати мене якимось зауваженням, як ото про брудну шию.

Потім вона підвела голову і мовила:

— Хтозна, мабуть, ти правду кажеш. Тільки любов це щось таке, чого не доможешся ні проханням, ні погрозами. А тепер уже біжи, за хвилину вимкнуть гарячу воду.

Я пішла до ванної кімнати. Мабабуся справді думала, що чиста шия мені личитиме більше, аніж розмірковування про несправедливість світу. І, можливо, вона мала рацію, хтозна. З власного досвіду можу сказати тільки те, що з чистою шиєю я почувала себе поза всяким сумнівом краще, аніж з головою, сповненою похмурих думок. Повертаючись із ванної, з зазирнула до кімнати пана Спіхульського. Він, мабуть, спав, або тільки здавалося, що спить, тож я обережно зачинила двері і спритно обминула безумну Гелену, яка пробігла повз мене, з голови до п'ят прикрашена бантами-стрічками, з небезпечно великою капустиною в руці. Колись витівки безумної Гелени мене страшенно веселили. Не минало й дня, щоб вона не вдерлася до когось у кімнату, не поцупила щось із шафи, або не намагалася прикрасити нам обід своїми спортивними вправами; найчастіше вона кидала картоплини на довільну відстань, але просто межи очі комусь із присутніх.

Та це було колись — не сьогодні! Скільки, власне, часу спливло відтоді, як ми з Якубом грали в "Камінні серця"? Навіть менше року, а в мене було таке відчуття, що минула принаймні ціла геологічна доба!

Я постаріла, нічого не поробиш, і мені лишалося тільки сподіватись, що й помудрішала. Хоча, коли йшлося про мою мудрість, я й досі мала великі сумніви, бо, скажімо, щодо Мартіна, особливо його ставлення останнім часом, я не мудрішала взагалі, скоріше навпаки. Мене підводив навіть мій уславлений аналіз, бо з яким би піднесенням я не починала аналізувати, завжди наражалася на якийсь мур, нашвидку збудований із самих відмовок та моєї славнозвісної упертості. Одне слово, я маю просто неможливу вдачу, і мене не дуже здивувало б, коли б я почала вигадувати, що в мене не все гаразд із серцевим клапаном і тільки тому час від часу так неймовірно швидко б'ється серце.

Через кілька днів після "бурхливого святкування" мабабусиного дня народження я застала Мартіна в бункері самого, бо Якубові батьки відіслали своїх нащадків у повному складі на Ораву, тож, звісно, і нашого милого Якуба. Мартін дав мені прочитати записку, сховану під віконницею. Якуб у ній присягав, що скоро повернеться, тож аби ми не журилися. Він повідомив радісну звістку про Кіліманджаро, якого він вирвав із пазурів смерті і якого бере з собою відпочивати на Ораву. "Біда оравським мишам",—подумала я, але мені було смутно. Бункер без Якуба та Кіліманджаро одразу видався мені безвідрадно порожнім. Очевидно, й Мартінові також, бо він запропонував невеличку екскурсію до Петржалки. Погода нам сприяла: небо над нами було без жодної хмарки і сонечко блищало, ніби щойно викарбувана золота монета. На екскурсійному катері сталася невелика прикрість: коли я під час їзди дуже перехилялася через поручні, прийшов юнга і вишпетив мене, як шкодливу кицьку. Промовчу, як я почувалася, хочу лише сказати, що Мартін незворушно дивився на небо, за що я була йому щиро вдячна. Справді, нема чого марно хвилюватися!

Катастрофа ще була попереду! Захопившись морозивом і Мартіновими поглядами на архітектурний краєвид другого берега

Братіслави, я йшла назустріч найприкрішій хвилині свого життя. За десять кроків від причалу я вже не сприймала жодного слова і з фатальною певністю відчула, що замість крові в жилах у мене починає циркулювати якась дивна суміш, наче коломазь.

Зір мене не обдурив — назустріч нам, ширячи довкола себе звабливий сміх, посувалася її королівська величність Андреа Дунакова в оточенні своєї вірної дружини. їхні ніжні трелі розлягалися парком так само приємно, як і голос сигнального ріжка серед тиші недільного ранку! У мене майнула думка, що Мартін якимось шостим чуттям відчув небезпеку й наміряється щезнути за найближчим кущем, але зрештою в ньому, очевидно, перемогла вроджена чемність. Без нарікань він пішов назустріч гіркій дійсності. І не просто пішов назустріч, а, як невдовзі з'ясувалося, пішов на ризик, бо він одразу схопив.мене за руку й підбадьорливо стис своєю широкою долонею. Андреа тим часом поінформувала членів своєї дружини, що й до чого, й за два кроки перед нами скорчила здивоване обличчя та ще й радісно вигукнула:

— Ого, дівчата, чи я добре бачу, це справді Шімо-

на?

Дівчата залюбки почали запевняти свою володарку, що бачить вона добре, а я в цей час ніби вростала в землю і мріяла про зброю.

— Шановні дами, бажаю вам доброго дня і радий приємній зустрічі,— сказав Мартін і вклонився, що у присутніх дам умить викликало бурю захоплення, супроводжувану такими вигуками, як:

— Дівчата, а він милий, правда? Та що там милий — пречудовий! Пречудовий!

Пречудовий! Мені схотілось завити. Проте найбільше мені допекла сама Андреа. Я гадала, що принаймні вона відчує насмішкуватий тон

Мартінового голосу, але, здавалось, нічого подібного не сталося. Вона так старанно кліпала своїми велетенськими наліпленими віями, що мало не розбурхала ними вітер, і без упину щебетала:

— Знаєте, я обожнюю природу. Тож я сказала дівчатам: зайдемо до Петржалки надихатися озоном. Фантастичний день! Приєднуйтесь до нас, ми йдемо на морозиво.

Нічого не поробиш, але часом я захоплююсь Мар-тіном. Ані на мить він не втратив рівноваги, знову вклонився, висловив глибокий жаль, що ми мусимо відмовитися від приємної можливості продовжити з ними сердечну розмову, бо морозиво ми тільки-но доїли, а, окрім того, поспішаємо милуватися красотами природи.

— Я обожнюю природу,— дозволила собі докинути я.

Андреї нарешті заціпило. Вона перестала кліпати віями й подарувала нам поблажливу посмішку.

— Не сміємо більше затримувати вас,— сказала вона й обернулася до дівчат.

Я застригла вухами. Надто добре знала я Андреу, аби не здогадатися, що нас чекає наступної хвилини. Справді, так і сталося!

Спершу почулося скромне хихотіння, а тоді на цьому пікантному тлі солоденький голос Андреї проспівав; "Любов, о боже, любов, де тебе знайти..."

— На горах не росте, і в полі її не сіють,— мовила я, рушаючи за Мартіном. Але як я лютувала! Сильніше, аніж зграя голодних тигрів. Якщо в ту хвилину я справді мала якесь нездоланне бажання, так це блискавично обернутися, як слід розбігтись і вчепитися Андреї всіма десятьма пальцями у волосся. До дідька Андрею! Не стану

принижуватися! Я клекотала, немов вулкан Етна, іще принаймні півгодини. Трохи мене заспокоїло Мартінове запевнення, що подібні вихватки трапляються і серед хлопців.

— Важливо не дати вивести себе з рівноваги. Тоді їх скоро це перестане розважати.

Гаразд — коли б іще тільки знати, як зберігають рівновагу, до всього іншого мені було б байдужісінько! Я дала Мартінові якусь туманну обіцянку пам'ятати надалі ці поради й накинулася потім на дикі маки. На галявинці, де ми зупинилися, ними була всіяна ціла клумба. Мартін почав забавлятися тим, що рвав маки і вплітав їх мені в коси. Невдовзі я мала на голові диких маків більше, аніж волосся. Мартін, явно задоволений своїм витвором, сказав, що я схожа на вечірнє сонечко, бо вся горю. Звісно, це був поетичний образ, але я, безнадійна дурепа, злякалася, що він натякає на мій рум'янець, і спалахнула, мов смолоскип. І таке може статися тільки зі мною. Зате я дістала ще одну блискучу можливість спіймати себе на тому, як я сама перед собою викручуюсь. Коли б тільки Мартін знав, які думки зринали у мене в голові! Але, на щастя, він саме зосереджено спостерігав за якимось міні-хробачком, котрий швиденько дріботів на його розкритій долоні. До вечора ми назбирали їх понад сотню. Мартін аж світився від захоплення,

— Це дуже рідкісний вид, я тільки точно не знаю, як називається. Маєш іще?

Справді дуже рідкісний вид, на кожному кроці мільйон з гаком.

Додому ми повернулися, коли вже було темно. Прощаючись, Мартін виловив щось із задньої кишені джинсів і подав мені, сказавши:

— Не знаю, чи сподобається це тобі, але я сам його зробив.

Це був маленький підвісок із шкіри на тоненькому срібному ланцюжку. Коли він подавав його, наші пальці на мить зустрілися, й мені не лишалося нічого іншого, як прислухатися до радісного биття мого споло-

ханого серця, яке від напруження забилося навіть десь під шиєю.

XV

Я саме збиралася в басейн, коли до нашої кімнатки зайшов пан Фест і за мабабусиною спиною таємничо показав мені, аби я йшла за ним, бо він дещо має для мене. "Дещо" — була розкішна матроска й коротка темно-синя спідничка в складку; побачивши цей кравецький витвір, я мусила з усієї сили вхопитися за спинку ліжка, аби не вмерти від радості. Потім я повисла у пана Феста на шиї, мов п'явка, і шептала йому на вухо які тільки знала приємні слова, аж старий не витримав і поцілував мене в чоло довгим батьківським поцілунком. Старий пан Фест ну просто фантастична людина, й біля нього я завжди мимоволі думала про татуся Шімона і про те, як було б добре, якби він довше прожив на цьому чудовому світі. Та, мабуть, людина не може хотіти всього. Я вдягла моряцьке вбрання й отак вирядженa подалася до басейну. Там було стільки народу, що на кожному кроці я на когось натикалась і просила вибачення, поки Мартін з певністю криголама не вивів мене з натовпу, що юрмився перед роздягальнею.

— Дозволите, чарівна панно, вашому відданому слузі подбати про ваш комфорт?

Я дозволила, чому б ні, й залюбки подалася за ним.

Коли я вперше побачила Мартіна в плавках, я почувалася, м'яко кажучи, дивно, не знала, куди очі подіти. І не тому, скажімо, що в Мартіна негарна фігура, просто я звикла бачити його тільки в джинсах. Згодом я виробила цілком пристойну форму відсторонення, мені й на

думку не спадало вмирати від сорому. Зрештою, настав час опановувати складну техніку зберігання рівноваги!

Мартін ухопив мене за лікоть, притяг до себе, і тільки завдяки його втручанню я не плюхнулася до дитячого басейну.

— Я вже думав, що ти не прийдеш. У великому басейні — змагання з плавання. Ходім подивимося?

— Повітря чисте?

Я мала на оці Андрею, примара якої після зустрічі в Петржалці лякала мене на кожному кроці. Мартін ствердно кивнув, і я зітхнула на повні груди. Я згодна

па

на будь-яке життєве випробування, якщо мені при цьому не різатиме вуха зваацивий сміх Андреї! Я простяглася на підстилці. Страшенно люблю літо, воду, сонце! Просто обожнюю природуі

— Можна?

Мартін стояв біля мене навколішки, у руці — пляшечка з маслом для засмаги. Я кивнула й заплющила очі. Хіба треба іще щось казати? На моє щастя, я лежала обличчям до підстилки, бо інакше, я певна на всі сто відсотків, стався б електричний розряд між сонцем і моїм носом. У Мартіна були приємні руки, а сонце так припікало, що я навіть не помітила, коли заснула. Мабуть, я спала досить довго, бо коли прокинулася, на спині у мене був рушник, а Мартін сидів, поклавши підборіддя на коліна, і розмірковував. Останнім часом мені дуже припало до душі слово "розмірковувати". Проте я вживала його, тільки коли йшлося про Мартіна. Я у подібній позі ніколи не мала б вигляду, нібито розмірковую, бо самокритично мушу визнати — не маю в очах

інтелігентного виразу. Хоча старий пан Фест якось спробував потішити мене, мовляв, я маю очі, мов терен, але так само він міг сказати, що вони подібні до стиглого аґрусу. Йшлося лише про барву.

— Ти заснула,— сказав Мартін інтимно-тихим голосом, і я, вмить обернувшись, намагалася без шкоди для здоров'я примиритися з цією приголомшливою новиною. Потім я встала, підв'язала волосся стрічкою й попрямувала до басейну. Вода була тепла, не дуже брудна, я розбіглась і скочила. Мартін одразу ж виринув біля мене. З носа у нього стікали краплі води.

— Не бійся, я не втоплю тебе. Іди за мною. Хтозна, як він до цього додумався, я справді чогось

такого боялася. Моя плавецька майстерність була досить слабенька, я постійно трималася краю басейну. Він марно манив мене на глибоку воду. Не буду ж я губити своє молоде життя! Ми купалися аж до вечора, і з басейну пішли майже останніми. Проте ще було не дуже пізно, тож ми трохи кружним шляхом пішли до нашого затишного бункера. Він і справді був затишний, та тільки для мишей, яких за час відсутності Кіліманджаро наплодилося бозна-скільки. Бистрими очицями стежили за кожним нашим кроком, згораючи від нетерпіння, коли вже нарешті ми щезнемо й не будемо їм докучати. Я сіла на ящичок, пригадала Якуба та

Кіліманджаро й запропонувала'Мартінові іще раз спробувати послати комусь звернення. Мартін подумав і погодився, за умови, що ми старанно зважимо, кому той заклик надіслати. Я запропонувала дітей бабки Пешкової, Куцкової і старого Дюка Бекеліна. Виписала адреси, повкладала заклики до конвертів і дорогою вкинула їх у поштову скриньку. Мартін тричі вдарив кулаком по скриньці, мабуть, з марновірства, тоді обернувся до мене і сказав:

— Не знаю, чомусь мені здається, що цього разу бодай одне звернення досягне мети.

Таких хвилюючих канікул, які випали на мою долю, мабуть, не пережив навіть п'ятнадцятирічний капітан із книжки Жюля Верна. А це був, скажу вам, герой роману й міг дозволити собі значно більше, аніж я, нікчемний земляний черв'як! Чого тільки з ним не траплялося! Звернення ми, якщо не помиляюся, послали в понеділок. У вівторок, середу, четвер —тиша, а в п'ятницю бац — скандал, ніби вихоплений із рубрики "Чорна хроніка"!

Рано-вранці до кабінету нашого управителя увірвався якийсь чоловічок з обличчям червоним, як буряк. З лихим передчуттям у серці я притисла своє радарне вухо до дверей і прислухалася. Щось бухнуло об стіл, мабуть, кулак незнайомця. Як пізніше я довідалася, це був кулак самого Аладара Куцки, тобто сина нашої бабки Куцкової, який, вимахуючи перед управителевим носом нашим зверненням, лаявся так, аж наш нещасний дім стрясався до підвалин. Переляканий управитель спершу не міг спромогтися на слово, тоді прочитав наше звернення і тремтячим голосом почав запевняти Аладара Куцку, що нічого подібного ніколи не писав.

— Не писали? — заревів Аладар Куцко лев'ячим голосом.— А хто ж тоді, хай вам чорт!

Ще не відлунали в думці останні слова, як з'явилася смертельно бліда сестричка Бернадетта і гробовим голосом простогнала:

— Благаю вас, люди, допоможіть, води!

Я побігла по воду, а вона, бідолашна, тремтячи від страшного хвилювання, навіть не помітила, з чиїх рук прийняла склянку! Воду вона випила одним духом ще й подякувала мені. Нещасний управитель, помітивши відчинені двері, кинувся в коридор, але одразу ж за ним вибіг

Аладар Куцко, який з піною на губах запевияв, що ніякий сучий сип пс буде йому нічого наказувати, а коли станеться бодац раз іще щось подібне, він розтрощить його вошиву конуру на друзки.

За мить увесь коридор кишів людьми. Перелякана бабка Куцкова намагалася заспокоїти свого сина де-сятигелеровими качанами, що їх вона запихала йому до кишень, тоді як інші бабки виряченими очима стежили за цим спектаклем. Я трусилася, мов осика під час бурі, і проклинала в думці ту хвилину, коли вкинула конверт зі зверненням до поштової скриньки. Зненацька в коридорі з'явився старий пан Спіхульський. Він помалу докривуляв до вкрай збудженого Алада-ра, постукав його ціпком по плечі і спитав:

— Можна, молодий пане?

Аладар Куцко поволі обернувся, затуманеним поглядом зупинився на хирлявій постаті старого пана, й обличчя його зловісно пересмикнулося. Від напруги в мене зовсім потемніло в очах. Старий пан Спіхульський глибоко зітхнув, поправив язиком протез і привітно подивився на свого супротивника:

— То що, молодий пане? Бачу, ви прийшли давати лад, мило з вашого боку, справді мило! Але якось ви дуже галасуєте, не даєте спати, аж у вухах позакладало. Так і голова у мене розболиться, а тоді що, скажіть на милість, як ми порозуміємося? Я буваю страшенно лихий, коли у мене розболиться голова, то судіть самі: підете добровільно чи вам трохи ціпком допомогти.

У голосі пана Спіхульського забриніло стільки переконливості й сили, що Аладар Куцко, геть спантеличений цією несподіваною зміною ситуації, безвладно постояв якусь хвилю, а тоді, лаючись, подався до дверей. Старий пан Спіхульський зачекав, поки Аладар зовсім щез, а тоді обернувся до переляканих бабок і, стьобнувши своїм ціпком повітря, добродушно заволав:

— Киш, допитливі бабусі. Цирк закінчився, за хвилину я прийду з капелюхом по гроші, і нехай-но тільки котрась не заплатить!

Золотий пан Спіхульський! Найдужче я б хотіла кинутися йому в ноги і хай навіть до судного дня на колінах благати Бога, аби зрештою просвітив черстві серця його синів і привів їх до покинутого батька. Тільки— коли б усе мало скінчитися так, як із сином бабки Куцкової,— тоді нехай краще вони зостануться там, де є, бо я вдруге уже не зможу перебороти себе і когось-таки позначу як слід своїми нігтями.

Моя уява малювала розкішну картину, як я, не стримавшись, лишаю сліди від нігтів на всіх чотирьох синах пана Спіхульського — й від того мені робилося неймовірно добре на душі, поверталася втрачена самовпевненість.

Я поволі простувала до нашої кімнати, у думці раз по раз повторюючи: "Стережіться мене! Стережіться, негідники кляті, побачите, що на вас чекає, коли й ви будете старії"

XVI

Кепські мої справи! До моїх неабияких властивостей додалась іще одна: самозакоханість! Велика Зуза погодилася, зрештою, на мої вмовляння й намалювала мені на щоці родимку краси. Півгодини я крутилася перед дзеркалом, мов дзига, а потім — захоплена своєю зовнішністю — подалася в гості до бабки Сланінкової. Та зміряла мене рентгенівським поглядом і поблажливо мовила:

— Ти трусила комин?

— Чому? — спантеличено запитала я.

— Бо ти забула умитися, й на щоці в тебе сажа!

Я вмить кинулася до дзеркала. Ніде ані сліду від сажі, тільки на лівій щоці круглесенька чорна родимка, досконала, мов діамант.

— Оце? — запитала я, ще й досі нічого не підозрюючи.— Та це ж родимка краси, а не сажа!

Що сталося після цього, марно описувати. І як наслідок — я самозакохана, і, щоб не мала часу на подібні дурниці, Сланінка безжалісно тицьнула мені до рук спиці й наказала набирати петлі. Я просиділа біля неї аж до полудня, вимахувала дротиками, як талановитий олімпієць, й уважно слухала, чого тільки в моєму віці не доводилося робити бабусі, аби вся родина не померла від голоду. З усієї лекції я запам'ятала єдине речення: "Працьовитість — найкраща прикраса дівчини".

"Побачимо, побачимо",— подумала я і від надмірної старанності мало не виколола собі дротиком ока. Від цього заняття мене звільнив тільки дзвінок, що сповіщав про обід. Бабка Сланінкова пригладила плетений крючком чепчик, уважно оглянула мій шедевр і відпустила мене зі словами:

— На перший раз, гадаю, досить, приходь ще по обіді, покажу тобі, як робиться узор.

Я сказала "так", але біль у затерплих пальцях невдовзі переконав мене, що узор на светрі, мабуть, буде останнім ділом у моєму житті, яке я робила залюбки. У коридорі родимку краси я про всяк випадок стерла. Іти на другу лекцію про те, що найдужче прикрашає дівчину, я справді не мала ані найменшої охоти.

У нашій кімнаті я знайшла непочатий обід, про ма-бабусю — ні слуху ні духу, шафа відчинена, під ліжком— пантофлі. Я зачинила шафу й спокійно сіла за стіл. Була переконана, що моя люба охайнесенька мабабуся, ладна купатися навіть триста разів на день, сидить зараз у

ванній зі щасливим виразом на обличчі, а за хвилину повернеться рожева і свіжа, як малятко, аби тільки довести мені, що "чистота — запорука здоров'я, доброго настрою і щастя!" Побачимо! Я принципово купаюся тільки раз на тиждень, а, окрім того, гранітному фундаменту мого здоров'я не може завадити трохи рідної землі на шиї!

Я саме набрала повну ложку картопляного пюре, коли у дверях — делікатно, а як же інакше! — з'явилася голова бабки Чубки. Обдивилася своїми синіми очима усі кутки і сказала:

— Ти бачила? Ну, скажу тобі, справжня панії Справді, мов пані! На автомобілі!

Поза всяким сумнівом, бабка Чубка була окрасою нашого будинку пенсіонерів, тільки ж я не була ювеліром і, зрештою, не прагнула мати цей коштовний камінець при собі. Принаймні доти, доки у мене за спиною не стояла мабабуся, яка вправно перекладала на людську мову її недоладне белькотання. Зберігаючи розважливість, мов Наполеон у битві під Ватерлоо, я передовсім проковтнула пюре, витерла салфеткою рота і сказала:

— Проходьте далі, посидьте в нас, аби ви не винесли з нашої кімнати сон. Отже, хтось приїхав на машині! Поглянемо! Хто б це міг бути?

Як я й сподівалася, бабка Чубка, не тямлячись від нетерпіння, одразу кинулася до кімнати, сіла — і посипалися слова:

— Голубонька мила, а який автомобіль! От-такий! Тільки без дашка! І зелений! Очі можна видивитися — і що бачуі Немов пані! Так виступає! А той військовим пан ще й руку їй подав! А потім задудніло — і їх не стало! Мабуть, і не пообідала! Ба навіть капелюшок надягла! Я ж кажу: немов пані!

З усього, що я почула, мене зацікавив хіба що отой капелюшок.

— А капелюшок, бабусю, був без вуалі чи з вуаллю? — запитала я.

— Без вуалі. Лише збоку маленька плямка та чорна стрічечка довкола. Скажу тобі, капелюшок якраз на її голову, дуже їй личить. Куди тільки вона пішла?

— Поняття не маю, бабусю,— щиро сказала я.

Друга річ, про яку я поняття не мала, була "плямка" на капелюшку дами, котра з військовим паном помчала в автомобілі, не повідомивши бабці Чубці про свої наміри. Втім, я не мала бажання затримувати бабку марними запитаннями.

— Я запитаю в мабабусі, коли повернеться з ванної. Можливо, вона щось знатиме! — порадувала я її уже в дверях і, не забуваючи про чемність, додала: — І прошу, приходьте ще! — Бабка Чубка обернулась у дверях, мов балерина, схопила мене за руку й заторохтіла, мов кулемет:

— Хіба вже цілу вічність я тобі не кажу, що вона поїхала? Із тим військовим паном на автомобілі! Вона! Отут, на власні очі я бачила, як вона крокувала! Ти згадай, такий високий військовий пан, страх, який височезний! Одного разу він уже був у вас, іще взимку!

Раптом у голові в мене сяйнув здогад — і я опустилась на постіль. Тільки ж це не могло бути правдою! Моя бідолашна, дорога мабабуся в пазурах того страшного недолюдка, який у січні погрожував тут пістолетом! Від страху в мене пересохло в горлі. Що, коли він повіз її лиш задля того, аби здійснити свої погрози?

Нарешті я прийшла до тями. Різко відштовхнувши від себе бабку Чубку, я вибігла з кімнати. Я порятую її, хай навіть мені це коштуватиме життя! Тільки як? Як? На всьому білому світі в цю хвилину існувала лише одна-єдина людина, котра могла мені щось порадити — це був Мартін.

На щастя, він був дома, до того ж сам, і це також було велике щастя, бо я справді не знаю, як пояснила б його батькам, чому з очей у мене били оті гейзери, що без кінця-краю потоками стікали по обличчю.

Мартін вислухав мене, не мовивши й слова, усадовив на кушетку. Я мала, мабуть, жахливий вигляд — тільки ж мені до того зараз було байдужісінько! Я вчепилася в бильце кушетки, мов зголоднілий кліщ, і гарячково повторювала:

— Ми повинні щось придумати, Мартіне, мусимо її порятувати!

Мартін і досі не вимовив ані слова. Похмурий, зе" лений від зосередженості, він ходив од стіни до стіни, а в мене од відчаю по всьому тілу вискакували мурашки. Я мусила визнати — він зберігав розважливість, розмірковував, ясно прагнув допомогти мені, тільки ж — як повільної Я не могла вже цього витри-мати І

— Але ж не можемо ми отак сидіти. Ходімо бодай в поліцію, може, його зловлять десь на вулиці, військових автомобілів не так багато, щоб не можна було з'ясувати, який кому належитьі—До біса розважли вість, коли якийсь негідник, може, в цю хвилину, десь убиває мабабусюі

Мартін обернувся до мене й тихо попросив:

— Бога ради, помовч, дай мені можливість подумати. Ота бабуся, як там її звати, не запам'ятала часом номера автомобіля? Можливо, це взагалі був не військовий автомобіль — просто зелений. І ще однеї Вона справді вдягла своє найкраще вбрання?

— Він не мав дашка, отже, це міг бути військовий автомобіль. Джип абощо. Сукню вдягла чорну! Хіба я знаю, чи найкращу. А ще — капелюшок...

Він не дозволив мені навіть закінчити. Зробив жест рукою, аби я помовчала. Звідкись приніс маленького дитячого стільця і зручно вмостився біля моїх ніг. Я бачила по ньому, що він щось надумав, щось таке, що заспокоїло його, бо обличчя в нього одразу стало прояснене, світле.

— А тепер послухай і скажи сама, чи е в цьому логіка! Ми знаємо один єдиний факт: хтось прийшов, невідомо хто, посадив мабабусю до зеленого автомобіля і повіз невідомо куди. Слухай уважно! Коли б отой хтось відвіз мабабусю справді силоміць, чи мала б вона час одягнути свою найкращу сукню, туфлі, взяти сумочку, а до всього ще й надіти на голову капелюшок? Він забрав би її так, як вона стояла: у пантофлях, у халаті, хіба не так? І друга можливість. То міг бути взагалі не той чоловік, котрий відвідав вас у січні, а просто знайомий, про якого ти нічого не знаєш і який також за збігом обставин солдат або офіцер. Знаєш, я думаю, ми вчинимо найкраще, коли любесенько підемо назад і терпляче зачекаємо, поки твоя мабабуся сама повернеться.

Він одсунув стільця й підвівся. Усміхаючись, подав мені руку. Чи взагалі таке можливе, що кілька хвилин тому я ще рюмсала, мов не сповна розуму?

— Вона напевне повернеться, в цьому я не маю сумніву,— сказав Мартін і на доказ, що він серйозно так думає, узяв у мене з рук носовичка й витер ним мої останні сльози.

Святий Боже, аби Мартін мав рацію! Коли б іще тільки увірувати, що на небі справді е Бог, який лише чекає нагоди, аби виконати мої бажання, і було б чудово!

Хай йому біс із моїм характером! Як це можливо, що надія, яку подав мені Мартін, вивітрилася з мене вже за найближчим рогом і моє бідне сердце знову почали гризти сумніви? Я, напевно, мала такий похмурий

вигляд, як Алібаба та сорок розбійників, тож не дивно, що й Мартінові було не до розмов.

Коли ми нарешті дісталися до нашого будинку пенсіонерів, я збігала нагору подивитися, чи, бува, не прийшла мабабуся. Але кімната була порожня, виповнена моторошною тишею. І я повернулася до Мартіна. Він ні про що не розпитував.

Я сіла на бордюр — нехай усі думають, що хочуть, однак не встану, хіба що мене про це попросить сама мабабуся.

Час тягнувся неймовірно поволі. Я дивилась на землю і в думці повторювала: це найстрашніший день у моєму житті! Я справді так думала. Нічого страшнішого, ніж оця непевність, уже не могло статися, коли б навіть я жила ще триста років.

Потім — усе це тривало вже віки — я відчула на плечі чиюсь руку. Я підвела голову й почула гуркіт мотора. З останніх сил я притримала своє серце, яке вже от-от мало вискочити з грудей. Наближався автомобіль, зелений військовий автомобіль. У ньому поряд із примарою, образ якої я носила в своїй пам'яті від того дня, коли з допомогою кусючого перцю я викликала в мабабусі, найсильніший астматичний приступ, сяючи від задоволення, височіла вона! Моя втрачена, оплакана, єдина мабабуся!

Я не спромоглася навіть на слово! Не спромоглася навіть на те, щоб підвестися і на своїх тремтливих ногах доплентати до тротуару! Я сиділа на бордюрі, мов стомлений подорожній, і, розкривши рота, дивилася на мабабусю. Чи взагалі це була вона? Чогось я й досі не розуміла. Офіцер вискочив з автомобіля, відчинив дверцята і простяг руку.

І тоді я підхопилася. Трьома плавними стрибками, як антилопа, пролетіла в повітрі, судорожно зависла на простягнутій руці приголомшеного офіцера і застережливо прокричала:

— Не смійте й пальцем торкати її, бо почну кричати!

Він навіть не ворухнувся, але мав такий вигляд, ніби нічого подібного у цьому столітті не намірявся робити. І все-таки! Я почувалася сильною й безстрашною, як месник Зорро, і з моєї уваги зовсім випало, що незнайомий цього разу взагалі не має в руці пістолета і що мабабусі, власне, ніщо не загрожує. Раптом я усвідомила, що, наче в екстазі, й досі вишу на руці у скам'янілого офіцера, злякано витріщивши очі на мабабусю, брови якої зійшлися, утворивши загрозливу риску.

— Це вона, пане Горічко,— з посмішкою звернулася мабабуся до незнайомого, тоді граціозно сперлася на його вільний лікоть і додала:

— Як бачите, вона трохи запальна, але в усьому іншому терпіти її можна. Шімонко, швиденько плигай униз і привітайся з дядьком.

Я сплигнула. Простягла руку, холодну, мов щупальці восьминога. Мабабуся вже не звертала на мене уваги. Спершись на лікоть пана Горічки, вона воркувала про те, що її, ох, понад міру частували, тож тепер, ох, у неї геть обважніли ноги.

— Цьому легко зарадить,— засміявся пан Горічка й обережно зняв зі свого ліктя мабабусину руку. Потім він поплював у долоні, безшабашно вигукнув "раз-два" і, схопивши мабабусю на руки, спритно помчан сходами нагору. Це доконало мене! Я йшла за ними, мов засуджений на ешафот, сушила собі голову нал тим, як незбагненно перемінилася мабабуся, тим часом вона, прихилившись до широких грудей пана Горічки, вдавано просила про милість божу і сяяла, наче зірка. Я дивилась на них — і раптом у думці в мене сяйнула жахлива підозра! Що, як незнайомий мабабусю просто чимось задурманив? Але тут-таки я відкинула цей рафінований підступ пана Горічки, бо, придивившись, збагнула, що мабабуся зовсім не мала вигляду задурманеної. Якраз навпаки! Вона мала такий вигляд, ніби незнайомий пан Горічка звозив її до салону краси, і це він міг зробити справді лише силою! Здавалось,

мабабуся помолоділа щонайменше на двадцять років, і мене б не дуже здивувало, коли б я побачила, що з її беззубих ясен починають рости треті зубиі

Тим часом у кімнаті відбувалася прощальна вечірка. Пан Горічка, з блискучими краплинками поту на чолі, переконував мабабусю, що до смерті буде їй зобов'язаний і ніколи собі не вибачить, як поводився з нею "тоді".

— Вже ніколи ви не відкараскаетеся від мене, пані Студенкова. Я забігатиму до вас і з малюком, тільки-но будемо десь неподалік.

Розчулена мабабуся від хвилювання закліпала очима, подивилася на свої долоні й мовила:

— Ну, скажу вам, мій дорогий, давно вже ніхто мене так не радував! Думаю, навіть помирати мені буде легше, коли про вас згадаю!

Ой-ой-ой! Отакі діла! Мабабуся на старість закохалася! Мені стало чомусь на диво весело.

— То що, мабі, коли буде весілля? — запитала я, тільки-но пан Горічка, "страх, який височезний", грюкнув за собою дверима. Між нами — давно було пора! Мабабуся аж тремтіла від стримуваного сміху. Нарешті вона не витримала, її клекотавий регіт вирвався мені назустріч. Ображена, я хотіла щось заперечити, але мабабуся притягла мене до себе на ліжко і, захлинаючись од сміху, повторювала:

— Люба моя, яке весілля? Яке? Дитинка знайшлася, а мене, бабу стару, покликали на хрестини! Скажеш таке! Мене геть ноги не тримали, коли він увійшов, а тебе ніде немає! Він до мене,— а я вже бачу себе в труні! Такий чоловік! Милий! І добрий! А той хлопчик, ти б його тільки побачила! Йому тільки тиждень, а вже отакий! Як буханець. Я нічого не забула! Ти б мене побачила. Тільки-но я схопила його, руки

мої ожили! Скільки тих дітей я тримала в руках, цього вже ніхто не порахує. Коли я тільки подумаю, як він мене тоді... мовляв, я мушу, мушу! А тепер від радості мало не збожеволів. Скажу тобі: 'не було б нас і кусючого перцю — сьогодні він не мав би сина! Справді так,— підсумувала мабабуся і, мрійно зітхнувши, сперлася на подушку.

Ну, минула не одна хвилина, поки я дала всьому лад у голові й повторила все по порядку від початку й до кінця: перший візит тоді ще незнайомого пана Горічки до нашої кімнати, я — під ліжком у лихоманці, а він — перед мабабусею з наставленим пістолетом. Власне, і в ту хвилину я зрозуміла цілком ясно, про що її тоді просив пан Горічка. Мені не соромно признатися, що іще й тепер від жаху у мене потемніло в очах. Чудовий пан Горічка, нічого не скажеші Тільки я б йому так легко не вибачила! Нізащо! Бо якщо подумати, він підмовляв мабабусю на оту найстрашнішу річ у світі. Обурення клекотало в мені, як вода у сифоні. Втім, хоч я і лаялася в думці, мене втішало те, що все добре скінчилося і що в пана Горічки син народився. Я поглянула на мабабусю. Вона справді така маленька й до болю беззахисна, чи так мені лише здається? її повіки були тонесенькі, аж світилися, та коли вона посміхнулась і розплющила очі,— вже зовсім не здавалася старою. Я відчувала, як щось міцно стискає мені горло. Мабабуся підняла руку, відгорнула мені волосся з чола і сказала:

— А жениха свого ти де покинула, га? Біжи до нього, він уже, мабуть, занудився!

Я побігла, але не одразу. Спершу я домоглася від мабабусі урочистої обіцянки, що вона вже ніколи нікуди не піде, не попередивши мене. Я хотіла знати це напевно. Бо людина ніколи не має певності, а без мабабусі цей світ для мене ще й досі надто складний, я не вміла в ньому зорієнтуватися. Вона пообіцяла й нетерпляче підганяла йти гуляти. Вона напевно заснула, тільки-но я зачинила за собою двері.

Я летіла вниз, мов на крилах, навіть не намагалася вдавати, що мені байдуже, чи застану я на вулиці Мартіна чи ні. Та й навіщо? Однаково

настане день, коли я змушена буду глянути правді в очі, як пишеться в романах, бо "серце знає, кого кохає"! Побачимо, почекаємо, переконаємось! Не буду ж я плекати в душі своїй феодалізм і поневолювати власне серце, таке мені навіть на думку не спаде! Втім, ніхто мені не може заборонити бачити його час від часу.

Мартіна я знайшла у дворі: він походжав по чітко визначеному безлюдному острівцю (три кроки ліворуч, три праворуч), навмисне не дивлячись у бік сходів. Це мене цілком задовольняло. Я принаймні мала час зробити лисячий вираз обличчя й непомітно підкрастися йому за спину. Він одразу не обернувся. Притримав мої руки на очах і задекламував: "А руки твої, мов два лебеді..." Та коли він обернувся до мене, обличчя в нього було серйозне.

— Все гаразд?

— Геть усе! Мабабуся не закохалася, вона трошечки випила, бо в пана Горічки народився син. І послала мене до тебе, аби ти, мовляв, тут не занудився, Тож я прийшла попрощатися. Мене чекає бабка Сланінкова. Маю допомогти їй доплести светра. Побачимося завтра в бункері.

Із тим светром — то не зовсім була правда, я сказала так, аби трохи набити собі ціну. Час від часу в мене з'являються якісь дивні ідеї, й тоді я вигадую якісь дурниці, за які згодом просто ненавиджу себе. Бо це ще один доказ того, яка я можу бути зарозуміла!

Мартін уважно оглянув носки своїх кросовок і невпевнено відповів:

— Якщо б це тобі не вадило, я міг би завтра чекати тебе тут.

Мені перехопило подих. Чекати у дворі, куди виходять усі вікна нашого будинку пенсіонерів! Неймовірно цікава ідея, нічого не скажеш! Завтра у вікнах сиділа б ціла армада наших бабок із бабкою Чубкою на

чолі, й мені мабабуся мала б одразу заливати вуха воском. Але й так я напевно оглухла б від безнастанного докоряння.

— Зустрінемося в бункері! — не поступалась я. Мартін знизав плечима. А тоді, втупивши погляд

у землю, сказав:

— Я не хотів тобі, Шім, сьогодні про це говорити, але сама бачиш — мушу! Я був учора в бункері. Тобто там, де ще тиждень тому стояв наш бункер. Бункера вже немає. Знесли увесь правий бік вулиці, невдовзі там щось будуватимуть.

— Це правда?

Я не вірила власним вухам. Умить пригадала Якуба, Кіліманджаро, і серце мені стисла туга. Чи ще зустрінемося колись усі разом? Мені хотілося плакати. Я поволі підвела голову й подивилась на Мартіна. Мабуть, і він подумав, що нічого розумнішого не спаде мені на думку, як розревтися, бо вже заходився шукати носовичка.

— Мушу вже йти,— з жалем сказала я, звівши на Мартіна зовсім не сльозавий погляд.

Я, напевно, його тим потішила, бо він відповів:

— А я вже думав, що ти знову плакатимеш. То як завтра?

Мені одразу здалося, що за мною стежить мільйон невидимих очей. Ніколи раніше я так важко не знаходила слова. Нарешті я послалася на бабку Чубку:

— Коли вона тебе тут побачить, увесь вечір ходитиме за мною й торочитиме, що я надто рано починаю.

— Починаєш — що? —

Його слова збентежили мене. А що я, власне, починаю. Мені хотілося висловити це вголос. Що я починаю? Тут можна поставити триста знаків запитання. У думці я побачила застережливо піднятий палець бабки Чубки й почула її голос. Від чого вона, справді, раз по раз застерігала мене? Не знаючи чому, на мене раптом напав сміх.